

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Башкортостан

Администрация муниципального района Бураевский район

Республики Башкортостан

МОБУ ООШ д.Тангатарово

РАССМОТРЕНО

на заседании
педагогического совета

Протокол №1
от «28» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Галкова Г.Р.

Приказ № 61
от «28» августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета

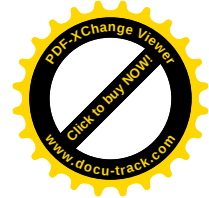
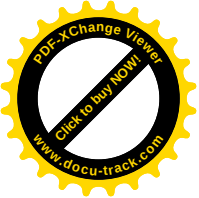
«Родной(башкирский) язык»

для обучающихся 1 – 4 классов

Составитель: Галкова Г.Р.,

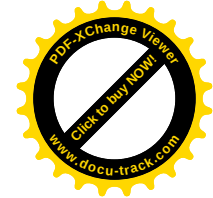
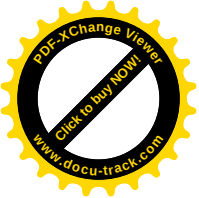
учитель высшей категории

Тангатарово 2023

ЙӨКМӨТКЕҢЕ

Аңлатма языу	3
“Туған (башкорт) теле” укыу предметына дөйөм характеристика	4
“Туған (башкорт) теле” укыу предметын өйрәтеү максаты һәм бурыстары	8
“Туған (башкорт) теле” укыу предметының укыу планындағы урыны	9
“Туған (башкорт) теле” укыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре	10
“Туған (башкорт) теле” укыу предметының йөкмәткеһе:	
1-се класта:	11
грамотаға өйрәтеү;	11
телде системалы өйрәтеү курсы	14
2-се класта	16
3-сө класта	20
4-се класта	23
Башланғыс кластарҙа телмәр эшмәкәрлеге төрҙәре	25
Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башкорт) теле” укыу предметы программаһын үзләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр:	27
Шәхси һөҙөмтәләр	28
Метапредмет һөҙөмтәләр	30
Предмет һөҙөмтәләре:	30
1-се класс	31
2-се класс	32
3-сө класс	33
4-се класс	33
Якынса тематик планлаштырыу:	35
1-се класс	35
2-се класс	50
3-сө класс	60
4-се класс	72
Кушымта	84

АҢЛАТМАЛЫ ЯЗЫУ

Укытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башкорт) теле” укыу предметын өйрәтеү өсөн төзөлгән өлгө программа Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раҫланған 286-сы һанлы карары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), шулай ук “Рәсәй Федерацияһы халыктарының туған телдәрән укытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раҫланған), “Башкортостан Республикаһында дәүләт телдәрән һәм халыктарҙың туған телдәрән укытыу концепцияһы”на (Башкортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы төзөлгән.

Программа үз эсенә аңлатма языуы, укытыуың йөкмәткеһен, программа эстәлеген үзләштереүгә билдәләгән һөҙөмтәләргә һәм тематик планлаштырыуы ала.

Аңлатма языуа предметты өйрәтеүгә торған максаттар һәм бурыстар, телдә өйрәнеүгә башланғыс класс укыусыларының психологик яктан мөмкинлектәрән асыклаған характеристика бирелә. Предметтың укыу планындағы урыны күрһәтелә, йөкмәткенең эстәлегенә, билдәләнгән һөҙөмтәләргә аныклауға һәм тематик планлаштырыуға карата аңлатма бирелә.

Предметтың йөкмәткеһендә башланғыс мәктәптә мотлак укытылырға тейешле йүнәлештәр алынған.

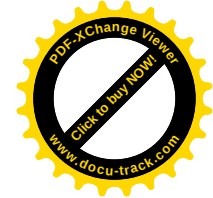
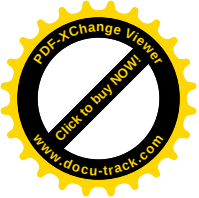
Һәр класта йөкмәткене үзләштереү һөҙөмтәһендә укыусыларҙың ниндәй универсаль укыу күнекмәләренә (танып-белеү - познавательные, аралаша белеү - коммуникативные, хатаны төзәтә белеү, эште дөрөс йүнәлештә көйләү һәләте - регулятивные) эйә булырға тейешлеге бирелә.

Билдәләнгән һөҙөмтәләр үз эсенә башланғыс кластарҙа “Туған (башкорт) теле” укыу предметын өйрәнеү аша шәхси, метапредмет һөҙөмтәләргә, шулай ук һәр класс аҙағында предметты өйрәнеүгә ирешелгән уңыштарҙы ала.

Тематик планда программа йөкмәткеһе һәр бүлек буйынса бирелә, укыу эшмәкәрлегенә характеристика, йөкмәткене үзләштереүгә кулланылған алымдар, методик ысулдар, укытыуы ойоштороу төрҙәре күрһәтелә.

“Туған (башкорт) теле” предметы “Туған тел һәм туған телдә әзәби укыу” белем биреү өлкәһенә инә һәм укыу планының мотлак укытыла торған өлөшөн тәшкил итә. Предметты өйрәтеү өсөн төзөлгән был өлгө программа Башкортостан Республикаһында һәм Рәсәй Федерацияһында дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында башкорт телен туған тел буларак өйрәтеү өсөн тәкдим ителә.

Укытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башкорт) теле” предметын өйрәтеү ойошманың мөмкинлегенә карап һәм мәғариф тураһындағы хокуки акттарға ярашлы ата-әсәләргә ғаризаһына таянып ойошторола.

“Туған (башкорт) теле” укыу предметына дөйөм характеристика

“Туған (башкорт) теле” предметын өйрәтеүгә тәғәйенлэнгән өлгө программа укытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында кулланыузы күзаллай.

“Туған (башкорт) теле” предметын өйрәтеү грамотаға өйрәтеүзән башлана. Был эш рус телендә грамотаға өйрәтеү менән бергә параллель рәүештә аткарыла. Ике телдең өндәрен һәм хәрефтәрен сағыштырыу, уларзың окшашлыгын һәм айырмаһын айыра белеү аша укыусылар укырға, язырға өйрәнәләр, фонематик яктан өндәрҙең яңғырашын ишетеп, уларзы бер-береһенән айырырға, һүз төзөп мәғәнәһенә тап килтереп һүзбәйләнеш, һөйләм корорға өйрәнәләр.

Языу укырға өйрәтеү процессы менән бергә укыу һәм языу эшмәкәрлектәрен бер-береһе менән тап килтереү (координация) принципы аша үткәрелә.

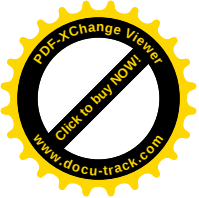
Башланғыс класта укыусыларзың туған телдә артабан белем алыуына нигеҙ һалына, функциялы грамоталылык формалаша.

Грамотаға өйрәтеү башында укыусыларзы тел тураһындағы мәғлүмәттәр һәм әзәби телдә аралашу күнекмәләренә өйрәтеү максаттары менән таныштырыу тора. Был этаптың йөкмәткеһе балаларҙа укыу эшмәкәрлегенә карата теләк, ынтылыш һәм укыу процесының үзенә карата кызыкһыныу уятыузы күзаллай. Беренсе сиратта һәр баланың телде аңлап кабул итеүен, бигетәк тә тыңлау һәм һөйләү эшмәкәрлегенәң үсәшен билдәләүгә игтибар бирелә. Уның менән бер рәттән баланы укыу эшмәкәрлегенә йәлеп итеү, мәктәп кағизәләренә күнектереү тора.

Башкорт теле донъяһына балаларзы йәлеп итеү - һүз менән таныштырыуҙан башлана. һүзсәң мәғәнәһен төшөндөрөү, төрлө аралашу осрактарында уның кулланылған функцияһын тойомларға өйрәтеү, һөйләшеү барышында мәғәнәһенәң үзгәрешен аңларға күнектереү, фонетик һәм грамматик яктан формаларын дөрөс кабул итә белеү - рус теленә нигеҙләнеп ойошторола.

Укыусыларзың тәүбашлап һөйләм тураһындағы төшөнсәләре формалаша, фонематик ишетеү һәләте һәм башкорт теленәң үзенсәлекле өндәрен дөрөс әйтә белеүе, төрлө һүззәрҙә өндәрҙең килеү тәртибен билдәләүе үсәшә.

Улар схема-моделдәр кулланып, һүзгә өн анализы эшләй башлайҙар, һүззәрҙә ижектәргә бүлгә, моделдә бирелгән схема буйынса һүзсә “укырға” өйрәнәләр.

Өзөрлек осоронда һузынкылар (калын һәм нәзек)һәм тартынкылар (һаңғырау һәм яңғырау) тураһында төшөнсәләр формалаша, башкорт теленең үзенсәлекле өндәре һәм уларҙы билдәһе булған хәрефтәр өйрәнелә.

Языу дәрестәрендә балалар дәфтәрҙе партаға дөрөс һалыу, ручканы кулда тейешле рәүештә тоту, партала дөрөс ултырыу кағизәләрен үزلәштерәләр. Тәүҙә хәрефтәрҙең өлөштәрен, элементтарын, аҙаҡ – үзҙәрен язырға өйрәнәләр.

Артабан тартынкы һәм һузынкы өндәрҙе, уларҙың хәрефтәрен язырға өйрәнәләр; ике өндө аңлаткан һузынкылар, өн аңлатмаған хәрефтәр менән танышалар. Был осорҙоң төп максаты булып укырға өйрәнеү тора. Балалар ике төрлө укыуҙы үزلәштерәләр: орфографик укыу (нисек язылған, шулай), орфографик укыу (нисек әйтелә, шулай укыйым); был осорҙа ижек таблицалары менән эшләр, ижектерҙе бер-береһенә кушып укыу, языу ысулдарына өйрәнәләр; бөтә хәрефтәрҙе лә бер-береһенә төрлөсә кушып языу алымдарына әйә булып, һүзҙәрҙе, һөйләмдәрҙе, кәләкәй генә текстарҙы яза башлайҙар.

Грамотаға өйрәтәүҙең һуңғы кабатлау һәм дөйөмләштерәү этабында әкрәләп һүзҙәрҙе тулыһынса укыуға күсәү, эстән укыу алымын үزلәштерәү формалаша. Һүзҙәрҙе, һөйләмдәрҙе, текстты аңлап, дөрөс һәм етеҙ укыу камиллаша һәм үсәшә.

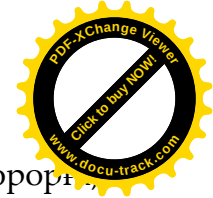
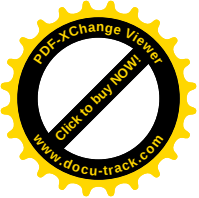
Балалар уйын формаһында ойошторолған төрлө диалогтарҙы укыу аша телмәр этикеты менән танышалар (телдән рәхмәт әйтеү, һаулыҡ һорашыу, хушлашыу һ.б.)

Өндәрҙең әйтелешен үزلәштерәү, һүз байлығын арттырыу һәм грамматик төшөнсәләрҙе үزلәштерәү класта, өйҙә үз-ара һөйләшеү барышында формалаша, баланың аң-белем кимәлен үстәрәүгә ярҙам итә.

Был осорҙа укыусылар әҙәби әсәрҙәр укый башлайҙар, әлифба байрамына бағышланған проект эштәре башкарып, үзҙәре өйрәнгән укыу һәм языу күнекмәләренә баһа бирергә өйрәнәләр.

Грамотаға өйрәнеү осоро тамамланғас, “Туған (башкорт) теле” һәм “Туған (башкорт) телендә әҙәби укыу” предметтары айырым укытыла башлай һәм укыусыларҙы башкорт теленә системалы рәүештә өйрәтәү башлана. Уның йөкмәткеһе башкорт теле ғилеменең төп бүлектәренә караған төшөнсәләр системаһын үз эсенә ала һәм телмәр берәмектәрен, уларҙың аңлаткан мәғәнәләрен һәм үтәгән функцияларын коммуникатив компетенциялар формалаштырыу максатында өйрәтәүҙе ала.

Башкорт телен өйрәнгәндә һүзлектә үزلәштерәү иң мөһим урынды ала. Һүз, уның мәғәнәһе, әйтелеше, язылышы өстөндәге эш укыусылар менән системалы рәүештә алып барыла. Балаларҙы хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәр төзөргә,

бирелгән өлгө буйынса, һуңынан үз-аллы диалогтар, монологтар корорт усылган әсәр, каралган видеофильм, күзәтелгән табигәт күренеше тураһында, йә һүрәт буйынса төркөмдәрҙә, йәки үз-аллы текстар төзөргә өйрәтеү системалы рәүештә алып барыла.

Программала укыусылар үз-ара иркен аралаша алһын өсөн һәр класс өсөн актив үзләштерелә торған һүззәр исемлеге бирелә. Башланғыс класс укыусыларының башкорт теленән һүз байлығы 3000 тирәһе һүззә тәшкил итә. Шуның эсенән 600 һүз беренсе класта әүзем үзләштерелә, 700 һүз – икенсе класта, 800 һүз – өсөмсө класта, 850 – дүртенсе класта өйрәнелә. Үз теләге буйынса укытыусы һәр класта өстәлмә рәүештә 50-70 һүз өйрәтеүзә планлаштыра ала.

Һүзлекте байытыу барышында укыусылар һүззәрзәң аңлаткан мәғәнәһенә, уларзың бер йәки бер нисә мәғәнәһе, йә капма-каршы мәғәнәһе аңлата алыуына төшөнәләр. Үзгәртеүсә һәм яһаусы ялғаузар ярҙамында яңы һүззәр яһалыуын үзләштерәләр.

Башланғыс класс укыусылары һүззәң фонетик һәм морфологик составы, төп һүз төркөмдәре һәм уларзың грамматик категориялары, һөйләмдәге синтаксик роле тураһындағы мәғлүмәттәр менән танышалар.

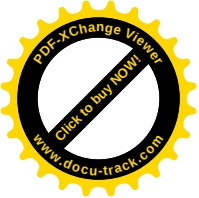
Аралашыу максатына, шарттарына һәм үзенсәлектәренә карап, тел сараларын куллана белергә өйрәтеү өсөн башкорт теле стилистикаһының төрлөлөгө тураһында мәғлүмәттәр бирелә. Һөйләү телмәренә хикәйәләү, әңгәмәләшеү, бәхәсләшеү, һүрәтләү инә. Рәсми стилдә белдерәү, сакырыу кағызы, резюме һ.б. языла. Публицистик әсәрзәр исемлегенә сығыш яһау, мәкәлә языу, интервью бирәү, фәнни стилдә - аннотация, баһалама, доклад, һ.б. инә.

Орфография һәм пунктуация кағизәләрен үзләштерәү телдең төп берәмектәре булған һүззә һәм һөйләмдә өйрәтеү менән бер рәттән алып барыла. Шул ук вақытта программала укыусыларзы, терминдарзы әйтмәйенсә, фонетика һәм морфология бүлектәренәң йөкмәткеһе менән таныштырыу карала.

Программала текст өстөндә эшкә айырыуса урын бүленә. Текста һөйләмдәрзәң бер-береһе менән бәйлә килеүе, текстың төзөлөү үзенсәлектәре, уның төрзәре тураһындағы төшөнсәләрзәң укыусылар аңында формалаштырыу, уға бәйлә практик күнекмәләрзә үтәй белеүзәренә ирештерәү максаты куйыла.

Укыусыларзы һәр бер укыу эшмәкәрлеге нигезендә башкорт теленә комплекслы өйрәтеү башкорт һәм рус языусылары, шағирзари әсәрзәре, башкорт халкының ауыз-тел ижады нигезендә корола.

Төп максат булып балаларза башкортса үз-ара аралаша белеү күнекмәләрен формалаштырыу һәм үстәрәү тора. Шуның өсөн укығанда, язғанда, грамматик кағизәләрзә өйрәнгәндә, һөйләмдәр, бәйләнешле текстар төзөү буйынса

күнегеүзәр башкарғанда укыусылар һөйләү телмәре аша аралашып эш итерә, тейештәр: һораузар биреү, уларға яуап кайтарыу; үзе, якындары, класташтары, дустары тураһында һөйләү, диалогтар, монологтар короу, текст буйынса төрлө күнегеүзәр башкарыу һ.б.

Программала эзмә-эзлекле *мәғлүмәт* менән эш итә белеүзең ябай ғына булған тәүге күнекмәләрен формалаштырыу каралған. Башкорт телен үزلәштереү барышында укыусыларза *мәғлүмәти мәҙәниәткә* нигеҙ һалына: улар язырға, уқырға, дәреслек менән һөҙөмтәле эшләргә, лингвистик һүзлектәрҙе, белешмә материалдарҙы куллана белергә күнегә. Укыусыларҙың төрлө форматта бирелгән мәғлүмәт сығанактары менән эшләй белеүе карала (текст, һүрәт, таблица, схема, һүзсәң моделә, хәтерҙә калдырыу өсөн төзөлгән инструкция). Улар анализларға, сағыштырып баһаларға, бирелгән мәғлүмәттә үзгәртеп, икенсе йөкмәтке биреп, эш итергә өйрәнәләр. Шулай ук яңы мәғлүмәт төрҙәрән үзҙәре барлыҡка килтереү һәләтенә эйә була башлайҙар: белдереү, хат языу, баһалама биреү, котлау откырыткаһы әҙерләү, кескәй күләмле инша языу, ижади эш йыйылмаһы төҙөү, класс стенгазетаһын әҙерләү һәм башкалар.

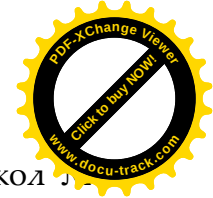
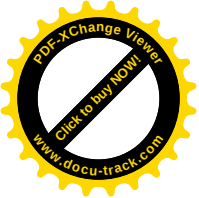
Укыусыларҙың аң-белемде әүзем үزلәштереүенә *проект эшмәкәрлектә* ойоштороу карала. Был эш төрө балаларҙың дәреслә өйрәнгән белемдәрән нығытырға, киңәйтергә мөмкинлек бирә, уларға ижади яктан үсәү шарттарын тыузыра, балаға үз-үзенә ыңғай баһа бирә белергә өйрәтә. Шулай ук ололар һәм тиҫтерҙәре менән дөйөм эшләй белеү күнекмәләрен формалаштыра, кәрәкле мәғлүмәттә бергәләп эзләргә, системаға һалырға һәм тейешенсә кулланырға күнектерә.

Программала грамматик һәм орфографик материалдар *концентризм принцибы* буйынса бирелә, йәғни бер үк тема кластан класка кабатланып, тәрәнәйтеп, киңәйтеп өйрәтелә.

Өлгө программа укытыусыларға заман талаптарына тура килгән һәм яңы алымдарға королған эш программаһын төзөгәндә методик яктан ярзам күрһәтеү максатында төзөлгән:

- “Туған (башкорт) теле” предметын укытыу барышында Федераль дөүләт башланғыс белем биреү стандартында (31.05.2022й.) куйылған талаптарға ярашлы укытыу процесында балаларза шәхси, метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләрҙең формалаштырыу мөмкинлеген бирә;

- Федераль дөүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раҫланған 286-сы һанлы қарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), Өлгө тәрбиә программаһына (дөйөм белем биреү буйынса Федераль

уҡытыу-методик берләшмә тарафынан 2.06.2020 йылда раҫланған, протокол 1/2/20), шулай уҡ “Рәсәй Федерацияһы халыктарының туған телдәрән уҡытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раҫланған), “Башкортостан Республикаһында дәүләт телдәрән һәм халыктарҙың туған телдәрән уҡытыу концепцияһы”на (Башкортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы “Туған (башкорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһен һәм планлаштырылған һөҙөмтәләрен һәр бер уҡыу йылына дөрөҫ билдәләргә ярзам итә.

- һәр бүлектә йәки теманы уҡытыу өсөн тәкдим ителгән яҡынса сәғәттәр һанына һәм төп эшмәкәрлек төрҙәренә таянып, класс уҡыусыларының үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, уҡытыусы календарь-тематик план төҙөй ала.

Өлгө программа Төп белем биреү программаһында мотлак уҡытыла торған “Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу” белем биреү өлкәһенең йөкмәткеһен тулыһында үزلәштереү максатын үтәргә ярзам итә.

“Туған (башкорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү максаты һәм бурыстары

Рус телендә белем алған башланғыс класс уҡыусыларын үз туған теленә өйрәтеү **максаты** булып уҡыусыларҙың йәш мөмкинлектәрен һәм үз ихтияждарын кәнәғәтләндереү өсөн башкортса телдән һәм язма рәүештә тирә-йүндә башкалар менән уңышлы аралаша белеү күнекмәләренә өйрәтеү һәм функциональ яктан грамоталы шәхес булыуҙы формалаштырыу тора.

Башкорт телен өйрәтеү **бурыстары**:

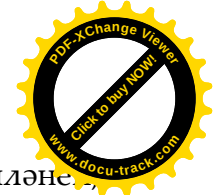
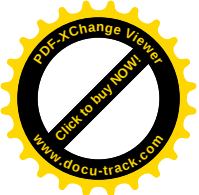
- башкорт телен төрлө яклап өйрәнеү аша (фонетика, орфография, лексика, грамматика) уҡыусыларҙы дөйөм лингвистик йәһәттән үстереү;

- туған тел йәшәйештә башкалар менән мәҙәни һәм социаль юсыҡта, шулай уҡ үз-ара тейешле мөнәсәбәттәр короусы сара икәнлеген төшөндөрөү;

- илде, тыуған якты, халыкты ярата белеү хистәрен, баланың үҙен Башкортостандың, Рәсәйҙең вәкиле, гражданы буларак кабул итеүҙе формалаштырыу;

- “Туған (башкорт) теле предметын өйрәнеүгә һәм уның аша аң- белем алыуға ынғай һәм тоторукло ынтылыш формалаштырыу.

Был максаттар башкорт теленә өйрәтеү барышында уҡыу эшмәкәрлегенең бөтә төрҙәрен дә практик яктан тормошҡа ашырыуға бәйле булып, иң беренсе сиратта *коммуникатив принципка* таяныуҙы күзаллай. Балаларҙы башкортса

һөйләштергә өйрәтәү һәм тел ғилемен үзләштерәү бер юсыкта үз-ара бәйләнеү үрелеп, бер-береһен тулыландырып алып барыла.

Телгә өйрәтәүҙең практик йүнәлеше компетентлылык үстәреү нигеҙҙәренә таянып эш итеүҙе беренсе урынға куйып, башланғыс класс уҡыусыларында коммуникатив (аралаша белеү), тел нормаларын ябай ғына кимәлдә үзләштерәү (тел нормаларын һәм лингвистик белемдәр), тел аша мәҙәниле булыу (тарихты, мәҙәниәтте, ғөрөф-ғәҙәттәрҙе, әхлаки нормаларҙы, йәшәү үзенсәлектәрен өйрәнеү) компетенцияларын формалаштырыуҙы билдәләй.

Коммуникатив компетенция булып башланғыс класс уҡыусыларының программа кимәлендә башҡорт телендә һөйләшә, аралаша белеүе, *телмәр компетенцияһы* булып – уҡыусының башҡорт теле системаһын практик яктан үзләштерәүе, *лингвистик компетенция* булып тел ғилеме тураһындағы фәнни белемдәргә эйә булыуы, *мәҙәни компетенция* булып тел аша башҡорт халқының мәҙәниәтен өйрәнеүе тора.

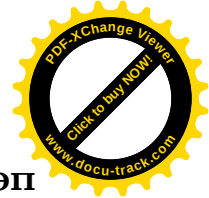
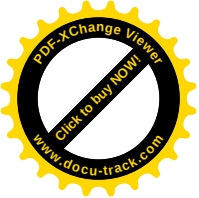
Рус телендә уҡытыу ойошторолған уҡыу ойошмаларында 1-4 класс уҡыусыларын бер-береһе менән тығыз бәйләнештә торған уҡыу эшмәкәрлеге төрҙәре (тыңлау, һөйләү, уҡыу, яҙыу) аша программа материалдарын үзләштерергә һәм башҡортса аралашырға өйрәтәүҙе күҙаллай. Шул уҡ ваҡытта телгә өйрәтәү баланың лингвистик компетенцияға эйә булып, тел сараларын кулланыуҙа откорлоҡ, зирәклең күрһәтәүенә лә ныҡ бәйле булып тора.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны

Башланғыс класта балаларҙың рус теле менән берлектә башҡорт телен өйрәнеүе уларға лингвистик белем биреүҙең һәм башҡортса телмәр үстәреүҙең тәү башы булып, киләсәктә телде тәрәнерәк өйрәнеүгә нигеҙ һала.

“Туған (башҡорт) теле” предметының йөкмәткеһе стандартта һәм Башланғыс дөйөм белем биреү өлгө программаһында каралған талаптарға яуап бирә. Уҡыу планы буйынса дөйөм сәғәттәр һаны 258 (88 сәғәт 1-се класта, шул иҫәптән 66 сәғәт грамотаға өйрәтәү, 22 сәғәт телде системалы өйрәтәү өсөн, 68 – әр сәғәт 2 –се һәм 3 – сө кластарҙа, 34 сәғәт – 4 класта).

Беренсе класта грамотаға өйрәтәүҙән һуң “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын айырым уҡытыу башлана.

“Туған (башкорт) теле” укыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре

“Туған (башкорт) теле” предметының материалдарын системалы, эзмә-эзлекле өйрәтеү түбәндәге йүнәлештәрҙе үз эсенә ала:

- лингвистик белем нигеҙҙәре: фонетика һәм орфоэпия, һүзьяһалыш (морфемика), лексика, грамматика (морфология һәм синтаксис);
- графика, орфография һәм пунктуация;
- бәйләнешле телмәр үстәреү.

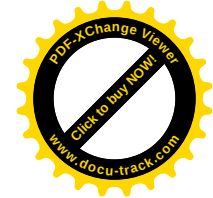
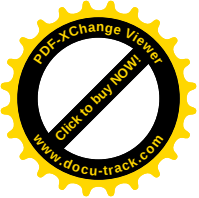
Лингвистик материал укыусыларҙа башкорт теле системаһы тураһында тәүге төшөнсәләрҙе формалаштыра, әҙәби тел нормаларын практик яктан үزلәштерергә ярҙам итә.

Тел тураһында үزلәштерелгән белем аша укыусыларҙа орфографик һәм пунктуацион грамоталылыҡ формалаша. Балалар тел сараларын аңлы рәүештә кулланырға өйрәнәләр. Ошо нигеҙҙә уларҙа тел һәм телмәр үзенсәлектәрен тойомлай, һиҙемләй белеү һәләте үсешә, тимәк, укыусыларҙың телмәр мәҙәниәте һәм дөйөм аң-белем кимәле артабан үсеш ала. Бындай караш Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандарты куйған талаптарға тап килеп, башланғыс класс укыусыларын төрлө укыу эшмәкәрлеген үз-аллы башкарырға, белемдәрен практик рәүештә көндәлек йәшәйештә куллана белергә өйрәтә.

Алда күрһәтелгәнсә, предметтың йөкмәткеһе концентризм принцибына таянып королған, йәғни бер үк бүлектәр һәм темалар кластан класка кабатланып килә. Материалдарҙы тулыландырып, киңәйтеп, тәрәнәйтеп, алдан өйрәнелгән белемдәргә таянып үزلәштерергә карала. Программаның былай төзөлөшө балаларға телдә өйрәнеүҙә, башкортса язырға, укырға һәм аңлы рәүештә аралашыу-һөйләшеү процессына уңай шарттар тыуҙыра.

Лексик темалар түбәндәге блоктарҙа күрһәтелә:

- 1 блок. Мин башкорт телен өйрәнәм.
- 2 блок. Танышыу.
- 3 блок. Минең мәктәбем.
- 4 блок. Минең республикам.
- 5 блок. Мин һәм минең ғаиләм.
- 6 блок. Мин һәм минең дустарым.
- 7 блок. Мине уратып алған донъя.

“Туған (башкорт) теле” укыу предметының йөкмәткеһе:

1 класс

(88 сәғәт), шул иҫәптән грамотаға өйрәтеүгә 66 сәғәт, предметты системалы рәүештә өйрәтеүгә – 22 сәғәт бүленә.

Программала “Туған (башкорт) теле” предметының йөкмәткеһе укыусыларға башланғыс дөйөм белем биреү этаптарына бәйле карала. Укыусылар тәү башлап укыу эшмәкәрлегә төрҙәрән үزلәштереләр: тыңларға, һөйләргә, укырға, язырға өйрәнеләр. Башланғыс белем алыу рус телендә ойшторолғанлыктан, беренсе класс укыусылары башкорт телен өйрәнеүгә түбәндәге этаптар аша һәм рус теле менән бер юыкта өйрәнеләр.

Грамотаға өйрәтеү

Башкорт телен өйрәтеү рус телендәге кеүек үк үз эсенә ала:

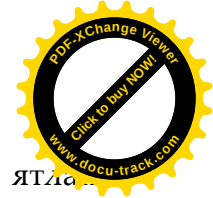
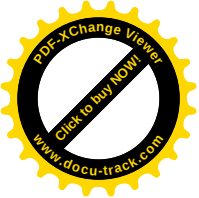
1. Грамотаға өйрәтеү һәм телмәр үстөрөү. Телдән әзерлек осоро.
2. Әлифба осоро. Грамотаға өйрәтеү, укыу, языу, телмәр үстөрөү.
3. Әлифба азағы осоро. Һөйләү һәм язма телмәрҙе комплекслы үстөрөү.

Программала грамотаға өйрәтеүҙең телдән әзерлек осоронда беренсе класс укыусыларын түбәндәгеләргә өйрәтеү һалынған:

- башкорт телендә яңғыраған телмәрҙе тыңлап аңлай, мәғәнәһенә төшөнә белеү күнекмәләрен формалаштырыу;
- башкорт телендә әйтелгән телмәр ағышынан һүҙҙе, ижекте, өндө, өндәр кушылмаһын, бигерәк тә башкорт теленең үзенсәлекле өндәрән айыра, таний, әйтә белергә өйрәтеү;
- телдән әйтелгән, йәки укылған тексттың аңлаткан мәғәнәһенә төшөнөү.

Программаның беренсе класс өсөн тәғәйенләнгән йөкмәткеһе мәктәпкә килгән балаларҙың телмәр үсеше кимәленең төрлө булыуын иҫәпкә алып билдәләнә. Шунлыктан грамотаға өйрәтеү этабында алдан үткәрелә торған телдән әзерлек осоронда, беренсенән, лексик һәм грамматик материалдарҙы күберәк кабатлатыу һәм нығытыу планлаштырыла. Икенсе яктан, ошо рәүешле балаларҙың белем кимәлен тигеҙләп, уларҙы грамотаға өйрәтеүгә әзерлек эше алып барыла: һөйләшеү телмәрен үстөрөү; өндәрҙең дөрөҫ әйтелешен нығытыу; аралашыу өсөн кәрәкле һүҙҙәрҙе өйрәнеп, һүҙлектә байытыу; йыш кулланыла торған телмәр өлгөләрән, һөйләм калыптарын үزلәштертеү; һөйләмдәр төзөргә, уларҙы кәрәкле интонация менән бирә белергә өйрәтеү.

Һөйләмдәге һүҙҙәр, грамматик конструкциялар һөйләү эшмәкәрлегә аша үزلәштерелеләр (күргәзмә материал буйынса әңгәмә, дәрес ваҡытында йәки

дәрестән тыш үткәрелгән телмәр уйындары, кескәй күләмле шиғырҙар ятлау, һөйләү, һүрәттәр буйынса хикәйә төҙөү, күргән хәл-вақиғалар тураһында һөйләшеү, диалог һәм монолог төҙөү һ.б.)

Беренсе класта рус мәктәптәрендә уҡыған уҡыусыларға башҡорт телен өйрәтәү өсөн әлифбаға тиклемге телдән әзерлек осорона 20 сәғәт, хәреф өйрәнеү осорона 26 сәғәт, әлифбанан һуңғы осорға 20 сәғәт бүленә. Башҡорт өндәрен һәм хәрефтәрен өйрәтәүгә айырым дәрәжәлек төҙөлмәй. Бөтә материал беренсе класс өсөн “Туған (башҡорт) теле” дәрәжәлегендә бирелә.

Әлифбанан һуңғы осорға күбәһенсә телмәр үстәрәү, дәрәжә уҡырға, яҙырға өйрәнеү күнекмәләренә иғтибар бирелә. Өндәрҙе, һүҙҙәрҙе, ябай ғына һөйләмдәрҙе өйрәнеү барышында уҡыусылар уҡыу эшмәкәрлегә төрҙәрән (һөйләү, тыңлау, уҡыу, яҙыу) үзләштерәләр. Был осор ға балаларҙың аралашыу, аң-белемгә эйә белеү күнекмәләрен өйрәнеүенә бәйлә алып барыла.

Һөйләү һәм язма телмәр уҡыусыларға түбәндәге күнекмәләргә формалашыуын тәьмин итә:

- башҡорт өндәрен, өндәр ҡушылмаһын һәм ижектерҙе ишетеп аңлап, уларҙы дәрәжә әйтеүҙе;
- ябай ғына таныш темаларға бәйлә диалог ҡороуҙы;
- аңлау өсөн еңел булған бәләкәй генә текстты дәрәжә уҡыуҙы;
- өйрәнеү һәм тикшерәү максатында үткәрелгән язма эштәрҙе өйрәнелгән орфограммаларҙы һаҡлап, хәрефтәр яҙылышын дәрәжә башкарып яҙырға өйрәтәү.

Телмәр үстәрәү

Сюжетлы һүрәттәр, һүҙлә уйындар, дәрәжә өйрәнелгән һәм күзәтәү материалдары аша рус телендә өйрәнелгән материалдарға таянып, кескәй генә хикәйә төҙөү.

Тексты тыңлағанда йәки үз-аллы уҡығанда уның мәғәнәһенә төшөнөү.

Һүҙ һәм һөйләм

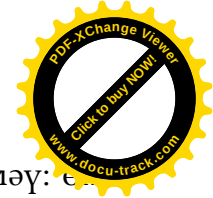
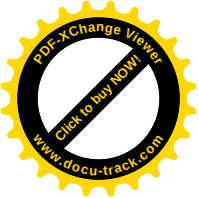
Һүҙҙе һәм һөйләмдә бер-береһенән айыра белеү. Һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырыу, уларҙың тезеләп килеү тәртибен үзгәртеү.

Һүҙҙе өйрәнеү һәм тикшерәү мөмкинлеген аңлау. Һүҙҙең мәғәнә аңлатыуын төсмөрләү, төшөнөү.

Фонетика

Телмәр өндәре. Һузыңкы өндәр ([o], [ы], [э], [ө], [ү], [ә]) һәм тартыңкы өндәр ([к], [ғ], [һ], [з], [с], [ң]) һәм уларҙы билдәләүсә хәрефтәр тураһында тәүге төшөнсәләр.

Һүҙҙең өндәре һәм уларҙың мәғәнәһе. Һүҙҙә өндәрҙең тезеләп килеүен һәм иҫәбен билдәләү. Бер йәки бер нисә өн буйынса бер-береһенән айырылып торған

һүзәрзе сағыштырыу. Һүзгә өн анализы эшләү. Өн моделдәре менән эшләү: е моделде буйынса һүз төзөү, һүззең өндәре буйынса модель короу.

Һузынкыларзы һәм тартынкыларзы айырыу. Йомшак һузынкыларзы калын һузынкыларзан, каты тартынкыларзы нәзек тартынкыларзан, яңғырау тартынкыларзы һаңғырау тартынкыларзан айырыу.

Баһымды билдәләү.

Ижек. Һүззә ижектәрзең иҗәбе. Баһымлы ижек.

Графика

Өндө хәрәфтән айырыу: хәрәф өндөң билдәһе. Башкорт графикаһының ижек принцибына таяныуы. Е, ё, ю, я хәрәфтәренәң функцияһы. Ике өндө [в] и [w] аңлаткан **Вв** хәрәфе.

Башкорт алфавитында хәрәфтәр тәртибе. **с** и **ң** хәрәфтәренәң баш хәрәфтәре юклығы, сөнки был хәрәфтәрзән башланған һүзәр юк.

Укыу

Ижекләп укыу (һузынкы өнгә таянып). Ижектәрзе һузып укыу. Ижек таблицалары һәм бергә кушылған ижектәр формаһын укыу. Һүзәрзе ижектәргә бүлмәй, бөтөн килеш балаға хас тизлектә укыу. Тыныш билдәләренә иғтибар итеп, тауышты үзгәртеп, интонация һәм пауза һаклап укыу. Һүзәрзе, һүзбәйләнештәрзе, һөйләмдәрзе аңлап укыу. Кескәй күләмле шиғырзы, тексты тасуири укыу.

Орфоэпик укыу (һүзәрзе тулыһынса ижектәргә бүлмәй укыу). Орфографик укыу (һәр өндө асык итеп әйтеп укыу) - күсереп язғанда йәки укытыусы әйтеп яззыртканда үз-үзеңде тикшерергә күнегеү.

Языу

Дәфтәр битендә һәм класс тактаһында дөрөс йүнәлеш һаклап языу. Языу ваҡытында гигиеник талаптар.

Баш һәм бәләкәй хәрәфтәр һызмаһы, уларзы дөрөс языу. Әйтелешендә һәм язылышында айырмаһы булмаған һүзәрзе, һөйләмдәрзе тыңлап ишетеү аша языу. Дөрөс күсереп языу алымдары һәм тәртибе.

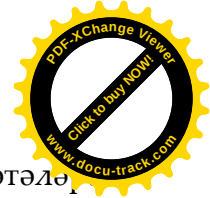
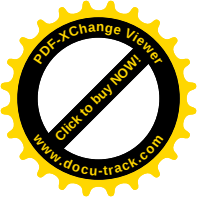
Хәрәфте аңлатмаған график саралар: һүзәр араһында буш урын калдырыу, һүзәрзе юлдан-юлға күсереп билдәһе.

Орфография һәм пунктуация

Дөрөс языу кағизәләрен кулланыу: һүзәрзе бер-береһенән айырып языу, яңғызлык исемдәрзе, һөйләм башында һүззе зур хәрәфтән языу, һүзәрзе юлдан-юлға күсергәндә һызыкса куйыу, һөйләм аҙағында тыныш билдәләре.

Тематик блоктар.

«**Мин башкорт телен өйрәнәм**». «Туған (башкорт) теле» дәреслеге менән таныштырыу. Донъяла төрлө илдәр барлығын, ундағы халыктарзың төрлө

телдәрзә аралашыуы тураһында һөйләү. Китаптар укырға һәм язарға өйрәтәләр. Был китаптан без башкорт телен өйрәнербез, бер-беребез менән һөйләшергә, башкортса хат һәм котлаузар язарға өйрәнербез. Башкорт телендә безҙең олатайҙар, өләсәйҙәр, атайҙар әсәйҙәр һөйләшә. Шуға без ҙә башкорт телен өйрәнеп, улар һымак башкортса һөйләргә, йырларға, китап укырға, спектакль карарға тейешбез.

«**Танышыу**». Исем, фамилия һәм атайың исеме тураһында һөйләшеү. Башкортса бер-береңде тәбрикләү, һаулыҡ һорашыу, танышыу, хушлашыу. Телефондан аралашыу. Уйын һәм уйынсыҡтар аша өйрәнелгән типик фразаларҙы нығытыу.

«**Минең мәктәбем**». Мәктәп. Класс. Укыу кәрәк-ярактары. Укытысы һәм укыусылар. Класта дежур булыу. Тәһфес. Физзарядка. Тизәйткестәр ятлайбыҙ. Уйындар уйнайбыҙ.

«**Мин һәм минең ғаиләм**». Безҙең ғаилә. Ғаиләлә без нисәү? Ата-әсәйҙәр шөгөлә. Ололарға өй эштәрендә ярҙамлашыу. Ашау: иртәнге аш, төшкө аш, киске аш. Ваҡыт: көн һәм төн. Сәғәт һәм минуттар. Азна көндәре. Безҙең байрамдар: минең тыуған көн.

«**Мин һәм минең дуҫтарым**». Кейем магазинында. Азык магазинында. Азык-түлек һатып алыу. Минең бесәйем. Минең әтем (көсөгөм). Мин яраткан сәскә. Баксала гөлләмә йыям. Дуҫыма бүләк. Безҙең

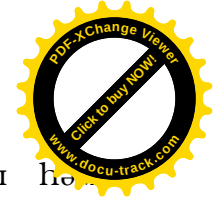
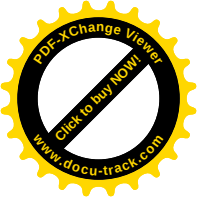
«**Минең республикам**». Нимә ул Тыуған ил? Без кайҙа йәшәйбез? Безҙең кала нисек атала? Һинең ауылың нисек атала? Өләсәйгә кунакка. Башкорт ризыҡтары: бишбармаҡ, бәләш, кыҫтыбай, коймаҡ, сәк-сәк. Картуф ҡазабыҙ. Безҙең байрамдар: Яңы йыл шыршыһына әҙерләнәбез.

Мине уратып алған донъя». Безҙең бакса: түтәлдәрҙә нимә үсә? Емеш-еләктең зур урожайы. Йәшелсәләргә йыябыҙ.

Тыуған тәбиғәт: урманда ниндәй ағастар үсә? Безҙең яктың кыр хайуандары: куян, төлкө, бүре, айыу, мышы. Өй хайуандары: һыйыр, һарыҡ, ат, эт, бесәй. Йорт ҡоштары: тауыҡ, этәс, ҡаз, өйрәк, күркә. Без уларҙы нисек тәрбиәләйбез?

Телде системалы өйрәтеү курсы

Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.

Тел кешеләрҙең төп аралашыу коралы. Һөйләшеүҙең максаты һәм аралашыу осрактары.

Фонетика

Телмәр өндәре. Һузынҡы һәм тартынҡы өндәр, уларҙың айырмаһы. Һүҙҙә башым. Нәзек һузынҡылар (*и, ә, ү, ә(е), ө*), калын һузынҡылар (*а, у, о, ы*).

Йомшак һәм каты тартынҡылар, уларҙың айырмаһы. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар, уларҙың айырмаһы. Тартынҡы өн [*й'*]. [*ж*], [*ш*], [*ч'*], [*щ'*] хәрәфтәре.

Ижек, Һүҙҙә ижектәр һаны. Һүҙҙә ижектәргә бүлеү. Башымлы ижек.

Графика

Өн һәм хәрәф. Уларҙың айырмаһы. Языуҙа тартынҡыларҙың калынлығын *а, о, у, ы* хәрәфтәре менән билдәләү. Языуҙа тартынҡыларҙың йомшаклығын *е, ё, ю, я, и, э* хәрәфтәре менән билдәләү. Айырыу билдәләре *ь* һәм *ъ*.

Ю, я, ё хәрәфтәре Һүз башында рус телендәге кеүек үк язылалар: *юрган, япрак, ёлка*. *Е* хәрәфе ике функция үтәй: Һүз башында *йә* булып ишетелә, ләкин *е* хәрәфе языла. Һүз уртаһында һәм аҙағында *э* өнө ишетелһә лә, *е* языла: *ер* [йәр], *етмеш* [йәтмәш].

В хәрәфе ике өндө аңлата: рус теленән ингән Һүҙҙәрҙә [*в*]: *вагон, ваза*, башҡорт Һүҙҙәрендә [*w*]: *вакыт [wакыт]*. Әммә языуҙа һәр сәк *Вв* хәрәфе менән билдәләнә.

Башҡорт телендә [*ң, ҫ*] өндәренәң баш хәрәфтәр юҡ.

Хәрәфте аңлатмаған график саралар: Һүҙҙәр араһында буш урын калдырыу, Һүҙҙәргә юлдан-юлға күсерәү билдәһе.

Башҡорт алфавиты: хәрәфтәрҙең килеү тәртибе һәм дәрәжә әйтеһе. Алфавит буйынса Һүҙҙәргә тезеү.

Орфоэпия

Башҡорт теленәң әйтеһеш нормаларына ярашлы Һүҙҙәрҙә өндәргә, өндәр теҙмәһен дәрәжә әйтеү.

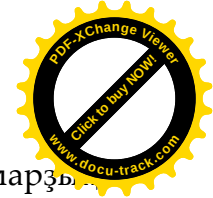
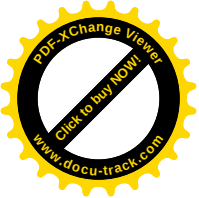
Лексика

Һүз - телмәр берәмеге (таныштырыу).

Һүҙҙең предметтың атамаһын, билдәһен, эш-хәрәкәтен аңлатыуы (таныштырыу). Һүҙҙәргәң яңғырауын ишетеп, мәғәнәһен аңлау максатында уларҙы рус теленән башҡортсаға тәржемә итеү. Дәрәһлектә бирелгән русса-башҡортса Һүзлектә куллана белеү.

Мәғәнәһе аңлашылмаған Һүҙҙәргә табып билдәләү.

Синтаксис

Һөйләм - телмәр берәмеге (таныштырыу). Һүз һәм һөйләм (уларҙы айырмаһын һәм окшашлығын күзәтеү).

Һорауҙар ярҙамында һөйләмдә һүҙҙәрҙең бәйләнешен билдәләү. Төҙөлөшө бозолған һөйләмдәрҙе дөрөҫләп яңынан төҙөү. Һүҙҙәр йыйылмаһынан һөйләм төҙөү.

Орфография и пунктуация

Дөрөҫ языу кағиҙәләрен кулланыу:

- һүҙҙәрҙе бер-береһенән айырып языу;
- яңғызлыҡ исемдәрҙә, йәнлек кушаматтарында, һөйләм башында һүҙҙе зур хәрефтән языу;
- һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсергәндә һызыкһа куйыу;
- һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү.

Дөрөҫ күсереп языу алымдары һәм тәртибе.

Телмәр үстөрөү

Телмәр кешеләрҙең бер-береһе менән аралашыу коралы. Текст телмәр берәмеге (таныштырыу).

Аралашыу төрҙәре: уның максаты, кем менән, кайһа һөйләшеү бара. Әйтелгәндә тыңлап, уға яуап кайтарып, үз-ара аралашыу (ролдәргә бүлөп диалог укыу, видеоматериалдар карап, аудиоязмалар тыңлап, әңгәмәләшеү).

Аралашыу этикеты (сәләмләү, ғәфү үтенәү, хушлашыу, рәхмәт әйтеү, һорау менән мөрәжәғәт итеү).

Тематик блоктар

«**Мин башҡорт телен өйрәнәм**». Безҙең ауылда (ҡалала) кемдәр йәшәй? Улар ниндәй телдә һөйләшә? Һин ниндәй телдәр беләһең?

«**Танышыу**». Тиҫтерҙәрҙе сәләмләү төрҙәре. Таныш һәм таныш булмаған кешегә мөрәжәғәт итеү формалары.

«**Минең мәктәпем**». Мәктәптә. Дәрестәр теймәһе. Түңәрәк (кружок) дәресеңдә. Библиотекала.

«**Мин һәм минең ғаиләм**». Әй. Ата-әсәләр һөнәре һәм шөғөлө. Буш ваҡытты һисек үткәрәһеҙ.

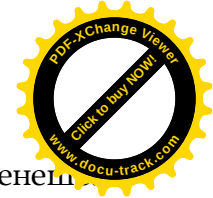
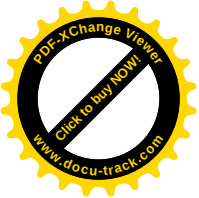
«**Мин һәм минең дуҫтарым**». Ҡитап магазинында. Бүләк һайлау (дуҫыма, укытыусыға, ата-әсәйемә, яҡындарыма).

«**Минең республикам**». Әсәйҙәр байрамы. Беҙ байрам өҫтәлендә.

«**Мине уратып алған донъя**». Йәй етте. Беҙ һисек йәйҙе үткәрәһеҙ.

2 класс

Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.

Тел кешеләрҙең төп аралашыу коралы һәм милли мәҙәниәт күренеш. Рәсәйҙә һәм Ер шарында төрлө телдәр барлығы тураһында ябай ғына төшөмсөләр. Телде өйрәнеү ысулдары: күзәтеү, анализлау.

Фонетика и графика

Өндәрҙең һүҙҙәрҙең мәғәнәһенә тәъсире. Өндө хәрәфтән айырыу. Һузыңкы һәм тартыңкы өндәрҙе бер-береһенән айырыу. Нәзек һәм калын һузыңкыларҙы айырыу. Яңғырау һәм һаңғырау тартыңкылар, уларҙың айырмаһы. Йомшак һәм каты тартыңкылар, уларҙың айырмаһы.

Башҡорт теленең үзенсәлекле өндәре [ғ], [з], [с], [к], [ң], [һ]. Уларҙы аңлаткан хәрәфтәр.

Парлы һәм парһыз тартыңкылар.

Башҡорт телендә сингармонизм законы (һузыңкы өндәр гармонияһы).

Айырыу билдәләре **ь** һәм **ъ**.

Һүз башында һәм һузыңкыларҙан һуң **е, ё, ю, я** хәрәфтәре.

В хәрәфе аңлаткан өндәр **[в]** и **[w]**: *Валя, Вәсилә, вагон, вак.* (нығытыу).

У, ү хәрәфтәре һузыңкылар араһында, шулай ук һүз аҙағында **[уы]**, **[үэ]** тип уҡылалар һәм тартыңкы өндө белдерәләр: *бау, ауыл, бәүелсәк, килеү.*

Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү. Алфавитты һүзлектәр менән эш иткәндә кулланыу.

Хәрәфте аңлатмаған график саралар: һүҙҙәр араһында буш урын калдырыу, һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсереү билдәһе, абзац, пунктуация билдәләре (өйрәнелгән кимәлдә).

Орфоэпия

Башҡорт теленең әйтелеш нормаларына ярашлы һүҙҙәрҙә өндәрҙе, өндәр тезмәһен дөрөс әйтеү (өйрәнелгән һүҙҙәрҙә).

Башҡорт телендә баһымдың үзенсәлегә: баһым һүҙҙең аҙаккы ижектең һәр сак тип әйтерлек төшә; юклыкты белдергән *ма, -мә* киҫәксәләре алдынан килгән ижек тел баһымлы була; һорау алмаштарында (*ка'йза? ни'сә?*) беренсе ижеккә һәр ваҡыт баһым төшә.

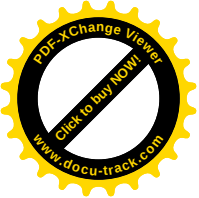
Лексика

Һүҙҙең әйтелешенең һәм мәғәнәһенең берҙәмлегә. Һүҙҙең лексик мәғәнәһе (дөйөм төшөмсө). Мәғәнәһен аңлатырға кәрәк булған һүҙҙәрҙе табыу. Уларҙың мәғәнәһен текст буйынса йәки аңлатма һүзлек аша билдәләү.

Бер һәм күп мәғәнәле һүҙҙәр (күзәтеү аша төшөндөрөү).

Башҡорт теленең аңлатма һүзлегә. Телмәрҙә синонимдарҙы һәм антонимдарҙы кулланыуҙы күзәтеү.

Һүз составы (морфемика)

Тамыр һүззең төп өлөшө. Тамырзаш һүззәр. Уларзың билдэләре. Бсг тамырзан торған һүззәрзе синонимдарзан, омонимдарзан айырыу (терминды өйтмәйенсә). Һүззең тамырын билдэләү.

Ялгау - һүззең үзгәрәүсән өлөшө.

Морфология

Исем (таныштырыу): дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрзә кулланышы. Башкорт телендә *Кем? Кемдәр?* һорауы тик кешеләргә карата ғына бирелә. Яңғызлык һәм уртаклык исемдәр.

Кылым (таныштырыу): дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрзә кулланышы. Кылымдарза юклыкты беледерәүсә –*ма*, - *мә* киҫәксәләре.

Сифат (таныштырыу): дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрзә кулланышы.

Һан. Ябай һәм кушма һандар.

Синтаксис

Һөйләмдә һүззәр тәртибе. Һөйләмдә һүззәрзең бәйләнеше (кабатлау). Һөйләм -

телмәр берәмеге. Һөйләм һәм һүз, уларзың айырмаһы. Һөйләмдә логик башымды билдәләүзе күзәтеү.

Өйтелеү максаты буйынса һөйләмдәр төрө: хәбәр һөйләм, һорау һөйләм, өндәү һөйләм.

Орфография и пунктуация

Яңғызлык исемдәрзә, йәнлек кушаматтарында, һөйләм башында һүззе зур хәрефтән язуу. Һөйләм азағында тыныш билдэләре. Орфограмма тураһында төшөнсә. Дәрәсләктән орфографик һүзлектә кулланыу.

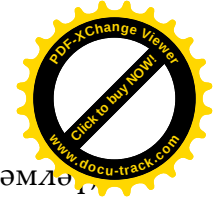
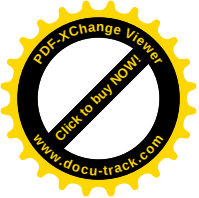
Язғанда үз-үзеңде тикшереп, хаталарзы төзәтергә күнектерәү:

- яңғырау һәм һаңғырау тартынкыларзың сиратлашыуы (китап – китабым);
- һүззәрзе юлдан-юлға күсергәндә һызыкса куйыу;
- кылымдарза –*ма*, - *мә* киҫәксәләрен бергә язуу;
- һөйләм азағында тыныш билдэләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе;
- яңғызлык исемдәрзә, йәнлек кушаматтарында, һөйләм башында һүззе зур хәрефтән язуу.

Телмәр үстәрәү

Һөйләшеү өсөн кәрәкле телмәр сараларын һайлап кулланырға өйрәтеү (бирелгән һорауға яуап биргәндә, үз фекерен белдергәндә).

Һөйләшергә өйрәтеү (нисек башларға, дауам итергә, иғтибарзы йәлеп итергә тамаларға).

Практик рәүештә диалог корорға өйрәтеү. Аралашыу этикеты (сәләмләү, ғафү үтенеү, хушлашыу, рәхмәт әйтеү, һорау менән мөрәжәғәт итеү).

Һүрәт буйынса телдән хикәйә төзөү. Һораузар ярзамында хикәйә төзөргә өйрәтеү.

Текст. Тексттың билдәләре: һөйләмдәрҙең мәғәнә буйынса бер-береһенә бәйлә килеүе һәм тамаланған уй-фекерҙе аңлатыуы. Тексттың темаһы. Төп мәғәнәһе. Тексттың башы (исеме). Бирелгән текска исем уйлау. Текст өлөштәренең (абзац) бер-бер артлы мәғәнәүи яктан тезелеп килеүе.

Һүзәрҙең һөйләмдә килеү тәртибе һәм абзацтың урыны бозолоуҙы төҙөтөү. Текст төрҙәре: һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү һәм уларҙың үзенсәлектәре.

Дәрәсләктәге аңлатма һәм орфографик һүзлектәргә кулланыу.

Дөрөс интонация һаҡлап текстты тасуири укыу. Котлау һәм котлау откырыткаһы яҙыу.

20–35 һүзән торған хикәйәләү текстын һораузар аша тулығынса һөйләп биреү.

Тематик блоктар

«Мин башкорт телен өйрәнәм». Башкортостанды уратып алған ерҙәрҙә йәшәгән халыктарҙың телдәре тураһында һөйләшеү. Был республикаларҙың, өлкәләрҙең һәм уларҙың башкалаларының атамаларын өйрәнеү, уларҙы рус һәм башкорт телендә яҙыу (һүзлек кулланыу). Был халыктар ниндәй телдә һөйләшәләр? Улар бер-береһен аңлаһын өсөн нимә эшләргә кәрәк?

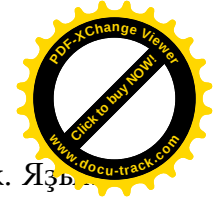
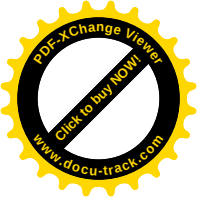
Танышыу. Хәйерле көн! Хәлдәрегеҙ нисек? Ғафү итегеҙ, зинһар өсөн! Йәйен ял итергә кайһы илгә бараһығыҙ?

Минең мәктәбем. Яңы укыу йылы менән! Кем бөгөн дежур? Безҙең класс. Безҙең мәктәп – иң яҡшыһы. Мин яраткан дәрестәр. Азна көндәре. Кайһы дәрестәргә яратам! Ашханаға барабыз. Ашау кағизәләре. Тизҙән каникул.

Мин һәм минең ғаиләм. Без – татыу ғаилә. Мин – ярзамсы. Ашамлыктар. Сәй эсергә саҡырабыз. Кем иртән ашарға ярата? Бергәләп төшкө аш әҙерләйбез. Безҙә – кунактар!

«Минең республикам». Мин Башкортостанда йәшәйем. Өфө – Башкортостандың баш ҡалаһы. Мин ҡалала йәшәйем. Мин ауылда йәшәйем. Экскурсияла. Салауат Юлаев һәйкәле. Һылыукай Ағизел йылғаһы. Бал ҡортона һәйкәл. Йырлаусы “Ете кыз” фонтаны. Еңеү паркы.

«Мине уратып алған донъя». Минең өй (минең ҡвартира). Ҡала буйлап саф һауала йөрөү. Тышта һауа торошо. Йыл мизгелдәре. Башкортостанда алтын

көз. “Сәмбөлә” байрамы. Кыш етте. Сана шыуабыз. Коштар өсөн тағарак. Язы түтәлдәрзә. “Наурыз” байрамы.

Һаумы, йәй! Без яраткан еләктәр. Урманда ағастар. Кайза нимә үсә? Болонда үсемлектәр. Кыр хайуандары. Кыр коштары.

Ат – башкорттоң тоғро дусы. Курай моңдары. Кымыз – шифалы эсемлек. Балыкта. Беззең олатайзарзың һәм өләсәйзәрзең яратып уйнаған уйындары: “Тирмә”, “Ак тирәк, күк тирәк”.

Башкорт халык әкиәте “Эт үзенә нисек хужа тапты?”.

3 класс (68 сәғ.)

Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.

Башкорт теле – башкорт халкының теле. Телде өйрәнеү алымдары: күзәтеү, сағыштырыу, анализлау, лингвистик тикшерев ойоштороу.

Фонетика һәм графика

Өндө хәрәфтән айырыу. Һузыңкы һәм тартыңкы өндәрзе бер-береһенән айырыу. Нәзек һәм калын һузыңкыларзы айырыу. Яңғырау һәм һаңғырау тартыңкылар, уларзың айырмаһы. Йомшак һәм каты тартыңкылар, уларзың айырмаһы (үтелгәндәрзе кабатлау). Айырыу билдәләре **ь** һәм **ъ**. Был билдәләр булған һүззәрзә өн һәм хәрәфтәр һаны.

У һәм ү хәрәфтәре һузыңкы өндәр араһында һәм һүз азағында.

Алфавитты һүзлектәр, белешмә сығанактар, каталогтар менән эш иткәндә кулланыу.

Орфоэпия

Әйтелеш нормалары буйынса башкортса һөйләшкәндә һүззәрзә өндәрзе, өндәр тезмәһен дөрөс әйтеү (өйрәнелгән һүззәрзә).

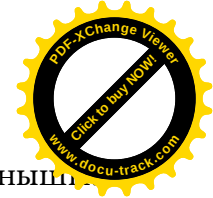
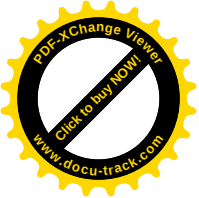
Лексика

Һүззең лексик мәғәнәһе (кабатлау). Һүззәрзең тура һәм күсмә мәғәнәһе (таныштырыу). Синонимдар һәм антонимдар (таныштырыу), уларзы төрлө һүз төркөмдәренән килгән һүззәргә табыу. Искергән һүззәр (таныштырыу).

Һүз составы (морфемика)

Һүззең тамыры. Тамырзаш һүззәр. Уларзың билдәләре. Бер тамырзан торған һүззәрзе синонимдарзан, омонимдарзан айырыу (терминды әйтмәйенсә). Һүззең тамырын билдәләү(кабатлау). Ялғау тураһында кабатлау.

Морфология. Һүз төркөмдәре.

Исем: дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрҙә кулланышы. Күплектәге һәм берлектәге исемдәр. Исемдәрҙең килеш һәм һан менән үзгәреше. Исемдәргә морфологик (грамматик) анализ.

Сифат: дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрҙә кулланышы. Төп һәм шартлы сифаттар (терминды аңлатмайынса). Сифат дәрәжәләре (төп, сағыштырыу, артыҡлык, азһытыу). Сифатка грамматик анализ.

Кылым: дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрҙә кулланышы. Кылымдарҙың заман һәм һан менән үзгәреше. Кылымдарҙа юклыкты белдерешсе –*ма*, – *мә* киҫәксәләре. Хәзерге һәм үткән заман кылымдарына берлектә һәм күплектә һораузар куйыу.

Алмаш (дөйөм төшөнсә). Зат алмаштары, уларҙың һанда һәм килештә үзгәреше: *берлектә –мин,һин, ул; күплектә – без, һез, улар. Алмашка грамматик анализ.*

Һан. Ябай һәм кушма һандар. Телмәрҙә төп һәм рәт һандарын айырыу һәм кулланыу. Һандарҙың килеш менән үзгәреше. Килеш һораузары.

Синтаксис.

Һөйләм. Һораузар ярҙамында һөйләм эсендә һүҙҙәр бәйләнешен асыҡлау. Һөйләмдең баш киҫәктәре – эйә һәм хәбәр. Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре (төрҙөргә бүлмәйенсә). Йыйнаҡ һәм таркау һөйләм. Өйтеләү максаты буйынса һөйләм төрҙәре. Һөйләмдә өндөш һүҙ.

Һөйләмдә *һәм, ләкин* теркәүестәре менән килгән тиң киҫәктәрҙе күҙәтеү.

Орфография һәм пунктуация

Яҙғанда үз-үҙеңдә тикшереп, хаталарҙы төҙөтөү. Орфографик һүҙлектә кулланыу. Дөрөс яҙыу ҡағиҙәләрен кулланыу:

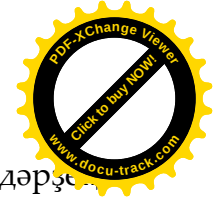
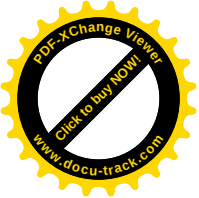
- айырыу катылык билдәһе **ъ**: (Акъяр, кулъяулык);
- айырыу йомшаклык билдәһе **ь**: (көнъяк, төньяк);
- кылымдарҙа –*ма*, – *мә* киҫәксәләрен бергә яҙыу;
- һүҙ азағында ялғаузар кушылғанда [к], [к], [п] өндәре [ғ], [г], [б] өндәре менән сиратлаша: *калак – калағым; көрәк – көрәгем; китап – китабым*;
- өндөш һүҙҙән һуң өтөр куйыу.

Телмәр үстөрөү

Аралашыу этикет нормалары: телдән һәм язма саҡырыу, үтенес, ғәфү үтенеш, рәхмәт әйтеү, кире ҡағыу;

Укыу барышында һәм көндөлек аралашыуҙа телмәр этикетын һаҡлау;

Диалогта һәм дискуссияла үз фекереңдә дөрөс итеп еткерергә һәм дәлилләргә күнөгөү;

Икенсе класта башланған текст менән эште дауам итеү: һөйләмдәрҙе мәғәнә буйынса бер-береһенә бәйлә килеүе һәм тамаланған уй-фекерҙе аңлатыуы. Тексттың темаһы. Төп мәғәнәһе. Тексттың башы (исеме). Бирелгән текска исем уйлау. Текст өлөштәренен (абзац) бер-бер артлы мәғәнәүи яктан тезелеп килеүе. Һөйләмдәрҙә алмаштарҙы, синонимдарҙы, *һәм, ләкин* теркәүестәрән кулланыу; Текстта терәк һүҙҙәр. Һүҙҙең мәғәнәһен аңлатма һүҙлек аша билдәләү.

Текст төрҙәрән билдәләү (һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү). Үз-аллы текст төҙөү. Хат, белдереү төҙөү. Текстты тейешле мәғлүмәтте аңлау, төшөнөү өсөн, йәки танышыу өсөн уҡыу.

План буйынса тексттың йөкмәткеһен яңғыз, йәки коллектив менән бергәләп һөйләү.

Тематик блоктар:

«**Мин башкорт телен өйрәнәм**». Ауыз-тел ижадында халыктарҙың йәшәйеше, уларҙың көнкүрөшө, шөғөлдөрө, нисек кейенгәндәр, нимә менән тукланғандар – шулар сағыла. Бындай мәғлүмәтте фольклорға таянып иҫбатлап буламы? Рус халыҡ әкиәте “Каззар-аккоштар”ҙың һәм башкорт халыҡ әкиәте “Курай”ҙың һүрәттәрән сағыштырып, элек кешеләр ниндәй кейем кейгәндәр, был кейемдәрҙең атамаһын русса һәм башкортса әйтеп карайыҡ (уҡытыусы ярҙамында).

Танышыу. Һиңә нисә йәш? Һин кайҙа йәшәйһең? “Һинең ғаиләң ниндәй? “Буш ваҡытыңда нимә менән шөғөлләнәһең?”

Минең мәктәбем.

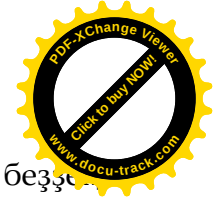
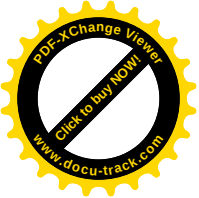
Белем көнө менән! Мин бөгөн дежур. Башкорт теле дресендә. Китап – яҡшы дуҫ. Айһылыу Йәғәфәрова – балалар яҙыусыһы. Республиканың халыҡ яҙыусыһы – Ноғман Мусин.

Мин һәм минең ғаиләм. Олатайым өйрәтеүҙәре. Өләсәйем кәңәштәре. Минең шәжәрәм. Ғаилә байрамы. Йорт эштәрендә ярҙамлашырға яратам. Һиңә ниндәй китап окшай? Минең яраткан шөғөлөм. Мин һәм спорт. Йәкшәмбе көнөндә ял.

Мин һәм минең дуҫтарым. Минең тыуған көнөм. Кунакта үҙеңдә нисек тоторға? Дуҫтар менән күңелле. Халыҡ уйыны «Прятки – Һәпәләк». Өләсәйемә хат язам. Яраткан уйынсыҡтарым. Минең дуҫым компьютер. Акбай – ысын дуҫ. Минең бесәйем (К. Ушинский буйынса). Илде һаҡлаусылар байрамы.

Минең республикам.

Башкортостан – мәғжизәле ер. Өфөләге Дуҫлыҡ монументы. Салауат Юлаев – башкорт халқының милли батыры. Өфөлә транспорт. Тирә-якты өйрәнеү

музейына экскурсия. Фәрит Иҗәнғолов – балалар языусыһы. Мәскәү – безҙең илдең башкалаһы. Нисек сәйәхәт ойошторорға?

Мине уратып алған донъя. Тыуған яғым тәбиғәте. Башкортостан тауҙары. “Минең Уралым” – “Урал батыр” эпосынан өзөк. Ағизел – тыуған яктың ыңйыһы. Башкортостан – күлдәр иле. Башкорт халыҡ йыры “Түңәрәк күл”. Урман – безҙең байлыҡ. Ниндәй үләндәр беләһең? Йәшел аптека. Коралай – безҙең тәбиғәттең бизәге. Ат – кешенең дуһы. Алтын көз килә. Көзгә байлыҡ! Ҡыш етте. Ҡышҡы уйындар. Һаумы, яз! Еңеү байрамы.

4 класс (34 сәғ.)

Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.

Рәсәйҙә төрлө милләт халыҡтары йәшәйлектә, улар аралашкан телдәрҙең дә, мәҙәниәттәрҙең дә төрлө-төрлө булуын аңлау. Туған тел халыҡтарҙың рухи һәм әхлаҡи байлығы.

Башкорт теле – Башкортостан Республикаһының дәүләт теле. Телдә өйрәнеү алымдары: күҙәтеү, сағыштырыу, анализлау, лингвистик тикшереп өйөштороу, мини-күҙәтеү, проект эш башкарыу.

Фонетика һәм графика

Өндәрҙе һүҙҙән айырым һәм һүҙ эсендә куйылған максат буйынса сағыштыра, төркөмләй белеү. Һүҙгә өн-хәрәф анализы эшләү.

Орфоэпия

Һөйләшеү һәм укыу барышында дәрәҫ интонация һаҡлау. Өндәрҙе дәрәҫ әйтеү нормалары;

Һүҙҙәрҙең дәрәҫ әйтелешен орфоэпик һүҙлектән тикшерергә өйрәнеү.

Лексика

Телмәрҙә синонимдарҙы, антонимдарҙы, иҫкергән һүҙҙәрҙе (ябай осрактарҙы) өйрәнеүҙә дауам итеү һәм кулланырға өйрәнеү.

Телмәрҙә фразеологизмдарҙы кулланыуҙы (ябай осрактарҙы) күҙәтеү.

Һүҙ составы (морфемика)

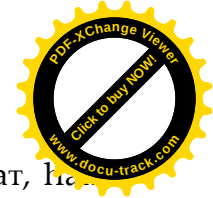
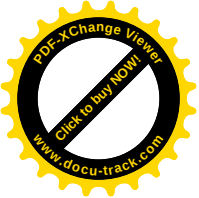
Һүҙҙең нигеҙе. Һүҙҙе үзгәртеүсә ялғауҙар (ауыл-ға). Яңы һүҙ яһаусы ялғауҙар (ауыл-даш). Һүҙҙең сөтавын тикшереп үгә схема. Һүҙҙе схема менән сағыштырыу.

Морфология

Үз аллы һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәре.

Исем: исемдәрҙең килеш менән үзгәрәүе. Әйәлек заты ялғауҙары. Исемдән грамматик үзенсәлектәре: һаң, килештәрҙә үзгәрәүе (кабатлау).

Сифат: Сифат дәрәжәләре (төп, сағыштырыу, артыҡлыҡ, азһытыу). Морфологик анализ (кабатлау).

Кылым: хәбәр һәм бойорок һөйкәлеше формалары. кылымдарзың зат, һәм һәм заман менән үзгәрәүе. Кылымдың үткән, хәзерге һәм киләсәк заман формаларына һорау куя белеү. Бойорок һөйкәлеше кылымы аңлаткан эш-хәрәкәттәр. Кылымдың һөйләмдә тоткан роле. Кылымға морфологик анализ.

Алмаш: Зат алмаштары, уларзың һан менән үзгәрәүе: *берлектә – мин, һин, ул; күплектә – без, һез, улар* (кабатлау). Урын һәм вакыт алмаштары (таныштырыу).

Рәүеш (дөйөм төшөнсә): дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрзә кулланышы.

Һан. Төп һәм рәт һандары. Кушма һандарзың барлыкка килеүе. Һандарзың килеш менән үзгәрәүе. Һанға морфологик анализ.

Ярзамсы һүззәр (дөйөм төшөнсә): *бәйләүестәр* (менән, өсөн); *теркәүестәр* (дөйөм мәғәнәһе, телмәрзә кулланышы). **Һам, ләкин** теркәүестәре ябай һәм кушма һөйләмдәрзә.

Синтаксис

Һүз, һүзбәйләнеш һәм һөйләм. Уларзың окшашлыгы һәм айырмаһы. Әйтеү максаты буйынса һөйләм төрзәре (хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәр). Йыйнак һәм таркау һөйләмдәр. Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре:

Аныклаусы – предметтың билдәһен, эйәһен, иҫәбен аңлата һәм “ниндәй?, кайһы?, кемдең?, нисәнсе?” һораузарына яуап бирә.

Тултырыусы – предметты аңлата һәм төп килештән башка бөтә килеш һораузарына яуап бирә.

Хәл – эш-хәрәкәттең кайза, касан, нисек барғанын белдерә һәм һөйләмдә хәбәрзә асыклап килә.

Тиң киҫәкле һөйләмдәр.

Ябай һәм кушма һөйләмдәр.

Ябай һөйләмгә синтаксик анализ.

Орфография һәм пунктуация

1-се, 2-се, 3-сө кластарза өйрәнелгән дөрөс язуу кағизәләрен кабатлау. Һүззәрзең язылышын орфографик һүзлектән тикшерә белеү.

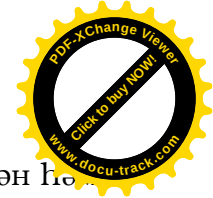
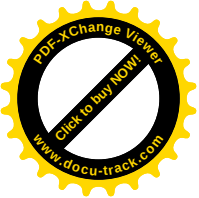
Дөрөс язуу кағизәләрен кулланыу:

- тиң киҫәкле һөйләмдә тыныш билдәләре (*һам, ләкин* теркәүестәре менән, йәки теркәүесчез булғанда);

- тура телмәр эргәһендә тыныш билдәләре (күзәтеү);

- хәрефтәрзең һызмаһын дөрөс язуу кағизәләрен үтәү.

Телмәр үстәрәү

1-се, 2-се, 3-сө кластарза өйрәнелгәндәрзе кабатлау һәм нығытыу: телдән һәм язма формала аралашыу (хат, котлау открыткаһы, белдереү һ.б.); диалог, монолог, текстың темаһын, төп мәғәнәһен билдәләүзе нығытыу.

Бирелгән һәм үз аллы төзөлгән текстарзы дөрөһләү, аныклау, яңы һүззәр өһтәү.

Изложение языу: телдән йәки язма рәүештә текстың әһтәлеген тулыһынса асып биреү. Телдән текстың һайлап алынған өләшөн һөйләү.

Сочинение – язма әһ төрө. Өйрәнәү һәм танышыу максатында укыу. Текстат тейешле мәғлүмәттә әһләү.

Һүззең мәғәнәһен белешмә сығанактарзан, шулай ук федераль исемлеккә индерелгән электрон ресурстар аша әһләп кулланыу.

Тематик блоктар:

«Мин башкорт телен өйрәнәм». “Сәңгелдәк” (серия 4) видеоязмаһын карап, башкорт телен өйрәнәү. Яңы һүззәрзе отоп, язып алыу.

“Танышыу”. Барығызға ла хәйерле көн теләйем! Татлы һүззәр. Факиһа Туғызбаева – Башкортостандың халык шағирәһе. Иң бәхетле көн!

“Минең мәктәбем”. Мәктәптә минең беренсе көнөм. Бына сентябрь етте! Белем – ул хазина. Сәғәт нимә тураһында һөйләй? Мәктәп урамы. Ялкаулыкты яратмайбыз!

«Мин һәм минең ғаиләм». Башкорт исемдәренең серзәре. Һау булып үсәм! Минең яраткан шөғөл.

“Мин һәм минең дуһтарым”. Яраткан әкиәттәрем. Театр, музей һәм кино яратабыз.

“Минең республикам”. Нимә ул Ватан? Курай тауышы. “Шүлгәнташ” курсаулығы. “Янғантау” санаторийы. Республиканың калалары.

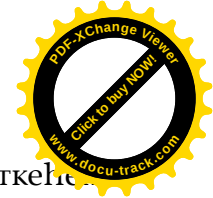
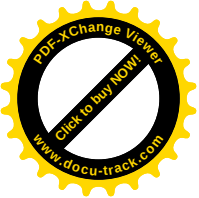
“Мине уратып алған донъя”.

Тәбиғәт – беззең өй. Йыл мизгелдәре. Ниндәй гәзиттәр укыйһың? Башкортостан телеканалында һәм “Юлдаш” радиоһында ниндәй тапшырыулар окшай?

Телмәр әһмәкәрлеге төрзәре

(башланғыс мәктәптең бөтә кластары өсөн дә, курсив менән күрһәтелгән материалдар тел өйрәнәүгә зур ынтылышы һәм һәләте булған балаларға тәғәйенләнә)

Тыңлау (аудирование). Телдән аралашыузың максатын һәм сәбәбен аңлы рәүештә дөрөһ кабул итеү. Бирелгән тексты тыңлап, иһетеү аша төп һәм өһтәлмә

мәғлүмәттә кабул итә, аңлай, уның төп идеяһын билдәләй һәм йөкмәткеһе һораузар аша бирә белеү.

Һөйләү. Һөйләшеү максатына һәм шарттарына ярашлы тейешле телмәр сараларын кулланыу. Диалог формаһындағы аралашыуҙы үزلәштереү. Һөйләшеүҙе башлау, дауам итеү, тамамлау, аралашыу барышында үзенә игтибар йәлеп итә белеү. Өйрәнелгән темалар буйынса телдән монолог төрҙәрҙең үزلәштереү (һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү).

Укыу һәм көндәлек йәшәйештә һөйләшеүҙә кулланылған этик нормаларҙы үزلәштереү (һаулыҡ һорашыу, хушлашыу, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү, үтенес менән мөрәжғәт итеү һ.б.) *Орфоэпик нормаларҙы һәм дәрәжә интонация һаҡлап һөйләшеү.*

Укыу. Күнекмәләрҙе үтәү бирелмәләрен (орфография ҡағиҙәләре, грамматик төшөнсәләр, һораузарҙың һәм күнегеүҙәрҙең йөкмәткеһе) укыу һәм төшөнөү, күнегеүҙе үтәү өсөн текстты ҡайтанан укып сығыу, кәрәкле мәғлүмәттә табыу максатында тексттан кәрәкле өлөштө һайлап укыу.

Языу. Тәү башлап язырға өйрәтеү һәм дәрәжә языу күнекмәләрен формалаштырыу. Хәрефтәрҙе, хәрефтәр ҡушылмаһын, ижектерҙе, һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе дәрәжә язырға күнектереү.

Яҙғанда гигиена талаптарын үтәргә өйрәтеү. Ҡул суктарының һығымлылығын, иркен рәүештә хәрәкәтләнеүен үстәреү. Өкрәкләп тиз языуға күсеү. Үтелгән ҡағиҙәләрҙе һаҡлап күсереп языу, әйтелгәнде ишетеп языу.

Укылған йәки тыңлаған тексттың йөкмәткеһен үз һүҙҙәре менән ҡабатлап языу (тулыһынса, ҡыскаса, һайланма рәүештә).

Хикәйәләү, шулай ук һүрәтләү тексттарын үз һүҙҙәре менән ҡабатлап язырға өйрәтеү. Төрлө стилдәге, жанрҙағы, төрҙәге телмәр өлгөләре төзөргә өйрәнеү (хат, записка, котлау, баһалама, белдереү).

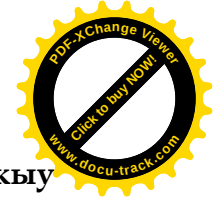
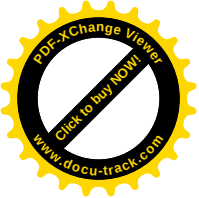
Балаларға үҙҙәренә ҡызыклы булған темалар буйынса ҡыска ғына күләмле ишара төҙөү (укылған әҙәби әсәр, ҡаралған һүрәт, видеоролик йәки күҙәтеү тәғъсираттары һөҙөмтәһендә).

Текст. Текстты телмәр эшмәкәрлегенә һөҙөмтәһе итеп кабул итеү (практик эш ҡимәләндә). Текст билдәләре. Текстта төп теманы, төп фекерҙе билдәләү. Тексттың планын төҙөү. Хикәйәләү һәм һүрәтләү тексттарының үзенсәлектәре.

Балаларға ҡызыклы булған темалар буйынса укыу эшмәкәрлегенә барышында һәм көнүҙеһтә аралашыу шарттарына ярашлы ҡыска ғына күләмле һүрәтләү тексттары төҙөү (алдан әҙмә-әҙлекле үткәрелгән әҙерлек буйынса).

Тексты бер телдән икенсе телгә тәржемә итеү (башҡортсанан руссаға һәм киреһенсә).

Таныш булмаған һүҙҙәрҙе белешмә басмалар, шулай ук верификация итеп, федераль исемлеккә ингән электрон ресурстар аша асыҡлау.

**Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башкорт) теле” укыу
предметы программаһын үзләштереү буйынса
билдәләнгән һөҙөмтәләр:**

“Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында”ғы законда һәм Федераль дөүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартында куйылған талаптар буйынса “Туған (башкорт) теле” укыу предметын өйрәнеп, башланғыс мәктәпте тамамлаған укыусылар түбәндәге һөҙөмтәләргә эйә булырға тейештәр:

Шәхси һөҙөмтәләр:

Шәхси һөҙөмтәләр мәктәптә ойошторолған укыу һәм тәрбиә процесына бәйле һәм уның сағылышы булып тора. Укытыу һәм тәрбиә эше тыуған ерҙең тарихына, мәҙәниәтенә, халыҡ йолаларына, традицияларына таянып үткәрелә һәм был эштә “Туған (башкорт) теле” укыу предметының әһәмиәте үтә лә зур.

Башкорт теле дәресендә алынған аң-белем балаларға рухи азыҡ булып, уларға илен, халкын, телен яраткан шәхес булып үсәргә ярҙам итә. Уларҙа түбәндәге кешелек сифаттары тәрбиәләнә:

Гражданлыҡ һәм илһөйәрлек һыҙаттарын тәрбиәләү:

- бала үзен Башкортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күзаллай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үсәргә тырыша;
- телде халыктарҙың милли комарткыһы, мәҙәни байлығы итеп кабул итә;
- башкорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дөүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу коралы икәнлегенә төшөнә;
- тыуған яктың һәм илдең үткәненә, бөгөнгөһөнә, киләсәгенә битараф түгел;
- халыктар араһындағы дуҫлыҡты, берҙәмлектә хуплай; уны үстәреү, киңәйтеү сараларында әүҙем катнаша;
- йәмғиәттә кешеләр бер-береһенә карата хөрмәтле, мәрхәмәтле булып, әхлаки һәм этик нормаларҙы кабул итеп, уларға таянып йәшәргә тейешлектә аңлай һәм үтәргә тырыша.

Рухи һәм әхлаки тәрбиә:

- һәр бер кешенең үзенә генә хас булған сифаттары булыуын таный;
- башкаларҙы хөрмәтләү, улар менән ыңғай мөнәсәбәттә булыу, ауыр ваҡыттарҙа ярҙам кулы һузыу һыҙаттары формалаша;
- кешеләргә физик һәм мораль яктан насарлыҡка этәргән холок-фигел торошон кабул итмәй;

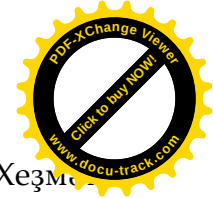
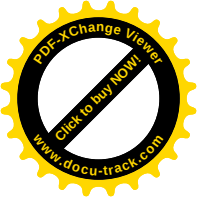
Эстетик тәрбиә:

- мәҙәниәتكә карата хөрмәтле, халыҡ йолаларына, ижадына һәм сәнғәт төрҙәренә ыңғай карашлы;
- үзен күңеле яткан ижади эшмәкәрлектә һынап карау теләге бар.

Физик тәрбиә, һау булып үсәү мәҙәниәтен формалаштырыу:

- йәшәйештә һау һәм хәүефһеҙ йәшәү кағиҙәләрен үтәргә тырышыу (үзе һәм башкалар өсөн);
- физик һәм психик һаулыҡка һаҡсыл караш тәрбиәләү.

Хеҙмәт тәрбиәһе:

- кеше тормошонда һәм йәмғиәттә хезмәттең киммәтен аңлау. Хезмәт һөҙөмтәләренә һаксыл һәм яуаплы булыу. Төрлө хезмәт эшмәкәрлегендә катнашып, практик күнекмәләргә эйә булырға ынтылыу. Төрлө һөнәрҙәргә кызыкһыныу күрһәтеү.

Экологик яктан тәрбиә:

- тәбиғәتكә карата һаксыл булыу, өзөби әсәрҙәр аша уны курсылау, һаклау сифаттарын тәрбиәләү;

- тәбиғәتكә зыян килтереүҙе кабул итмәү.

Фәнни яктан донъяны танып-белеү киммәттәре:

- уратып алған донъя тураһында фәнни төшөмсәләрҙең формалашыуы;

- аң-белемгә карата кызыкһыныу, әүземлек, үз аллылык, откорлок, ынтылыш тәрбиәләү.

Метапредмет һөҙөмтәләр:

“Туған (башкорт) теле” укыу предметының йөкмәткеһен үزلәштереү һөҙөмтәһендә укыусыларҙа түбәндәге **танып-белеү универсаль укыу күнекмәләре** формалашасак:

Төп логик күнекмәләр:

- предметтарҙы сағыштырыу, окшашлыҡтарын табыу;

- рус телендә алған белемдәрен башкорт телен өйрәнгәндә уларҙы сағыштырыу нигеҙендә куллана белә башлай;

- укытыусы тәкдим иткән алгоритмға таянып, телмәр берәмектәрен төркөмләү өсөн окшашлыҡты һәм айырманы билдәләү;

- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте табыу тәртибен үз аллы кулланыу;

- башкорт телендә яңғыраған телмәрҙе (ололарҙың, тиҫтерҙәренең һөйләүе, балалар өсөн радио һәм телевизион тапшырыуҙар, компьютер саралары аша бирелгән текстарҙы, һ.б.) таний, аңлай, тейешенсә кабул итә;

- башкортса язылған һүзҙәрҙе, ижектерҙе, өндәрҙе, өндәр теҙмәһен дөрөҫ әйтә, укый, улар менән һөйләмдәр төҙөй ала;

Төп эҙләнеү-тикшереү күнекмәләре:

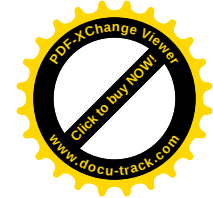
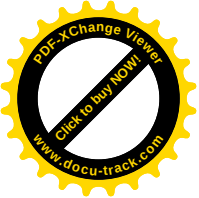
- туған телдә яза һәм һөйләү белеү кешене мәҙәни яктан билдәләүсә күрһәткес икәнлеген аңлай;

- программала каралған башкорт әҙәби теленең нормаларын (орфоэпика, лексика, грамматика) һәм үз-ара аралашыу этикетын үزلәштереп, йәшәйештә куллана башлай;

- төрлө аралашыу осрактарында ололар һәм тиҫтерҙәре менән тейешле этикет кағиҙәләрен һаклап, ыңғай мөнәсәбәттә эш итә белә;

- күнекмәне үтәү буйынса бирелгән бер нисә варианттан иң отошһоһон һайлай белергә өйрәтеү;

- бирелгән алгоритм буйынса төрлө анализдар эшләй белеү (өн-хәреф анализы, һүз составына анализ, грамматик анализ, синтаксик анализ)- программа материалдары кимәлендә;

- күнегеүзе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте таба белеү.
- башкорт телендә һөйләшеү һәм аралашыу кимәле буйынса үз-үзенә баһа бирергә өйрәнә.
- укыу мәсьәләләрен сискәндә туған телдә төрлө сығанактарҙан кәрәкле мәғлүмәтте табып, тейешенсә куллана белә;

Мәғлүмәт менән эшләү:

- практик күнекмәләрҙе үтәү максатында мәғлүмәт табыуҙа һүзлектәр, белешмә кулланмалар куллана; алгоритм буйынса тейешле мәғлүмәтте табып куллана, уның дөрөслөгөн укытыусы өйрәтеүенсә тикшерә белә;
- интернеттан мәғлүмәт эзләгәндә информация хәүефһеҙлеге кағиҙәләрен ололар ярҙамында һаҡлап, улар менән кәңәшләшеп эш итергә күнәгә;
- телмәр берәмектәрҙе тикшереп йәки күҙәтеү һөҙөмтәләре буйынса лингвистик мәғлүмәтте үз-аллы схемалар, таблицалар аша еткерә белә.

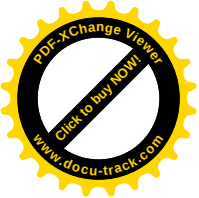
Башланғыс мәктәп аҙағында укыусыларҙа **коммуникатив универсаль укыу күнекмәләре** формалаша:

Аралашыу:

- бирелгән темаға диалог корә ала, һорәуҙарға кыска йәки тулыһынса асыҡлап яуап кайтара белә. Диалогты башлап йәки дауам итеп алып китә ала;
- алдан әҙерләнеп, йәки әҙерлекһеҙ тексты етеҙ, аңлы рәүештә һәм тасуири итеп укый ала. Текстың йөкмәткеһен кыскаса, йәки ентекләп, йәки һайлап алып һөйләп бирә ала;
- бер нисә предметты, йәки күренеште ябай ғына рәүештә сағыштырып, телдән һәм язып һүрәтләй белә;
- укыу эшмәкәрлегенә бәйлә ябай ғына һөйләмдәр менән үз фекерен әйтә һәм үзенә дөрөслөгөн иҫбатлай ала;
- башкарған проект эше тураһында телдән отчет бирә, йәки презентация буйынса, һ.б. һөйләй белә;
- кроссвордтар, ребустар, йомактар сисә белә.
- телмәр этикетын һаҡлап һаулыҡ һораша, хушлаша, ғәфү үтенә, рәхмәт әйтә, һиндәйҙер үтенес менән мөрәжәғәт итә белә.

Берлектәге эшмәкәрлек:

- оҙак йәки кыска ваҡытта башкарыла торған коллектив эштәрҙең максаттарын һәм үтәлеү этаптарын билдәләй белә (проект эше, мини-тикшереп һ.б.);
- төркөмдә бергәләп башкарылған эште һәм уның һөҙөмтәһен һөйләшеп, килешеп, ролдәр буйынса бүлешеп башкарыу;
- төркөмдә бергә эшләгәндә төрлө ролдәрҙе башкара алыу һәләтен үстөрөү (етәксә, башкарыусы), үз-аллылык, зирәкле, әүҙемлек күһәтеү.

Башлангыс мәктәп азагында укыусыларга **эштә көйләүсә универсаль укыу күнекмәләре** формалаша:

Үз эшендә ойштороу:

- укыу күнегеүзәрен үтәү өсөн бирелгән эштә башкарыу планын һәм тәртибен билдәләү;

Үз эшендә тикшерерү:

- күнегеүзәр үтәгәндә уңыштың йәки хатаның сәбәбен асыклау;
- укыу эшмәкәрлегенә бәйле ябай ғына һөйләмдәр менән үз фекерен әйтә һәм үзенә дөрөслөгөн исбатлай ала;
- үз эшен үз аллы тикшереп, баһалай белеү һәләтенә әйә;

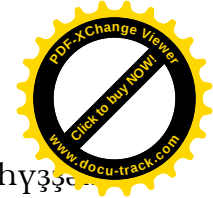
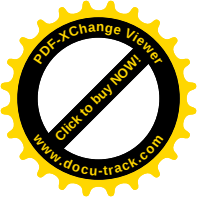
Предмет һөзөмтәләре

“Туған (башкорт) теле” укыу предметын дүрт йыл буйынса укытыу балала туған телгә карата яратыу, уны өйрәнәүгә ынтылыш тәрбиәләй. Бала үзен Башкортостандың һәм Рәсәйнең бер вәкиле итеп күзаллай башлай, уларзың тарихына, мәзәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үсәргә тырыша, башкорт телен халыктың милли комарткыһы, мәзәни байлыгы итеп кабул итә.

Башкорт теленә рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу коралы икәнлегенә төшөнә. Бала башкортса язырға, укырға, тирә-йүндә кешеләр менән аралашырға өйрәнәп, үзгә оло ғорурлык тойғолары һизә.

Беренсе класс азагында укыусы түбәндәге күнекмәләргә әйә була:

- һүзгә һәм һөйләмдә айыра; һүзгә һөйләм эсенән табып, әйтә ала;
- һүзгән өндәрзә айырып, әйтә белә;
- тартынкы һәм һузынкы өндәрзә айыра;
- калын һәм нәзек һузынкыларзы айыра;
- йомшак һәм каты, шулай ук яңғырау һәм һаңғырау тартынкыларзы (һүз эсендә һәм һүзгән тыш) айыра;
- “өн” һәм “хәрәф” төшөнсәһен айыра;
- һүзгә ижектер һанын билдәләй;
- һүзгә ижектергә бүлә;
- башкорт алфавитының хәрәфтәрен дөрөс әйтә; алфавит хәрәфтәре буйынса һүзгәрзә төркөмләй ала;
- баш һәм бәләкәй хәрәфтәрзә һызмаһын бозмайынса, хәрәфтәрзә бер-береһенә кушып һәм һүзгәрзә аңлайышлы матур итеп яза;
- өйрәнелгән дөрөс языу кағизәләрен кулана: һөйләмдә һүзгәрзә айырып языу; һөйләм азагында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәләрен куйыу; һөйләм башын, яңғызлык исемдәрзә (исемдәр, фамилиялар, хайуан кушаматтары) баш хәрәфтән языу; һүзгәрзә юлдан юлға ижек аша күсерерү;
- һүзгәрзә һәм һөйләмдәрзә хатаһыз, буш урын калдырмай, күсереп яза (текст 25 һүзгән кәм түгел);

- телдән әйтелгән тексты хатаһыз, хәрәфтәрҙе бозмай, яза (текста 3—5 һүҙҙе торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 20 артмаһка тейеш). Һүҙҙәрҙең язылышы әйтелеш менән тап килергә тейеш;

- өйрәнелгән кағизәләргә ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙөтә;

- тыңланған тексты аңлай;

- мәғәнәһен аңлап, кысҡырып һәм эстән кыска ғына тексты интонация менән укый ала;

- текстан аңлашылмаған һүҙҙе таба белә;

- бирелгән һүҙҙәр менән һөйләм төҙөй;

- сюжетлы һүрәттәр һәм күҙәтеүҙәр ярҙамында телдән 3—5 һүҙҙән торған текст төҙөй;

- укыу күнекмәләрен үтәгәндә өйрәнелгән төшөнсәләргә куллана.

Икенсе класс аҙағында укыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

тел аралашыу коралы икәнлектә төшөнә;

- куйылған максатка ярашлы тартынкы өндәргә һүҙ эсендә йәки унан тыш баһалай: каты һәм йомшак тартынкыларҙың парлы һәм парһыз булыуын билдәләй ала; яңғырау һәм һаңғырау тартынкыларҙың парлы һәм парһыз булыуын билдәләй ала;

- һүҙҙе ижектәргә бүлә һәм ижек һанын билдәләй белә;

- һүҙҙә өндәр һәм хәрәфтәр һанын билдәләй, шулай ук **е, ё, ю, я** хәрәфтәре булған һүҙҙәргә;

- тамырҙаш һүҙҙәргә таба белә;

- һүҙҙә тамырҙы билдәләй ала;

- һүҙҙә ялғауҙы билдәләй белә;

- текстан күп мәғәнәле һүҙҙәргә табып, мәғәнәһен аңлата ала. Һүҙлек буйынса мәғәнәһен асыҡлай белә;

- Кем? Нимә? һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәргә таба;

- Нимә эшләй? Нимә эшләне? һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәргә таба;

- Ниндәй? һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәргә таба;

- әйтелеш максаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;

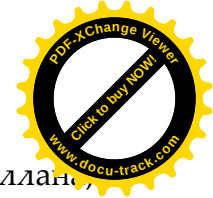
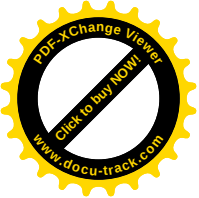
- һүҙҙә йәки һүҙҙәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;

- өйрәнелгән дөрөс языу кағизәләрен куллана: һөйләмдә һүҙҙәргә айырып языу; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәләрен куйыу; һөйләм башын, яңғызлыҡ исемдәргә (исемдәр, фамилиялар, хайуан кушаматтары) баш хәрәфтән языу; һүҙҙәргә юлдан юлға ижек аша күсереш; ялғауҙарҙы, айырыу нәзеклек һәм катылык билдәләрен бергә языу;

- һүҙҙәргә һәм һөйләмдәргә хатаһыз, буш урын калдырмай, күсереп яза (текст 50 һүҙҙән кәм түгел);

- телдән әйтелгән тексты хатаһыз, хәрәфтәрҙе бозмай, яза (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 45- тән артмаһка тейеш). Һүҙҙәрҙең язылышы әйтелеш менән тап килергә тейеш;

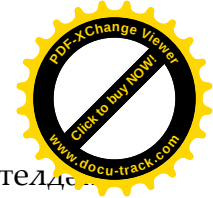
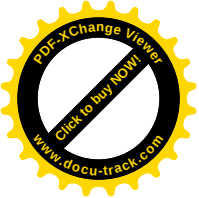
- өйрәнелгән кағизәләргә бәйлә ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙөтә;

- дәрәслектә бирелгән аңлатма, орфографик, орфоэпик һүзлектәрҙе кулланып;
- бирелгән тема буйынса 2-4 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;
- укылған йәки тыңланған текст буйынса 1—2 һөйләмдән торған телдән йәки язып ябай ғына һығымта бирә белә;
- бирелгән һүзҙәр менән, һорауҙар аша уларҙың бер-береһе менән бәйләнешен асып, һөйләм төҙә;
- текст темаһын билдәләй, уға исем бирә белә;
- бер нисә бирелгән һөйләмдән текст төҙә ала;
- һорауҙарға таянып, 30—45 һүзҙән торған хикәйәнең эстәлеген тулығынса асыҡлап яҙыу (изложение);
- өйрәнелгән телмәр төшөнсәләрен үз һүзҙәре менән аңлата ала.

Өсөнсө класс аҙағында укыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

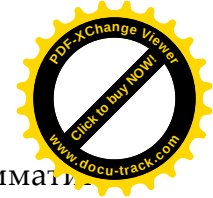
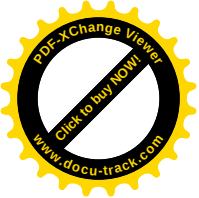
- башҡорт телен ғорур башҡорт халқының милли комарткыһы, мәҙәни байлығы итеп кабул итә һәм уны рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу коралы икәнлегенә төшөнә;
- өндәрҙе куйылған максатка ярашлы һүз эсендә йәки унан айырым сағыштыра, төркөмләй белә;
- һүзгә өн-хәреф анализы эшләй ала;
- һүзҙәрҙә йомшаклыҡ һәм катылык билдәләренәң функцияһын билдәләй, өн һәм хәреф һанын теүәлләй белә, шул рәттән **е, ё, ю, я** хәрефтәренән торған һүзҙәр менән дә.
- тамырҙаш һүзҙәрҙе омонимдарҙан һәм синонимдарҙан (терминды әйтмәйенсә) айыра белә;
- текста һүзгәң мәғәнәһен билдәләй;
- тура мәғәнәле һәм күсмә мәғәнәле һүзҙәрҙе айыра;
- исем һүз төркөмөн таба, уның һанын, килешен билдәләй;
- сифат һүз төркөмөн таний;
- кылым һүз төркөмөн таний, һанын, заманын билдәләй;
- зат алмаштарын таба (төп формала); текста исемде артыҡ кабатлау булмаһын өсөн зат алмаштарын куллана белә;
- әйтеү максаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;
- һөйләмдә баш һәм әйәрсән киҫәктәрҙе билдәләй ала;
- йыйнаҡ һәм таркау һөйләмдәрҙе айыра белә;
- һүзгә йәки һүзҙәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;
- һүзҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыз, буш урын калдырмай, күсереп яҙа (текст 70 һүзҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән текстты хатаһыз, хәрефтәрҙе бозмай, яҙа (текст 3—5 һүзҙән торған һөйләмдәр була, һүзҙәр һаны 65- тән артмаҫка тейеш). Һүзҙәрҙең язылышы әйтелеше менән тап килергә тейеш;
- өйрәнелгән кағизәләргә бәйлә ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙәтә;
- төрлө типтағы текстты аңлай һәм текстан тейешле мәғлүмәтте таба белә;

- - укылған йәки тыңланған текст буйынса 1—2 һөйләмдән торған телдә йәки язып ябай ғына һығымта бирә белә;
- бирелгән тема буйынса 3-5 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;
- телдән һәм язып 2 – 3 һөйләмдән торған текст төҙә белә. Тексттың йөкмәткеһе саҡырыу, һорау, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү, кире ҡағыу темалары менән бәйлә булырға тейеш.
- текстағы һөйләмдәрҙең бер-береһе менән бәйлә булыуын билдәләй (зат алмаштары, синонимдар, *һәм, ләкин* теркәүестәр ярҙамында);
- текста мәғәнәһе асыуы төп һүҙҙәрҙе билдәләй;
- тексттың темаһын һәм төп мәғәнәһен билдәләй;
- план төҙөп, уның буйынса текст әҙерләй белә;
- бирелгән план буйынса үз аллы йәки бергәләп изложение яҙыу;
- өйрәнелгән телмәр төшөнсәләрен үз һүҙҙәре менән аңлата ала.
- аңлатма һүҙлек ярҙамында һүҙҙәрҙең мәғәнәһен асыҡлай.

Дүртенсе класс аҙағында укыуы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

- Рәсәй Федерацияһында йәшәгән төрлө милләт халыҡтарының теле һәм мәҙәниәте ил халқы өсөн рухи һәм әхлаки киммәт булыуын, уларҙы һаҡлау һәм артабан үстереү һәр кемдең бурысы икәнлектә аңлай;
- башҡорт теле башҡорт халқының теле, ул илгә исем биргән тел, ул халықтың тарихын, мәҙәниәтен һаҡлаусы һәм күрсәткүсе. Шуға ла ул Башҡортостандың дәүләт теле тип иғлан ителгән, уны өйрәнеү, ул телдә һөйләшеү һәр кемдең бурысы тигәндә бала ҡабул итергә тейеш;
- туған телдә яҙа һәм һөйләү белеү кешене мәҙәни яктан билдәләүсә күрһәткес икәнлектә аңлай;
- һүҙҙәргә өн-хәрәф анализы эшләй белә (дәрәжәлә бирелгән алгоритм буйынса);
- бирелгән һүҙҙәргә синоним һайлай белә;
- бирелгән һүҙҙәргә антоним һайлай белә;
- телмәрҙә мәғәнәһен аңлатма кәрәк булған һүҙҙәрҙе таба, текстағы өзөк буйынса уны аңлата ала;
- һүҙҙең составына анализ үткәрә, һүҙ составына схема төҙөй; схема менән һүҙҙең составын сағыштырып, һығымта яһай белә;
- грамматик билдәләр буйынса һүҙҙең ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарауын билдәләй ала;
- исем һүҙ төркөмөнөң грамматик билдәләрен таба, уның һанын, ҡилешен билдәләй; исемгә грамматик анализ эшләй;
- сифат һүҙ төркөмөнөң грамматик билдәләрен таба, уларҙың ниндәй ялғауҙар ярҙамында барлыҡҡа килеүен, төп сифатҡа (*зур, йәш, аҡ*) йәки шартлы сифатҡа (*алтын сәғәт, ҡышкы көн*) ҡараймы, сифат дәрәжәһен билдәләй; сифатҡа грамматик анализ эшләй;

- кылым һүз төркөмөн таний, һанын, заманын билдәләй; кылымға грамматик анализ эшләй;

- зат алмаштарының грамматик билдәләрен таба (төп формала): зат, һан; текста исемде артык кабатлау булмаһын өсөн зат алмаштарын куллана белә;

- һөйләмде, һүзбәйләнеште, һүззе бер-береһенән айыра;

- әйтелеү максаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;

- йыйнак һәм таркау һөйләмдәрҙе айыра белә;

- тиң киҫәкле һөйләмдәрҙе таба белә;

- ябай һөйләмгә синтаксик анализ эшләү тәртибен белә;

- һүззә йәки һүззәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;

- һүззәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыз, буш урын калдырмай, күсереп яза (текст 85 һүззән кәм түгел);

- телдән әйтелгән тексты хатаһыз, хәрефтәрҙе бозмай, яза (текст 3—5 һүззән торған һөйләмдәр була, һүззәр һаны 80- дән артмаҫка тейеш);

- бирелгән тема буйынса 4-6 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;

- аралашканда тейешле телмәр сараларын куллана белә;

- телдән һәм язып 3-5 һөйләмдән торған текст төҙә белә.

- текстың темаһын һәм төп мәғәнәһен билдәләй;

- төзөлгән план буйынса текст әзерләй белә;

- телдән һәм язма рәүештә тексты эзмә-эзлекле һөйләй ала;

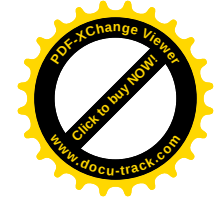
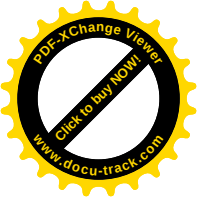
- текстка план төзөй белә;

- телдән текстың өзөгөн һайлап һөйләй ала (выборочный пересказ);

- алдан әзерлек буйынса бирелгән темаға сочинение яза;

- өйрәнелгән төшөнсәләрҙе үз һүззәре менән аңлата ала;

- һүззең мәғәнәһен белешмә кулланмалар, шулай ук электрон ресурстар аша аңлата белә.

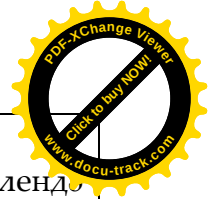
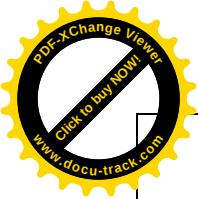
Предметтың йөкмәткеһен якынса тематик яктан планлаштырыу

Программаны тормошҡа ашырғанда уҡытыу-методик материалдарҙан торған электрон белем биреү сараларын кулланыу тәкдим ителә (кушымта).

Күрһәтелгән сәғәттәр һаны тәкдим формаһында бирелә, уларҙы белем биреү ойошмаһының мөмкинлегенән, уҡыусыларҙың предметты үزلәштереү һәләтенән сығып үзгәртергә мөмкин.

1 класс –88 сәғәт.

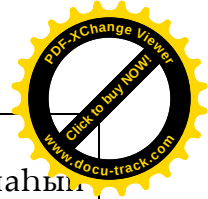
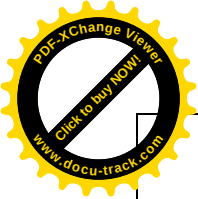
Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәттәр һаны	Уҡытыу формалары һәм методтары Уҡыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Грамотаға өйрәтеү - 66 сәғәт			
Телмәр үстөрөү Блоктар: «Мин башҡорт телен өйрәнәм», «Танышыу»	Башҡорт теле дәреслеге менән танышыу. Төрлө илдәрҙә кешеләр төрлө-төрлө телдәрҙә аралашалар. Китаптар уҡырға һәм яҙырға өйрәтәләр. Башҡорт өндәре һәм хәрефтәрен ошо китап аша өйрәнеп була, бер-беребез менән аралашырға, хат яҙырға, котларға өйрәнербез. Башҡорт теле – безҙең туған тел. Был телдә безҙең ата-әсәйҙәр, олатайҙа һәм өләсәйҙәр һөйләшә.	6	Әңгәмә: башҡорт теле дәреслеге безҙең яҡын дуҫ, тел тураһында бөтәһен дә белә. Китап биттәрендә без хәрефтәр, һ-ҙҙәр, ҡызыклы һүрәттәр күрәбез. Китап безҙе уҡырға, яҙырға, бер-беребез менән, уҡытыусы, ата-әсәйҙәр менән һөйләшәргә өйрәтәр. Китапта ниндәй һүрәттәр окшаны? Ниндәйҙер таныш һүрәттәр күрҙегеҙме? Башҡорт теле дәреслеген “Букварь” менән сағыштырып ҡарағыҙ әле: улар бер-береһенә окшашмы, әллә юкмы?

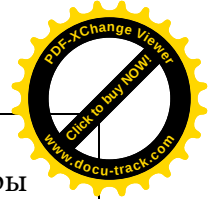
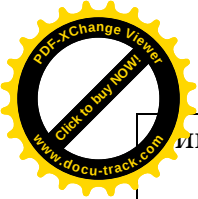
Темалар: Исем, фамилия, атаһының исеме тураһында мәғлүмәт. Сәләмләү, танышыу, хушлашыу. Телефондан һөйләшеү. Уйын һәм уйынсыктар (типик телмәр фразаларын

Укытыусының башкортса әйткәнен кабул итеү.
Укытыусының һәм тиҫтерзәренәң башкорт телендә әйткән һүззе, фразаны аңлауы (һүз менән, йә ым-ишара аша аңлатыуы).
Бәләкәй генә хикәйә төзөү (күрһәтелгән сюжетлы һүрәттәр серияһы, уйын, күзәтеү аша).
Башкорт телендә әйтелгән, йә үзе укыған һүззе, һөйләмдә, бәләкәй генә тексты аңлы рәүештә кабул итә. Курсактар менән уйнап ойшторолған танышыу уйындарында әүзем катнаша (рус теленә таянып).
Укытыусы биргән алгоритм буйынса типик фразалар кулланып диалог кора.
Парлап эшләү:
- сюжетлы һүрәттәр серияһы аша вакифаның тезелеп килеүе бозолған осрактарҙы төҙөтөп эшлэй белеү: сюжетты аңлап, һүрәттәргә карап, тексты телдән һөйләп биреү;
- вакифаларҙың барышын дөрөҫләп, һүрәттәргә анализ биреп, рәссамдың хаталарын табып, вакифаны дөрөҫләп, телдән һөйләп биреү.
Укыу осрактарына бәйлә бирелгән тема буйынса диалогтар короп уйнау (“Телефондан һөйләшеү”, “Исемен нисек?”, “Ниндәй уйынсыктар окшай?” һ. б.
Күмәкләп мәктәп тормошона бәйлә кескәй генә хикәйә төзөү.
Күмәкләп ниндәйҙер предметты һүрәтләп һөйләргә өйрәнеү (уйынсыты, дәреслектә, һ.б.)
Үз-аллы эш: терәк һүззәр менән бәләкәй генә хикәйә

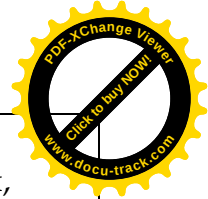
			төзөү. Бергәләп төзөлгән текст буйынса фекер алышырга өйрәтү: һүз дөрөс кулланылганмы, диалог килеп сытканмы? Һүззе тыңлап, уның мәгәнәһен әйтеү (башкортса, йә русса). Уйын “Тәржемәселәр”: һүззәрзе, фразаларзы, һөйләмде руссанан башкортсаға, йә киреһенсә тәржемә итеү.
Һүз һәм һөйләм. Блок: «Мине уратып алған донъя»	Һүззе һөйләмдән айырыу. Һөйләмдәге һүззәрзе айырыу, уларзың тезелеп килеү тәртибен төрлөсә үзгәртеп карау. Һүззе өйрәнеү һәм тикшереп караузы аңлау. Һүз мәгәнәһен күзәтеү. Темалар: Мәктәп. Класс. Укыу кәрәк-ярактары. Укытыусы һәм укыусылар. Класта дежур булыу. Тәнәфес. Физзарядка. Тизәйткестәр ятлайбыз. Уйындар уйнайбыз.	10	Күмәк эш: бирелгән һүз менән һөйләм төзөү. Һүззе рус телендәге һүз менән сағыштырып, уның әйтелешен хәтерзә калдырыу. Уйын: “Кар өйөмө”: сылбыр буйынса, һәр бер бала һөйләмгә яңы һүз өстәй. Уйын “Йәнле һүззәр” (балалар һөйләмдәге һүззәр ролендә төрлөсә урындарын үзгәртеп, һөйләм төзөп, тезеләләр һәм “һөйләмде” укыйзар. Һөйләмде моделләштерү: һөйләмдәге һүззәрзең һанын һанап, һәр берен таҫма менән билдәләйзәр. Үз-аллы эш: һөйләмдәге һүззәрзең һанын һанап, һәр берен таҫма менән билдәләү (һәр укыусы айырым). Һөйләмдең моделе менән эш: моделдең үзгәрелешен сығып, һөйләмде үзгәртеү. Укыу ситуацияһына бәйле диалогтарзы уйнап күрһәтеү: “Мин бөгөн укытыусы”, “Мин – укыусы”, “Миңә башкорт теле дәресендә нимә кәрәк?”, “Минен

			партамда нимә артык?" һ.б. Күмәк эш: "Иртәгә була торған дәрестәрзең атамаһың. Һәйт!" Укыу диалогы: "Мин иртән мәктәпкә нисек әзерләнәм? (укыусылырзың береһе һорау бирә, икенсеһе яуаплай) "Мин иртәнсәк нимә эшләйем?" (укыусылырзың береһе һорау бирә, икенсеһе яуаплай) Төркөмдә эш: "Кайһы команда тизерәк һөйләм төзөр?" (2–3 һүззән). Терәк һорауҙар һәм сюжетлы һүрәттәр буйынса һөйләмдәр төзөү. Уйын: "Һөйләмдәге хатаны төзәт!" (стилистика һәм грамматика буйынса хатаны төзәтөү) Укыу диалогы: "Был предмет менән нимә эшләргә була? Ә был предметты аңлаткан һүз менән нимә эшләргә мөмкин?" Уйын: "Модель буйынса һүз төзө!" Күмәк эш: Тизәйткестәрзе ятлау (тәүзә – хор менән, азак – тын ғына тауыш менән, бышылдап, сәпәкәйләп, бармактар менән партаға тукылдып). Айырым: кымкырып тизәйткесте сылбыр буйлап әйтеү.
Фонетика (бөтә лексик темаларҙа өйрәтелә) Блок: «Мин һәм	Телмәр өндәре. Һузыңкылар (калын һәм нәзек) һәм тартыңкылар (яңғырау һәм һаңғырау) тураһында тәүге төшөнсәләр. Үзәнсәлекле һузыңкы өндәр [о], [ы], [э], [ө],	12	Өндәрзе дөрөс әйтеү һәм хәрефтәрзе языу күнекмәләре: Уу – Үү, Әә – Ее, Оо – Өө, Кк – Кк, Хх – Һһ, Зз – Җҗ, Гг – Ғғ, Нн – ң, Сс – с. Үзәнсәлекле тартыңкыларзы дөрөс әйтергә өйрәтеүгә артикуляция күнекмәләре: [к], [ғ], [һ], [з], [с], [ң].

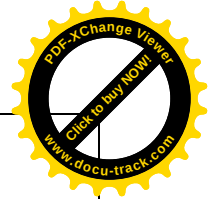
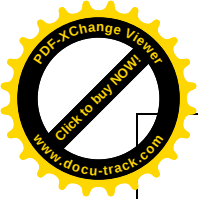
Минен ғаиләм»	[ү], [ә] һәм улардың хәрефтәре. Тартыңкылар [к], [ғ], [һ], [з], [с], [ң], улардың хәрефтәре. Һүзәң әйтелешенен һәм уның мәғәнәһенен берлеге. Бер йәки бер нисә өндә айырмаһы булған һүзәрҙе сағыштырыу. Һүзгә өн анализы, өн моделдәре менән эш: Һүзәң өн моделен төзөү; ошо моделгә яңы һүзәр табыу. Һузыңкы өндәрҙе тартыңкы өндәрҙән, калын һузыңкыларҙы [а], [у], [о], [ы], нәзек һузыңкыларҙан[ә], [ү], [ө], [э], [и], яңғырау тартыңкыларҙы һаңғырау тартыңкыларҙан, катыларын йомшактарынан айырыу. Ижек – һүзәң төп әйтелеш берәмеге. Һүзәрҙә ижектер һаны. Баһымлы ижек. Темалар: Безҙең ғаилә. Ғаиләлә без нисәү? Ата-әсәләрҙең шөгөлө. Йорт эштәрендә ярҙам. Тукланыу: иртәнге аш, төшкө аш, киске аш. Ваҡыт: төн һәм көн. Сәғәт һәм минуттар. Азна көндәре. Безҙең байрамдар: минең тыуған көн.	Өйрәнелгән һүзәрҙе йырлап, үзенсәлекле тартыңкыларҙы айырып әйтеп, бармак уйындары уйнау. Тизәйткестәрҙе, һанашмактарҙы ятлау. Күмәк эш: Һүзәң өн моделен төзөү (рус телендәге алгоритмға таянып). Парлы эш: “Һүзәр нимәһе менән айырыла?” – һүзә өндәрҙең яңғырауын һәм улардың һандарын сағыштырып: <i>төн – көн; апай – ағай; сәй – шәкәр; калак – колак</i>. «Что означают эти слова?». Уйын: “Минең һымаҡ әйт!” (уҡытыусының әйтелеш өлгөһөн отоп алыу өсөн). Игра: “Һүзә был өн бармы?” (уҡытыусы әйткән өн һүзә булһа, бала тупты тотһа). Уйын-ярыш: “Кем күберәк был өн булған һүзәрҙе хәтерҙә калдырып, мин уҡыған шиғырҙа” Модель менән эш: бирелгән өндөң һүзә (башында, уртаһында, аҙағында) килеүенә карап, тейешле моделде һайлау. Күмәк эш: һүзәрҙе беренсе өнө, йәки аҙаҡкыһы буйынса төркөмләү. “Йәнле өндәр”: балалар ниндәйҙер өн ролендә һүзәр төзөп, уйнайҙар. Һүзәң өн составын төрлө төстәге фишкалар кулланып төзөү (рус телендәге кейек). Бергәләп төзөлгән өн моделенә анализ биреү һәм уның тураһында һөйләү. Ижади эш: бирелгән моделгә тап килтереп һүзәр
----------------------	--	---

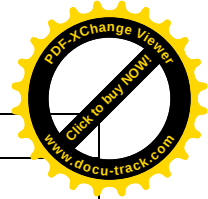
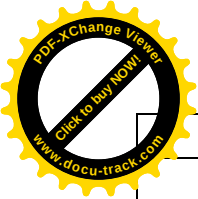
		әйтеу. Парлап эшләү: ике һүззең моделен сағыштырып, айырмаһын һәм окшашлығын билдәләү. Өндәрзе ниндәйзер бирелгән билдәһе буйынса төркөмләгәндә, башкарған эште аңлатып, һөйләп башкарыу (мәсәлән, калын һәм нәзек һузыңкылар). Укыу диалогы: “Әйтелеште буйынса һузыңкылар тартыңкыларҙан нисек айырылылыр?” Уйын: “Кустыһын әйт!” (катылығы һәм йомшаклығы буйынса парлы тартыңкылар). Күмәк эш: тартыңкы һәм һузыңкы өндәргә анализ биреү, бер-береһенәң әйткәнен дөрөһләү. Башкарылған эштең һөҙөмтәһен билдәләргә күнегеү, хаталар булһа – төҙәтергә күнегеү. Һүззәге ижектәр һанын һанап, әйтеп эшләү. Парлап эшләү: бирелгән ижектәр һаны буйынса һүззәр уйлап табыу.
Графика. Блок «Мин һәм минең дуһтарым»	Өндө хәрәфтән айырыу: хәрәф өндө белдергән билдә. Башкорт теленң графикаһы ижек принцибына таянып королған. <i>Е, ё, ю, я</i> хәрәфтәренәң функцияһы. В хәрәфе, ике өндө аңлата: [v] и [w]. Башкорт алфавитында хәрәфтәр тезмәһе. Темалар: Кейем магазинында. Азык-түлек магазинында. Минең бесәйем. МИнең әтем. Минең яратқан сәскәм. Баксала гөлләмә	8 Уйын: “Тейешле хәрәфте тап!” (өндөң хәрәфен билдәләү). Уйын: сәпәкәй итегеһ, әгәр [w] өнөн ишәтһәгеһ!” Укытыусы асык итеп һүззәрҙе әйтә: <i>вагон, вақыт, велосипед, вағаһа, врач, виноград, ватык, винегрет, вак, вакиға, винегрет.</i> Укыу диалогы: “<i>в</i> и <i>ь</i> билдәләре ни өсөн кәрәк?”, аңлатығыҙ. Укытыусының башкорт алфавитының тарихы тураһында һөйләүе, алфавиттың мәһлүмәтте

	йыябыз. Беззең уйындар. Кинотеатрға барабыз.		системаға һалыуында уйнаған роле. Уйын: “Алфавиты кабатла!”, “Алфавиттың өзөгөн кабатла!”, “Алфавит буйынса тик һузыңкы өндәрзе генә әйт!” Бергәләп эшләү: “Алфавит буйынса һүззәрзе яз!”, “Кластағы укыусыларзың исемен алфавит буйынса яз!”
Укыу. Блок: «Минен республикам»	Ижекләп укыу (һузыңкы өнгә игтибар итеп, уны һузып әйтеп). Ижектәр таблицаһы, һәм асык ижектәр (тартыңкы өнгә һузыңкы өн кушылыптөзөлгән таблицаһар: <i>ка, ку,бе</i>). Талғын ижекләп укыу һәм ижектәрзе бер-береһенә кушып, һүззе тулыһынса укыу. Плавное слоговое чтение и чтение целыми словами со скоростью, соответствующей индивидуальному темпу. Тыныш билдәләренә тап килтереп, тауыш интонацияһы һәм паузалар менән укыу. Һүззе, һүзбәйләнештәрзе, һөйләмдәрзе аңлап укыу. Бәләкәй күләмле проза әсәрзәрен һәм шиғырзарзы тасуири укыу. Орфоэпик укыу (һүззәрзе тулыһынса укырға	10	“Тәзрәләр” методик кулланмаһы менән эш: ижектәрзе һузыңкы өндә алмаштырып укыу Күнегеү: укылған ижекте атамаһында ошо ижек булған һүрәтте табыу. Укылған һүззәрзе был предметтар төшөрөлгән һүрәттәр ҙе күрһәтеп әйтеү. Парлап эшләү: һөйләмдең башын һәм аҙағын бирелгән өлгөләрзән табып, кушып, тулы һөйләм төзөү. Уйын: “Һөйләмде тамамла!” - аҙағы бирелмәгән һөйләмдәрзе укып, аҙағын уйлап, мәгәнәһе буйынса әйтеп бөтөрөү. Һөйләмдә төшөп калған һүззәрзе өстәп әйтергә. Күнегеү: укылған һөйләмде мәгәнәһе тап килгән һүрәт менән билдәләргә. Бергәләп эшләү: укылған текска яуап биреү, ундағы тейешле мәғлүмәтте таба белеү. Бергәләп эшләү: кайһы бер һүззәр һүрәттәр менән

	өйрәнең барышында). Орфографик укыу (әйтеп укыу) – укытыусы әйтеп яздырғанда, йәки тексты күсереп язғанда үз-үзенде тикшерерү максатында. Темалар: Нимә ул Тыуған ил? Без кайза йәшәйбез? Безнең кала нисек атала? Безнең ауыл нисек атала? Өләсәйгә кунакка. Башкорт аш-һыулары: бишбармак, бәләш, кыстыбай, коймак, сәк-сәк. Безнең байрамда: Яңы йыл шыршыһына әзерләнәбез.		күрһәтелгән тексты, һүрәттә күрһәтелгән һүззәрҙә әйтеп укыу. Ижади эш: укылған әсәр буйынса бирелгән һүрәттәрҙә төшөрөп бөтөрөү. Бергәләп эшләү: бәләкәй генә тексты, йәки һөйләмдә тыныш билдәләрен айырып, тауыш интонацияһын һәм паузаларҙы һаклап укыу. (алдан әзерлек эше үткәрелә) Укытыусының ике төрлө укыу формаһының (орфографик һәм орфоэпик)мөһимлеген аңлатыу. Парлашып эшләү: һөйләмдә, тексты орфоэпик укырға өйрәнөү, бер-береһенә телдән әйтеп, яздыртып. Азак – ролдәр менән алмашыу.
Языу. Блок: «Мине уратып алған донъя»	Дәфтәр битендә һәм класс тактаһында дөрөс йүнәлеш һаклап, язырға күнегү. Рус телендәге хәрефтәр һызмаһы менән сағыштырып, башкорт теленең баш һәм бәләкәй хәрефтәрен язу. Матур, аңлайышлы, бер-береһе менән дөрөс тоташтырылған хәрефтәр менән язу. Әйтелеш һәм язылышы бер булған һөйләмдәрҙә һәм һүззәрҙә әйтең буйынса язу. Күсереп язу кағизәләре һәм алгоритмы. Хәреф булмаған график сараларҙы кулланыу: һүззәр араһында буш урын, юлдан-	18	Парлап эшләү: бер-береһенә тасуири укып ишеттерерү. Уйын: “Хәрефтәр конструкторы” – хәрефтә элементтары буйынса йыйыу. Хәрефтә элементтарын тикшерерү һәм хәтерҙә калдырыу. Пластиндан, тимер сыбыктан башкорт хәрефтәрен эшләү һәм улар менән һүззәр уйлау. Уйын: “Хәрефтә әйт!” - бер-береһенә окшаш хәрефтәрҙә айырып, дөрөс әйтеү, улар менән һүз уйлау. “Хәреф менән нимә булды?": формаһы бозолған хәрефтәрҙә тикшерерү һәм етешмәгән өлөштәрен өстәү.

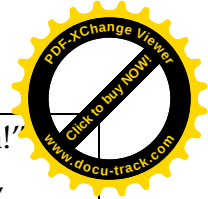
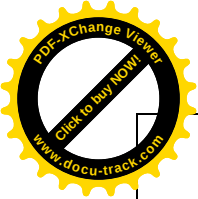
	юлға күсерәү тамғаһы. Темалар: Безҙең бакса: түтәлдәрҙә нимә үсә? Емеш-еләктең бай урожайы. Минең яраткан еләктәр. Картуф казабыз. Йәшелсәләрҙә йыябыз. Тыуған тәбиғәт: урманда ниндәй ағастар үсә? Безҙең яктың кыр хайуандары: куян, төлкө, бүре, айыу, мышы. Йорт хайуандары: һыйыр, һарык, кәзә, ат, эт, бесәй. Йорт коштары: тауыҡ, этәс, каз, өйрәк, күркә. Без уларҙы нисек тәрбиәләйбез?		Практик эш: яҙылған хәрефтәң дөрөҫлөгөн өлгө буйынса тикшерәү һәм төҙөтөү. Парлап эшләү: бер үк һүҙҙәрҙә китап хәрефтәре (баҫма) һәм язма хәрефтәр менән сағыштырыу һәм тикшерәү. Баҫма һөйләмдәрҙә һәм текстты яҙыу. Күсереп яҙыуға эш башкарыу тәртибен һаҡлау, бер-береһенә язма эшен тикшереп, баһалау. Һанашмактарҙы, бармак уйындарын уйнап күрһөтөү. Обыгрывание считалок, пальчиковых игр. Тизәйткестәрҙә ятлау.
Орфография һәм пунктуация (бөтә лексик темаларҙа өйрәнелә)	Дөрөҫ яҙыу кағиҙәләре һәм уларҙы кулланыу: һүҙҙәрҙә айырым яҙыу; һөйләмдә, исемдәрҙә, хайуан кушаматтарын зур хәрефтән башлап яҙыу; һүҙҙәрҙә ижектән ижеккә күсерәү; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе.	2	Тексты бергәләп тикшереп, унан кеше исемдәрен, хайуан кушаматтарын табып, дәфтәргә күсереп яҙыу. Күнегәү: төрлө һүҙҙәрҙән төҙөлгән һөйләмдә башын һәм аҙағын дөрөҫ урынлаштырып яҙыу, һүҙҙәр араһында буш урындар калдырыу. Һөйләмдә яҙғанда ни өсөн һүҙҙә баш хәреф яҙылғанын аңлатып эш итеү. Уйын: бирелгән хәрефкә кем күберәк исемдәр яҙыр? Практик эш: өйрәнелгән кағиҙәләрҙә кулланып, текстты укытыусы әйтеүе (диктовка) буйынса, йәки күсереп яҙыу. Мини-проект: бер юлға кыҙҙар исемен, икенсе юлға – малайҙар исемен яҙыу. Һуңынан уларҙы һанарға. Исемдәрҙә ниндәй баш хәреф күберәк булып сыҡты?.

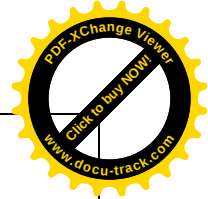
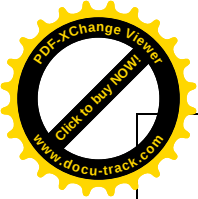
Телде системалы өйрәтөү - 22 сәғәт

Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт. Блок: «Мин башкорт телен өйрәнәм»	Тел кешеләрҙең бер-береһе менән аралашыу һәм тирә-йүндә өйрәнөү коралы. Телдәрҙең күплелеге һәм төрлөлөгө. Аралашыу максаты һәм осрактары. Темалар: Безҙең ауылда / калала кемдәр йәшәй? Улар ниндәй телдә һөйләшәләр? Һин ниндәй телдәр беләһең?	2	Укытыусы һөйләүе: “Тел – кешеләрҙең аралашыу коралы”. Диалог: “Тел ярҙамынан башка аралашып буламы?” Рус телендә укытыусы уҡыу ситуацияһы кора: без алыска ауылға кунакка барҙыҡ ти, унда тик башкортса ғына һөйләшәләр. Нисек кешеләр менән һөйләшербез? Диалог тәүҙә рус телендә, аҙаҡ – башкортса бара. Бергәләп, телдең аралашыу сараһы икәнлеккә ябай ғына һығымта яһау. Текст һәм уның йөкмәткеһе буйынса бирелгән һүрәттәр аша телдең язма рәүештә һәм һөйләшеп аралашырға мөмкинлектә ҡыҙғатыу. Ижади эш: тик язма телмәр менән генә хәбәрләшеү кәрәклегенә ҡыҙыҡ (ситуация)уйлап әйтөү.
Фонетика. Блок: «Танышыу»	Телмәр өндәре. Башкорт теленең һузыңкы һәм тартыңкы өндәре, уларҙы рус теленең өндәре менән сағыштырыу. Башкорт теленең үзенсәлекле өндәре: һузыңкылар- [ә], [ө], [ү]; тартыңкылар - [к], [ғ] [з], [с], [һ], [ң]. Һузыңкылар: калын - [а], [у], [о], [ы], нәзек - [ә], [ө], [ү], [э], [и].	2	Әңгәмә: “Без башкорт теленең өндәре тураһында нимә беләбез?”, алдан өйрәнелгән мәғлүмәттәрҙе һығытыу. Мини-проект: алфавиттан рус һәм башкорт телендә бер үк язылған хәрефтәрҙе күсереп яҙыу. Улар нисек әйтеләләр, әйтеп ишеттерәү (һүзҙәр өлгөһөндә). Күнегәү: “Өндө әйт!” – тәүҙә укытыусы, аҙаҡ - алып барыусы бала, түңәрәктә торған уҡыусыларҙың береһенә ниндәйҙер өндө әйтә, уҡыусы уны асыҡлап

	Каты һәм йомшак тартыңкылар, уларзың айырмаһы. Яңғырау һәм һаңғырау тартыңкылар, уларзың айырмаһы. Тартыңкы өн [й']. Рус теленән ингән шышылдаулы тартыңкылар: [ж], [ш], [ч'], [щ']. Ике өндән торған <i>е, ю, я, ё</i> хәрәфтәре. Һүззә басым. Ижек. Һүззә ижектәр һаны. Басымлы ижек. Һүззә ижектәргә бүлеү (ябай осрактар, тартыңкылар йәнәш килмәгән Һүззәрзә). Укыусыларзың тиштерзәрен сәләмләү формалары, таныш булған һәм таныш булмаған кешегә мөрәжғәт итеү формалары.		әйтеп, яуап бирә (мәсәлән: был калын һузыңкы, Һ нәзек һузыңкы; был яңғырау / һаңғырау тартыңкы һ.б.) Уйын: “Бирелгән өн менән Һүз уйла!” Бергәләп эшләү: Һүззәрзә укырға, рус теленә тәржемә итергә, нимәһе менән бер-береһенән айырылалар, һығымта яһап, аңлатырға: <i>баш, биш, таш, түш, теш, тел</i>. Өндәрзә телдән сифаттары буйынса баһалау. Диалог: “Һузыңкы һәм тартыңкы өндәрзәң сифаттарын телдән һөйләү. Бирелгән хәрәфтәрзән әйтелгән өндө табып, өнгә характеристика биреү. Күнегеүзә әйтеп, аңлатып башкарыу: Һүззәрзә өндәр дөрөс бирелгәнме, ниндәй хата ебәрелгән – төзәтеү.
Графика. Блок: «Минөң мәктәбем»	Өн һәм хәрәф, уларзы айыра белеү. Языуза тартыңкыларзың катылығын башкорт һузыңкылары менән билдәләү: <i>а, о, у, ы</i>. Языуза тартыңкыларзың йомшаклығын башкорт һузыңкылары <i>ә, ө, ү, э, и</i> менән билдәләү. <i>Е, ё, ю, я</i> хәрәфтәренөң функцияһы. Айырыу билдәләре : <i>ь</i> һәм <i>ъ</i>.	4	Һүззәң өн-хәрәф моделен моделләштереү. Диалог: “Һүззәң өн һәм хәрәф составын сағыштырыу”. Таблица менән эш: өс графанаң торған таблицаны тултырыу – беренсе графала – Һүззәң хәрәфе менән өндәрә бер үк һанда, икенсөһөндә – өндәр һаны аз, өсөнсөһөндә – өндәр һаны хәрәф һандарынан артык. Күнегеү: “Тик калын һузыңкылар булған Һүззәрзә табырға!”

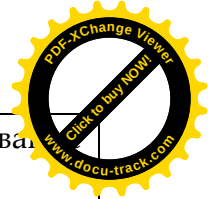
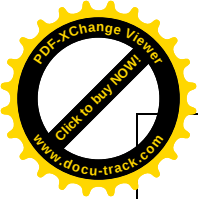

	В хәрефе, ике өндө аңлата: [v] и [w]: башкорт һүззәрендә <i>вакыт</i> [вакыт, Вәли], рус теленән ингән һүззәрзә - [v]: <i>вагон, ваза</i>. Язғанда һәр сак Вв языла. Хәреф булмаған билдәләр: һүззәр араһында буш урын, һүззәрзә юлдан-юлға күсерәү билдәһе. Башкорт алфавиты: хәрефтәрҙең дәрәжәһе, әйтәлеш, киләү тәртибе. Алфавитты һүззәр исемлеген тәҙеүҙә кулланыу. Темалар: Мәктәптә. Дәрестәр селтәрә. Түңәрәк дәрәһендә. Китапханала.		“Тик нәзек һүзһыңкылар булған һүззәрзә табырға!” Парлап әһләү: “Һүззә ижекәтәр һанын билдәләү, уларҙы юлдан юлға күсерәү мөмкинлектәрән аңлатыу”. Айырыу билдәләре (v һәм ʋ), в хәрефенәң һүззә язылыуын аңлатыу. Уйын: “Кем һүз тураһында яҡшыраҡ һөйләр!” Уйын-ярыш: “Алфавитты кабатла!”. Бергәләп әһләү: һүззәрзә алфавит буйынса тәҙеп яҙыу.
Орфоэпия (бөтә лексик темаларҙа өйрәнелә)	Әҙәби башкорт теле нормаларына ярашлы һүззәрзә, һүзбәйләнештәрзә әйтә беләү (дәрәһлектә бирелгән һүззәрзә)	2	Дәрәһлектә һүззәрзә бәһымды дәрәһ куйырға өйрәнәү. Дидактик уйын: “Рифма уйлап тап!” (орфоэпик һүзлектән һүз алып, шуға рифма табыу). Был һүззәр менән һөйләм тәҙөү. Парлап әһләү: орфоэпик һүзлектә бирелгән һүззәрзә бәһым куйып укыу.
Лексика. Блок: «Мин һәм минәң ғаиләм»	Һүз – телмәр берәмеге (танышыу). Һүз предметтың атамаһын, сифатын, әһ-хәрәкәтән белдерә (танышыу).	4	Өйрәтәү диалогы: “Һүззәр һиндәй һорауҙарға яуап була?” “Кем? Нимә? һорауҙарына яуап биргән һүззәрзә

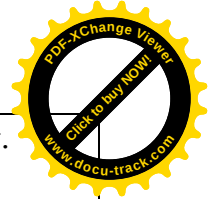
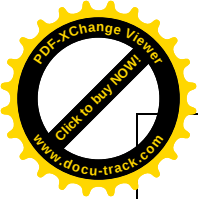

	Темалар: Өй. Ғаилә ағзалары һөнәре һәм шөгөлө. Без нисек буш вакытты үткәрәбез.		күзәтеү. Бергәләп эшләү: “Кем? Нимә? һорауҙарына яуап биргән һүзҙәрҙе төркөмләү. Уларҙы руссанан башҡорт теленә һәм киреһенсә тәржемә итеү. Өйрәтеү диалогы: “Ниндәй? һорауына яуап биргән һүзҙәрҙе күзәтеү. Текстан “Ниндәй? һорауына яуап биргән һүзҙәрҙе табып укыу һәм языу (әйтеп, аңлатып). Дәрәсләктәге рус-башҡорт һүзлеген кулланырға өйрәнеү. Мәғәнәләрен аңлатыу кәрәк булған һүзҙәрҙе табып, һүзлектән тикшереп. Парлашып эшләү: бирелгән һүзҙәргә “Нимә эшләй?”, “Нимә эшләне?” һорауҙарын куйырға өйрәнеү. Текстан бирелгән һорауҙар буйынса һүзгә табыу. Мәсәлән: “Кем?”, “Ниндәй?”, “Нимә эшләй?”. Мини-проект: дәрәсләктән “хәреф, һүз, өн, ижек, тартыңкы өн, һузыңкы өн” һүзҙәренең тәржемәһен табырға, улар ниндәй өндән башланалар, әйтеп күрһәтеү.
Синтаксис.	Һөйләм – телмәр берәмеге (таныштырыу).	2	Һөйләм схеманы менән эш: уны укый белеү, схемала

Блок: «Мин һәм минең дустарым»	Һүз һәм һөйләм (айырмаһын һәм окшашлығын күзәтеү). Темалар: Китап магазиньнда. Бүләк һайлау (дуһыма, укытыусыға, ата-әсәләргә, яқындарыма).		бирелгән мәғлүмәттә үзгәртә белеү. Тыныш билдәләрен һаклап, схема буйынса һөйләм төзөү. Бергәләп эшләү: бирелгән һүззәрзән, улар араһында бәйләнеш урынлаштырып, һөйләм төзөү. Төзөлөшө һәм мәғәнәһе бозолған һөйләмде төзәтеү. Бәләкәй күләмле текст һәм уның йөкмәткеһе буйынса эш: һүрәттәр аһтына текстан тейешле өзөктө һайлап языу, йәки укыу. Һөйләмдәр тезелеше бозолған тексты төзәтеп, күсереп языу. Бергәләп эшләү: һораузар ярҙамында һөйләмдәге һүззәр бәйләнешен тергеҙеү.
Орфография һәм пунктуация. Блок: «Минең республикам»	Дөрөһ языу кағизәләрен кулланыу: - һөйләмдә һүззәрҙе айырым языу; - һөйләмде, исемдәрҙе, хайуан кушаматтарын зур хәрефтән башлап языу; - һүззәрҙе ижектән ижеккә күсереү; - һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе Тексты күсереп языу кағизәләрен дөрөһ кулланыу. Тнмалар:	2	Наблюдение за словами, сходными по звучанию, но различными по написанию, установление причин возможной ошибки при записи этих слов. Комментированное выполнение задания: выявление места в слове, где можно допустить ошибку. Беседа, актуализирующая последовательность действий при списывании. Орфографический тренинг правильности и аккуратности списывания. Наблюдение за написанием в предложенных текстах

	Әсәйзәр байрамы. Байрам өстәле артында.		собственных имён существительных, формулирование выводов, соотнесение сделанных выводов с формулировкой правила в учебнике. Упражнение: запись предложений, включающих собственные имена существительные. Творческое задание: придумать небольшой рассказ, включив в него определённое количество собственных имён существительных
Телмәр үстәрәү: Блок: «Мине уратып алған донъя»	Телмәр – кешеләр араһында һөйләшеү сараһы. Текст – телмәр берәмеге (таныштырыу). Аралашыу осрактары: максаты, кем менән, кайза, ниндәй шарттарза. Телдән аралашыу (диалогты ролдәргә бүлөп укыу, видеороликтар карау, видеоязмалар тыңлау). Укыуза һәм өйзә аралашыу кағизәләре (сәләмләшеү, хушлашыу, ғәфү үтенәү, рәхмәт әйтәү, үтенес менән мөрәжәғәт итәү). Темалар: Йәй етте. Без нисек йәйзә үткәрәбез?	4	Төрлө аралашыу осрактары төшөрөлгән һүрәттәрзә карап (сәләмләшеү, хушлашыу, ғәфү үтенәү, рәхмәт әйтәү), уларзы телдән тикшереп һәм кәрәкле һүззәрзә, фразаларзы табып, әйтергә өйрәтәү. Терәк һүззәр кулланып, һораузы әзәпле рәүештә кире кағыу моделен үзләштерәү. Сәләмләшеү, хушлашыу, ғәфү үтенәү, рәхмәт әйтәү, үтенес менән мөрәжәғәт итәү осрактарын сәхнәләштерәү. Ғәфү үтенәү буйынса телмәр калыптарын үзләштерәү. Тейешле осракка тап килгән “тылсымлы һүззәр”зә куллана белергә күнектерәү. Ижади эш: телмәр этикет ы һүззәрен кулланып, аралашыузың төрлө төрзәрен уйлап сығарыу, һөйләү һәм уйнап күрһәтәү. Төркөмдә эш: текста һүрәтләнгән вакиғаларза телмәр этикет ы кулланылғанмы, юкмы - шуны билдәләргә өйрәтәү. Көлкөлө, юмористик әсәрзәрзә геройзарзың телмәр

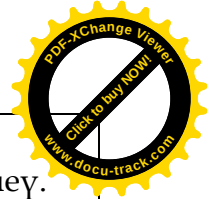
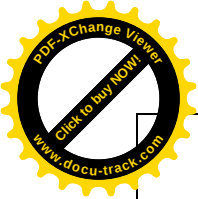

			этикетты кагизэлэрен нисек үтэгэндэрен күзәтеү. Диалогтарзы ролдэргә бүлеп укыу.
--	--	--	---

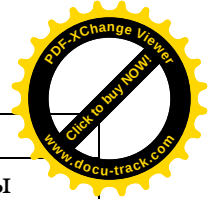
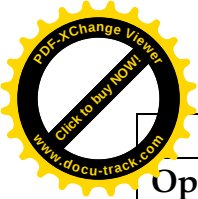
2 класс – 68 с.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сә ғә тт әр һа н ы	Укытыу формалары һәм методтары Укыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт. Блок: «Мин башкорт телен өйрәнәм»	Тел кешеләрҙең төп аралашыу сараһы һәм мәҙәниәт күренеше. Донъяла һәм Рәсәйҙә телдәрҙең төрлөлөгө тураһында тәүге төшөмсәләр. Телде өйрәнеү алымдары: күзәтеү һәм тикшерев. Башкортостан тирәһендә йәшәгән халыктарҙың телдәре менән улар йәшәгән республика һәм өлкә атамалары, баш калалары исемдәре менән танышыу аша телдәр төрлөлөгөнә төшөнөү.	3	«Тел кешеләрҙең төп аралашыу сараһы һәм мәҙәниәт күренеше» темаһына укытыусының һөйләүе. Өйрәнеү диалогы: “Туған тел халықтың тарихын һәм мәҙәниәтен өйрәнең сараһы”. Бергәләп телдең бер-беребез менән аралашыу һәм тирә-йүнде, мәҙәниәттә өйрәнеү сараһы булыуына һығымта яһау. Проект эш: “Картанан Башкортостан Республикаһының күршеләрен тап!” Уның менән ниндәй өлкәләр һәм республикалар сиктәш? Улар нисек атала? Баш калалары нисек атала? Төркөмдә эш: был өлкәләрҙең һәм

			республикалардың атамаларын ике телдә(рус 1 башкорт) языу. Унда ниндәй телдәрзә һөйләшәләр. Бер-береңде аңлар өсөн нимә эшләргә кәрәк? Рәсәйзәге телдәр тураһында әңгәмә (бергәләп һығымта яһау) Телде өйрәнәү өсөн кешеләрзәң һөйләшеүен күзәтергә, ишеткәнде, укығанды, язылғанды тикшереп карарға кәрәклеге тураһында һығымта.
Фонетика һәм графика. Блок: «Танышыу» Блок: «Минәң мәктәбем»	Өндәрзәң һүззәң мәғәнәһен айырыу функцияһы. Өн һәм хәрәфте бер-береһенән айырыу. Калын һәм нәзек һузыңкыларзы, каты һәм йомшак тартыңкыларзы, яңғырау һәм һаңғырау тартыңкыларзы айырыу. Башкорт теленәң үзенсәлекле өндәрә, уларзың хәрәфтәрә. Катылык һәм йомшаклык буйынса парлы һәм парһың тартыңкылар. Яңғырау һәм һаңғырау тартыңкыларзың парзари һәм парһыззари. Өндә тикшерәү (һузыңкы/тартыңкы, каты /йомшак тартыңкы, һузыңкы калын / нәзек. Һүззә һузыңкы өндәрзәң йә калын, йә нәзек киләүе (сингармонизм законы)	11	Языуза гигиена кағизәләрен һаклап эшләү (һығытыу). Кул суктарының һығылмалығын һәм хәрәкәтсәнлеген үстәрәү. Хәрәфтәрзәң һызмаһын һәм бер-береһенә кушыу алымдарын дөрөс башкарыу. Әкрәләп тиз языуға күсәү. Һүззәрзә тартыңкы өндәрзә табыу һәм уларзы дөрөс әйтә беләү. Һүззәрзә ижектергә бүләү, уларзың һанын билдәләү. Өн-хәрәф анализ эшләргә өйрәнәү. Язылған текстағы хаталарзы табып, төзәтәү. Укытыусы тарафынан бирелг Нахождение допущенных в тексте ошибок. Үз әшенә баһа бирергә өйрәнәү. Сингармонизм законы аңлата һәм күзәтә беләү.

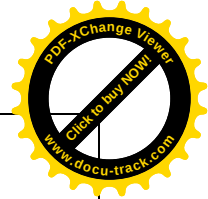
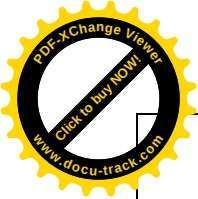

	Языуза ь һәм ы билдэләрен кулланыу. Е, ё, ю, я хәрефтәре булған һүззәрзә өн һәм хәрефтәр һаны (һүз башынды һәм һузыңкыларзан һуң. Һүззәрзә ижектергә бүлеү (ике тартыңкы бергә килгән осракта ла). Һүзлектәр менән эшлэгәндә алфавитты кулланыу. Хәрефте аңлатмаған график сараларзы кулланыу (һүззәр араһында буш урын калдырыу, юлдан юлға күсерәү билдәһе, кызыл юл (абзац), өйрәнелгән тыныш билдәһе). “Хәйерле иртә!”, “Эштәрегеҙ нисек?”, “Ғәфү итегеҙ, зинһар өсөн!”, “Йәй ниндәй илгә ял итергә бараһығыҙ?”, “Яңы укыу йылы менән!”, “Кем бөгөн дежур?” – этик репликаларзы кулланыу. Темалар: Безҙең класс. Безҙең мәктәп – иң яҡшыһы. Азна көндәре. Мин яраткан дәрестәр. Ашханаға барабыз. Ашау ҡағизәләре. Тиззән каникул.		Языуза ь һәм ы айырыу билдэләрен куллана белеү. . Е, ё, ю, я хәрефтәре булған һүззәрзә өн һәм хәрефтәр һаны. “Башҡорт теленең өндәре” схемаһы менән эшләргә өйрәнеү, схемаға таянып, өндәргә характеристика биреү. Уйын: “Өндө характеристикаһы буйынса таны!”. Өндө характеристикаһы буйынса табыу һәм аңлатыу. Өйрәтеүсе диалог: “[й’] үтәгән функциялар. Таблицаны һүззәрзә уның кулланыуына ҡарап тултырыу. Е, ё, ю, я хәрефтәре өн-хәреф анализында. Төркөмдә эш: бирелгән һүззәрзә аңлатма һүзлектән эزلәү. Алфавит буйынса һүззәрзә төркөмлэгәндә, эш барышын аңлатып барыу (ни өсөн теге, йәки был һүз бында килә? һ.б.)
--	---	--	---

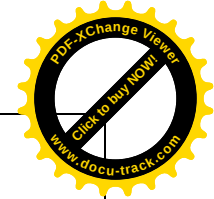
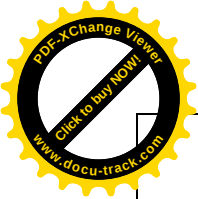

Орфоэпия ¹	Хәзерге башкорт әзәби теле нормаларына тап килтереп, өндәрзе, уларзың бергә кушылып өйтелен үзләштереп. (дәреслектәге һүзәр кимәлендә).	–	Дәреслектә бирелгән һүзәрзе укығанда басымды дөрөс куйырға күнегү. Уйын: “Рифма уйлап тап!” (орфоэпик һүзлектән бирелгән һүзәргә). Ошо һүзәр менән һөйләмдәр төзөү. Башкорт телендә ялғаузар кушыу менән басымдын урыны үзгәрәүен күзәтеү.
Лексика. Блок: «Мин һәм минең ғайләм»	Һүзәң әйтелешә уның мәғәнәһенә бәйлә. Һүзәң лексик мәғәнәһе (дөйөм төшөнсә). Мәғәнәһен тикшереп кәрәклегә булған һүзәрзе айырыу. Һүзәң мәғәнәһен текст буйынса, йәки аңлатма һүзлек ярҙамында асыҡлау. Бер һәм күп мәғәнәһе һүзәр (ябай осрактар, уларзы күзәтеү). Башкорт телендә аңлатма һүзлегә. Синоним и антоним (таныштырыу). Темалар: Без – татыу ғайлә. Мин – ярҙамсы. Азык-түлек. Сәй әсергә сақырабыз. Кем иртәнге аш ашарға ярата? Бергәләп көндөзгә аш әзерләйбез. Кунактар көтәбез.	6	Һөйләшәп, аралашыу үзенсәлектәре: максаты, бурыстары, һөйләшәүселәр составы, урыны, ваҡыты, кулланыу саралары. Телдән монолог һәм диалог корғанда бөтә сараларзы ла кулланыу кәрәкме, юкмы? Мәктәптә, дәрестә телдән аралашканда төрлө телмәр сараларын һәм шулай ук башка сараларзы (ым-ишара, һ.б.) куллана белеүгә баһалау. Мәғәнәһе таныш булмаған һүзәрзе табып, уны текст буйынса, йә аңлатма һүзлек аша асыҡлау. Бер һәм күп мәғәнәһе һүзәрзе айырыу. Телмәрзә синоним һәм антонимды кулланыузы

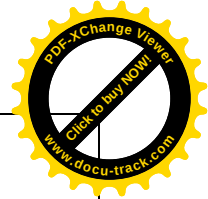
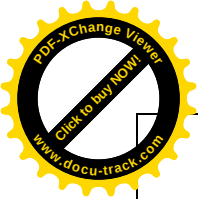
¹ Изучается интегрированно во всех разделах.

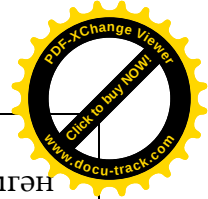
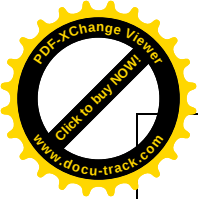
			күзәтөү. Үз-аллы йомактар уйлап сыңарыу. Уйын: “Мәғәнәһе капма-каршы булған һүззе әйт!”. Парлап әшләү: бирелгән һүззәргә антонимдар һайлау; текстан әзләү. Мини-проект: 1 төркөм – йәшелсәләр атамаһынан һайлап, борщ бешерәүгә рецепт төзөй; 2 төркөм – ниндәй продукттарҙан бишбармак бешерәләр (рецепт языу).
Һүз составы (морфемика). Блок: «Мин һәм минең дуҫтарым»	Тамыр – һүззең ткип өлөшө. Тамырзаш һүззәр, уларзың билдәләре. Тамырзаш һүззәрҙе синонимдарҙан һәм омонимдарҙан айырыу. Һүззең тамырын билдәләү (ябай осрактар). Ялғау – һүззең үзгәрәүсән өлөшө. Ялғау ярҙамында һүззең формаһын үзгәртөү. Темалар: Минең дуҫым. Ни өсөн мин уны яратам. Йорт хайуандары, йорт коштары. Циркта. Дуҫыма хат. Атайҙар байрамы. Дуҫтарға бүләктәр әҙерләйбез. Котлау открыткаһы. Байрам концерты.	10	Укытыусының һүззең мәғәнәһен аңлатып, бер үк мәғәнәгә эйә булған тамырҙарн табрға ярҙам итеүе. “Тамыр”, “Тамырзаш һүззәр” төшөнсәләрен дәрәжәләтә бирелгән кағиҙә һәм миҫалдар аша өйрәнөү. Бергәләп һүззең тамырын табыу өсөн алгоритм төзөү һәм практик рәүештә һүззең тамырҙарын билдәләргә өйрәнөү. Парлап әшләү: тамырзаш һүззәрҙе табып, айырыу. Төркөмдә эш: ребустар, кроссвордтар сисеү. Үз-аллы йомактар, башваткыстар төзөү, хат һәм котлау открыткаһы языу. Уйын: “Кем күберәк?” – ялғауҙар ярҙамында яңы

			һүззәр төзөү.
Морфология Блок: «Минең республикам» Блок «Мине уратып алған донъя»	Бөтәһе 24 сәғәт, шул иҫәптән: Исем (танышыу)аңлаткан дөйөм мәғәнәһе, “кем?”, “нимә?” һорауҙарына яуап бирә, телмәрзә кулланышы. Башкорт телендә “кем?” һорауы тик кешеләргә карата кулланыла. Яңғызлык һәм уртаҡлыҡ исемдәр. Исемдәрҙең һаны.	10	Үз-аллы һәм ярҙамсы һүззәр. һорауҙары буйынса исемде таба белеү. Яңғызлык исемдәрҙе уртаҡлыҡ исемдәрҙән айырыу. “Кем?”, “нимә?” һорауҙарына яуап биргән исемдәрҙе айырыу. Исемдәрҙең һан менән үзгәрәүе.
	Кылым (танышыу): дөйөм мәғәнәһе, “нимә эшләй?”, «нимә эшләйҙәр?», «нимә эшләне?», «нимә эшләнеләр?» һорауҙарына яуап бирә, . Кылымдың юклыҡ киҫәксәләре, заты һәм һаны (танышыу).	8	Кылымды һорауҙары буйынса таба белеү. Уларҙың телмәрзә кулланышы. “Нимә эшләй?”, «нимә эшләйҙәр?», «нимә эшләне?», «нимә эшләнеләр?» һорауҙары буйынса кылымды табырға өйрәнеү. Кылымдың затта һәм һанда үзгәрәүе.
	Сифат (танышыу): дөйөм мәғәнәһе, “һиндәй?”, “һиндәйҙәр” һорауына яуап бирә. Телмәрзә кулланышы.	4	Сифатты һорауҙары буйынса таба белеү. Уларҙың телмәрзә кулланышы. “Ниндәй?”, «һиндәйҙәр?», һорауҙары буйынса кылымды табырға өйрәнеү.
	Һан (танышыу). Ябай һәм кушма һандар.	2	Ябай һәм кушма һандарҙы айырыу.

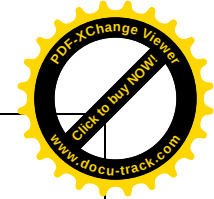
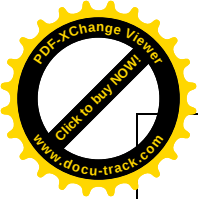

	Темалар: Мин Башкортостанда йәшәйем. Өфө – Башкортостандың баш калаһы. Мин калала йәшәйем. Мин ауылда йәшәйем. Экскурсияла. Салауат Юлаев һәйкәле. Һылыукай Ағизел йылғаһы. Бал кортона һәйкәл. Йырлаусы “Ете кыз” фонтаны. Еңеү паркы Минең өй (минең квартира). Кала буйлап саф һауала йөрөү. Тышта һауа торошо. Йыл мизгелдәре. Башкортостанда алтын көз. “Сәмбөлә” байрамы. Кыш етте. Сана шыуабыз. Коштар өсөн тағарак. Язын түгәлдәрҙә. “Наурыз” байрамы.		Уйын: һандар менән бәйле булған мәкәлдәрҙе, тизәйткестәрҙе, һанашмактарҙы иҫкә төшөрөү. Группалап эшләү: ниндәй әкиәттәрҙә һандар осрай? Парлап эшләү: һандарҙы ике бағанаға бүлөп языу: беренсәһенә – төп һандарҙы, икенсәһенә – рәт һандарын: <i>биш, егерме, ун дүртенсе, ете, унынсы, ун бишенсе, утыз, һикәненсе, ун ете, ун икенсе һ.б.</i> Һайланма диктант: укытыусы тексты укый, укыусылар тик һандарҙы ғына язалар. Уйын: “Кем өлгөрҙө?” - укытыусы һандар булған һөйләмдәрҙе укый, ә укыусылар дәфтәргә ишетелгән һандарҙы цифрҙар менән язалар.
Синтаксис. Блок: «Мине уратып алған донъя»	Һөйләмдә һүзҙәрҙең килеү тәртибе. Һүзҙәрҙең һөйләмдә бер-береһе менән бәйләнеш (кабатлау). Һөйләм – телмәр берәмеге. Һөйләм һәм һүз, уларҙың айырмаһы. Һөйләгәндә һөйләм эсендәге бер һүзгә айырым, көслө тауыш менән әйтеүгә күзәтеү (логик баһым). Әйтеү максаты буйынса һөйләмдәр (хәбәр һөйләм, һорау һөйләм, өндәү һөйләм). Тауыш интонацияһы менән әйтелгән хистойғоларҙы биреүгә һөйләмдәр (өндәү һәм	4	Һөйләм булмаған һүз төркөмдәрән һөйләмдән айыра белеү. Текста төзөлөшө бозолған һөйләмдең аҙағын табып, тейешле тыныш билдәһе ҡуйырға өкрәнеү. Һөйләм аҙағында тыныш билдәләргә дөрөҫ ҡуйырға өйрәнеү. Күнегеү: һөйләм аҙағындағы тыныш билдәләргә ярашлы һөйләмдәрҙә тауыш интонацияһын куллана белеүгә өйрәнеү. Һөйләмдең баш киҫәктәрән табыу. Парлап эшләү: һөйләмдә күсереп язып, һөйләмдә нимә тураһында һүз бара, шуны аңлаткан һүзгә табып, аҫтына һызыу (бер-береһенә эшен азақ

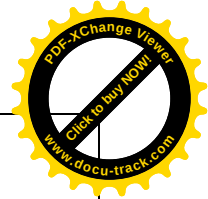
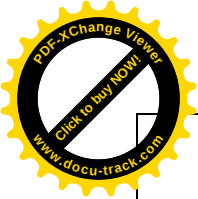

	өндөү булмаган һөйлөмдөр). Темалар: Һаумы, йәй! Без яраткан еләктәр. Урманда ағастар. Кайза нимә үсә? Болонда үсемлектәр. Кыр хайуандары. Кыр коштары.		тикшерәү). Ижади эш: Һөйлөмгә мәғәнәһе буйынса тура килгән яңы һүззәрзе өстәү. Текста һөйлөмдең сиктәрен табып, тейешле тыныш билдәләре куйыу. Һөйлөмдә һүззәрзең формаһын тейешле итеп үзгәртеп, баш киҫәктәрзе яраштырыу. Һөйлөмдең нигезен һүззәр, һүзбәйләнештәр өстөп, киңәйтеү. Ижади эш: бирелгән һүззәрзән һөйлөмдәр төзөү. Группала эш: бирелгән һүрәт буйынса һөйлөмдәр төзөү. Һораузарға яуап бирәү аша һөйлөмде тулыландырыу.
Орфография һәм пунктуация²	Яңғызлык исемдәрзә, йәнлек кушаматтарында, һөйлөм башында һүззе зур хәрәфтән языу. Һөйлөм аҙағында тыныш билдәләре. Орфограмма тураһында төшөмсә. Дәрәслектән орфографик һүзлекте кулланыу. Язғанда үз-үзеңде тикшереп, хаталарзы төзәтергә күнектерәү: – яңғырау һәм һаңғырау тартынкыларзың сиратлашыуы (китап – китабым);	–	Орфографик һизгерлекте формалаштырып, хаталар булыуын алдан иҫкәртә белергә күнектерәү. Дәрәслектәге орфографик һүзлекте кулланырға өйрәтеү. Үз эшендә текстарзы, һөйлөмдәрзе тикшерә, баһа бирергә өйрәтеү.

² Изучается интегрировано во всех разделах.

	- һүззәрзе юлдан-юлға күсергәндә һызыкса куйыу; - кылымдарза –<i>ма</i>, - <i>мә</i> киçәксәләрен бергә языу; - һөйләм азағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе; - яңғызлык исемдәрзә, йәнлек кушаматтарында, һөйләм башында һүззе зур хәрефтән языу.		
Телмәр үстөрөү. «Мине уратып алған донъя»	Һөйләшеү өсөн кәрәкле телмәр сараларын һайлап кулланырға өйрәтеү (бирелгән һорауға яуап биргәндә, үз фекерен белдергәндә). Һөйләшергә өйрәтеү (нисек башларға, дауам итергә, иғтибарзы йәлеп итергә тамаларға). Практик рәүештә диалог корорға өйрәтеү. Аралашыу этикеты (сәләмләү, ғәфү үтенеү, хушлашыу, рәхмәт әйтеү, һорау менән мөрәжәғәт итеү). Һүрәт буйынса телдән хикәйә төзөү. Һораузар ярзамында хикәйә төзөргә өйрәтеү. Текст. Тексттың билдәләре: һөйләмдәрзең мәғәнә буйынса бер-береһенә	8	Бирелгән һорауға яуап кайтарыу һә үз фекерен әйтер өсөн тейешле телмәр сараларын кулланырға өйрәтеү. Һөйләшеүзе башлау, дауам итеү, тамамлау, үзенә иғтибар йәлеп итерә белеү күнекмәләренә өйрәнеү. Практик рәүештә диалог корорға өйрәтеү. Аралашыу этикеты (сәләмләү, ғәфү үтенеү, хушлашыу, рәхмәт әйтеү, һорау менән мөрәжәғәт итеү). Һүрәт буйынса телдән хикәйә төзөү. Һораузар ярзамында хикәйә төзөргә өйрәтеү. Өйрәтеү диалогы: һөйләшеүзең максатын, бурыстарын, катнашыусыларзы, урынын, вақытын, аралашыу ысулдарын тикшереп, кулланырға өйрәтеү.

бәйле килеүе һәм тамаланған уй-фекерҙе аңлатыуы. Тексттың темаһы. Төп мәғәнәһе. Тексттың башы (исеме). Бирелгән текска исем уйлау. Текст өлөштәренең (абзац) бер-бер артлы мәғәнәүи яктан тезелеп килеүе.

Һүҙҙәрҙең һөйләмдә килеү тәртибе һәм абзацтың урыны бозолоуҙы төҙөтөү. Текст төрҙәре: һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү һәм уларҙың үзенсәлектәре.

Дәрәсләктәге аңлатма һәм орфографик һүҙлектәрҙе кулланыу.

Дөрөс интонация һаҡлап текстты тасуири укыу. Котлау һәм котлау откырыткаһы языу.

20–35 һүҙҙән торған хикәйәләү текстын һорауҙар аша тулыһынса һөйләп биреү.

Темалар:

Ат – башкорттоң тоғро душы. Курай моңдары. Кымыз – шифалы эсемлек. Балыкта. Безҙең олатайҙарҙың һәм өләсәйҙәрҙең яратып уйнаған уйындары: “Тирмә”, “Ак тирәк, күк тирәк”.

Башкорт халыҡ әкиәте “Эт үзенә нисек хужа тапты?”.

Һөйләшеү телмәрен үстөрөү максатында текстты ролдәргә бүлөп уйнау, сәхнәләштерөү, халыҡ уйындарын уйнау.

Ижади эш: төрлө хәл-вакиғаға бәйле үз диалогтарын короу.

Һөйләшеүҙә этик нормаларҙы һаҡлау, уларҙы ролле уйындар уйнатып, нығытыу.

Көндәлек тормошта үзендең һөйләгәнендә анализлап, этик кағиҙәләрҙең үтәлешенә баһа бирергә күнектерөү.

Һүрәттәр, һорауҙар буйынса йәки шәхси күзәтөүҙәр буйынса телдән хикәйә төзөргә өйрәнөү.

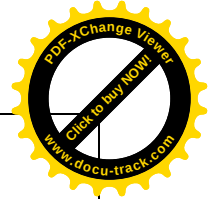
Бирелгән текстарға исем уйлау. Төзөлөшө һәм өлөштәренең урыны алмашынған текстарҙы дөрөсләү.

Текста таныш булмаған һүҙҙәрҙең мәғәнәһен билдәләргә өйрәнөү.

Аңлатма һәм орфографик һүҙлектәрҙе кулланырға күнектерөү.

Аралашыу барышында үз фекерен әйтеп, уны дәлилләргә өйрәтөү.

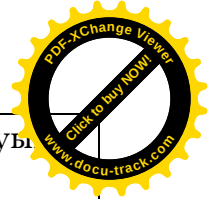
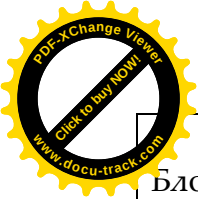
Тексты башка язмаларҙан айыра белеү, тексттың

		темаһын һәм төп мәғәнәһен билдәләй белеү. Тексты аңлау: унда бирелгән мәғлүмәт буйынса ябай ғына һығымта яһарға өйрәнеү. Тексты тсауири укый белеү. 20–35 һүззән торған хикәйәләү тексын һорауҙар ярҙамында һөйләй белеү Мини-проект: “Миненң бүләк” – котлау откырыткаһы эшләү. Шәхси эшләү: текстан “к” хәрефенә бөткән һүззәрҙе күсереп яҙу. Был һүззәргә антоним уйлау.
Резерв – 2 с.		

3 класс 68 с.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сә ғә тт әр һа н ы	Укытыу формалары һәм методтары Укыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.	Башкорт теле – башкорт халкының теле. Телде өйрәнеү алымдары: күзәтеү,	2	Күмәкләп Башкортостан Республикаһының картаһын өйрәнеү: республиканың сиктәрен, ниндәй

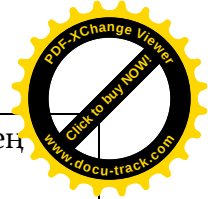
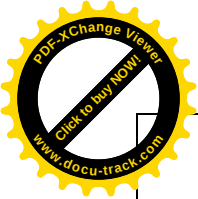

Блок: «Мин башкорт телен өйрәнәм»	сағыштырыу, анализлау, лингвистик тикшереп ойштороу. Ауыз-тел ижадында халыктардың йәшәйеше, улардың көнкүреше, шөғәлдәре, нисек кейенгәндәр, нимә менән тукланғандар – шулар сағыла. Бындай мәғлүмәтте фольклорға таянып иҫбатлап буламы? Рус халыҡ әкиәте “Каззар-аккоштар”дың һәм башкорт халыҡ әкиәте “Курай”дың һүрәттәрен сағыштырып, әлек кешеләр ниндәй кейем кейгәндәр, был кейемдәрҙең атамаһын русса һәм башкортса әйтеп карайыҡ (уҡытыусы ярҙамында).	өлкәләр һәм республикалар менән сиктәш булыуы шуларҙы билдәләү. Әңгәмә: безҙең республика ниндәй халыктар йәшәй? Һеҙ улар тураһында нимәләр беләһегеҙ? Ниндәй байрамдар үткәрелә, ниндәй милли азыҡтар әҙерләнә, ниндәй йырҙар, бейеүҙәр күргәһегеҙ бар? Кешеләр төрлө телдәрҙә һөйләшәләр, ләкин рус теле ярҙамында бер-береһен аңлай алалар. Республика ерҙәрендә әлек-әлектән башкорт халыҡ йәшәгән. Ул башкорт телендә һөйләшкән. Шуға ла безҙең республика Башкортостан исемен йөрөтә, йәғни Башкорт иле тип атала. Бөгөнгө көндә башкорт теле рус теле менән бер рәттән дәүләт теле тип иғлан ителгән. Республиканың ниндәй символдары бар? Әйҙәгез, Рәсәйҙең һәм Башкортостандың гимндарын тыңлайыҡ (һүҙҙәре интерактив тактала, йә алдан әҙерләнгән кағыздарҙа бирелә). Нимә тураһында гимндарҙа әйтелә? Һығымта: тыныслыҡ, дуҫлыҡ, иреклек, традицияларҙы, ғөрөф-ғәҙәттәрҙе, телдә һаҡлау тураһында. Мини-эксперимент: әкиәттәрҙең йөкмәткеһе буйынса төшөрөлгән һүрәттәргә карап, кейем атамаларын ике телдә әйтөү. Уҡытыусы аңлатмаһы: Без йәшәгән ер борон-
--	---	---

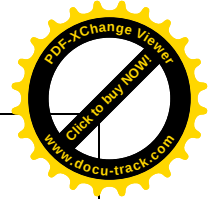
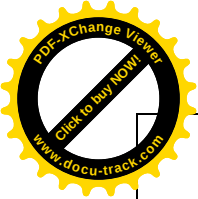
			борондан башкорт халкы йәшәгән ер. Улар үз теле әкиәттәр, йомактар, мәкәлдәр уйлап сығарғандар, йырзар йырлағандар, закондар сығарғандар. Башкорт теле онотолмаһын өсөн, был телде халык рус теле менән бер рәттән республикала дәүләт теле тип закон кабул иткәндәр. Башкорттар башкортса укый, белем ала, һөйләшә, аралаша, ғаиләлә башкорт йолаларын, ғөрөф-ғәзәттәрен тергезеп, байрамдар үткәреп, йәшәй ала. Бөгөн башкортса китаптар языла, гәзит-журналдар баһыла, театрзар эшләй. Мәктәптәрҙә башкорт телендә укырға теләге булған һәр кем, уны өйрәнә ала. Без ҙә башкорт телен өйрәнә башланьык. Парлап эшләү: һез нисек уйлайһығыҙ, Башкортостан Республикаһында кем дәүләт башкорт телен белергә тейеш? Төркөмләп эшләү: карточкала күрһәтелгән һөнәр эйәләре башкортса белергә тейешме? Әгәр ул телде мотлак белергә тейеш булһа, был һүзҙең аһт ына һызығыҙ. Аңлатығыҙ, ни өсөн белергә тейеш? Һөнәрҙәр исемлеге: <i>табиб, мәктәп директоры, завод директоры, һатыусы, кондуктор, баксасы һ.б.</i> Диалог: телде өйрәнәү өсөн ниндәй сығанактар кулланырға була?
Фонетика и графика.	Өндө хәрефтән айырыу. Һузынғы һәм тартынғы өндәрҙе бер-береһенән айырыу.	6	Парлап эшләү: бирелгән өндәр төркөмөн ниндәй үзенсәлектәре буйынса төркөмләп була?

Блок: «Танышыу»	Нәзек һәм калын һузынкыларзы айырыу. Яңғырау һәм һаңғырау тартынкылар, уларзың айырмаһы. Йомшак һәм каты тартынкылар, уларзың айырмаһы (үтелгәндәрзе кабатлау). Айырыу билдәләре ь һәм ъ. Был билдәләр булған һүззәрзә өн һәм хәрәфтәр һаны. У һәм ү хәрәфтәре һузыңкы өндәр араһында һәм һүз аҙағында. Алфавитты һүзлектәр, белешмә сығанактар, каталогтар менән эш иткәндә кулланыу. Темалар: Һиңә нисә йәш? Һин кайза йәшәйһең? “Һинең ғаиләң ниндәй? “Буш ваҡытыңда нимә менән шөгөлләнәһең?”		Айырыу билдәләре (ь һәм ъ) булған һүззәрзә өндәр һәм хәрәфтәр араһындағы айырманы аңлата белергә күнектерәү. Проект эше: “Башкорт һәм рус телендә исемдәрҙең окшашлығы һәм айырмаһы. Проект эш: ғаиләндең шәжәрәһен төзөү. Бирелгән текстан һузыңкылар араһында һәм һүз аҙағында у, ү өндәрә тартыңкыны аңлаткан һүззәрзә күсереп языу. Үз-аллы эш: мәғлүмәтте системаға һалыу өсөн бирелгән һүззәрзә алфавит буйынса тезеп языу. Практик эш: кластағы китапхана мөйөшөндә китаптарзы авторзар фамилияһыбуйынса алфавит тәртибендә тезеп сығыу.
Орфоэпия	Әйтелеш нормалары буйынса башкортса һөйләшкәндә һүззәрзә өндәрзә, өндәр тезмәһен дөрөс әйтеү (өйрәнелгән һүззәрзә).	-	Дәрәслектә бирелгән һүззәрзә баһымды күзәтеү һәм аңлатыу. Дидактик күнегеү: орфоэпик һүзлектән бирелгән һүз менән һөйләм төзөү. Уйын-ярыш: “Баһымды кайза куйырға?”.

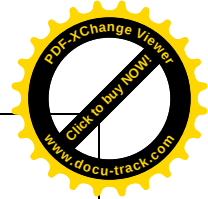
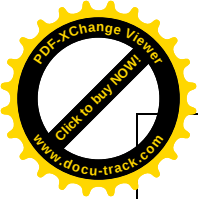
Лексика. Блок: «Минен мәктәбем»	Һүззең лексик мәғәнәһе (кабатлау). Һүззәрзең тура һәм күсмә мәғәнәһе (таныштырыу). Синонимдар һәм антонимдар (таныштырыу), уларзы төрлө һүз төркөмдәренән килгән һүззәргә табыу. Искергән һүззәр (таныштырыу). Темалар: Белем көнө менән! Мин бөгөн дежур. Башкорт теле дресендә. Китап – якшы дуҫ. Айһылыу Йәғәфәрова – балалар языусыһы. Республиканың халык языусыһы – Ноғман Мусин.	8	Һөйләү телмәрен дөрөҫ кабул итеү. Текста бирелгән төп һәм өстәлмә мәғлүмәтте тыңлап аңлау, текстың төп мәғәнәһен билдәләй белеү, текстың йөкмәткеһен һорауҙар аша һөйләп биреү. Һүззе һөйләмдән айырыу. “Һүззең тура һәм күсмә мәғәнәһе”, “синоним, антоним, омоним” төшөнсәләрен үзләштереү. Һүзлектәр менән танышыу. Һөйләм менән эш: һүззәрзе бер-береһенән айырыу, уларзың килеү тәртибен үзгәртеү. Кағизәләрзе дөрөҫ кулланып, тексты, һөйләмдәрзе күсереп һәм, укытыусының әйтеп тороуы буйынса языу. Практик эш: укыусы үҙенең шәхси аңлатма һүзлеген төҙөй ала. Көлкөлө һүрәттәрзе һүззәрзе күсмә мәғәнәлә кулланыу осрактарын күзәтеү. Күсмә һәм тура мәғәнәлә һүззәрзе текста кулланыуы тикшереүгә бағышланған күнегеүзәрзе һөйләп, аңлатып башкарырға күнектереү. Парлап эшләү: текста күсмә мәғәнәлә һүззәрзе табыу.
---	--	----------	---

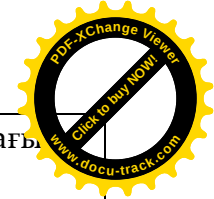
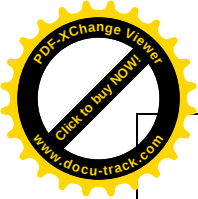
			Төркөмдө эш: тура һәм күсмә мәғәнәле һүззәрҙең аңлаткан мәғәнәһен сағыштырыу, улар менән һөйләмдәр төзөү. Парлап эшләү: иҫкергән һүззәрҙе бөгөн кулланылған заманса синонимдар менән сағыштырыу. Парлап эшләү: текстан иҫкергән һүззәрҙе табып, уларҙың мәғәнәһен асыклау. Проект эш: “Туған (башкорт) телендә әҙәби укыу” дәрәслегендә бирелгән әкиәттәр таянып, иҫкергән һүззәр һүзлеген төзөү.
Һүз составы (морфемика) Блок: «Мин һәм минең ғаиләм»	Һүзҙең тамыры. Тамырзаш һүззәр. Уларҙың билдәләре. Бер тамырзан торған һүззәрҙе синонимдарзан, омонимдарзан айырыу (терминды әйтмәйенсә). Һүзҙең тамырын билдәләү(кабатлау). Ялғау тураһында кабатлау. Темалар: Олатайым өйрәтеүҙәре. Өләсәйем кәңәштәре. Минең шәжәрәм. Ғаилә байрамы. Йорт эштәрендә ярҙамлашырға яратам. Һиңә һиндәй китап окшай? Минең яраткан	6	“Тамырзаш һүззәр” төшөнсәһен үزلәштереү. Тамырзаш һүззәрҙе бер үк Һүзҙең төрлө формаларынан айыра белергә өйрәнеү. Һүзҙең тамырын уның ялғауынан аыра белеү. Ялғауҙар ярҙамында тамырзаш һүззәр төзөү. Һүзҙе составы буйынса тикшереү.

	шөгөлөм. Мин һәм спорт. Йәкшәмбе көнөндә ял.		
Морфология. Һүз төркөмдәре. Блок: «Мин һәм минең дуңтарым»	Бөтәһе 26 сәғәт, шул иҗәптән: <i>Исем:</i> дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрзә кулланышы. Күплектәге һәм берлектәге исемдәр. Исемдәрҙең килеш һәм һан менән үзгәрәүе. Исемдәргә морфологик (грамматик) анализ.	6	Исемдәрҙең беолек һәм күплек формаларын билдәләү. Исемдәрҙең килешен һәм затын билдәләү. Исемдәрҙе килештә һәм затта үзгәртеү. Яңғызлыҡ һәм уртаклыҡ исемдәрҙе айырыу. Улар менән һүзбәйләнештәр төҙөү. Исемдәргә морфологик (грамматик) анализ эшләргә өйрәнеү.
	<i>Сифат:</i> дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрзә кулланышы. Төп һәм шартлы сифаттар (терминды аңлатмайынса). Сифат дәрәжәләре (төп, сағыштырыу, артыклыҡ, азһытыу). Сифатка грамматик анализ.	4	Сифаттарҙың яһалышын һәм телмәрзә кулланышын күзәтеү, практик күнегеүҙәр башкарыу. Төп һәм шартлы сифаттарҙы бер-береһенән айырыу. Сағыштырыу һәм артыклыҡ дәрәжәләрен сағыштырыу, текстан миҗалдар эзләп языу. Таблицаны тултырыу: беренсе бағанаға –төп сифат, икенсе бағанаға – уның сағыштырыу дәрәжәһе, өсөнсө бағанаға – артыклыҡ, дүртенсеһенә – азһытыу дәрәжәһен язып сығыу. Сифаттарҙы исемдәр менән бәйләп, һүзбәйләнештәр языу. Сифатка грамматик анализ эшләргә өйрәнеү.

	Алмаш (дөйөм төшөнсә). Зат алмаштары, уларзың һанда һәм килештә үзгәрәүе: берлектә –мин,һин, ул; күплектә – без, һез, улар. Алмашка грамматик анализ.	4	Алмаштарзы исемдәрзән айырыу. Бирелгән алмаштарзы һанда һәм килештә үзгәртеү. Исемдәрзе алмаш менән алмаштырыу. Алмашка грамматик анализ.
	Кылым: дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрзә кулланышы. Кылымдарзың заман һәм һан менән үзгәрәүе. Кылымдарза юклыкты беледереүсе –ма, - мә киҫәксәләре. Хәзерге һәм үткән заман кылымдарына берлектә һәм күплектә һораузар куйыу.Кылымдарға грамматик анализ.	8	Кылымдың мәғәнәһен һәм телмәрзә уйнаған урынын аңлау. Кылымдың заманда үзгәрәүе һәм уларға куйылған һораузар. Кылымдың затта үзгәрәүе, уларзың һораузарын билдәләү. -Ма, -мә киҫәксәләре ярзамында кылымдың юклыкты аңлаткан формалары. Юклык формаһындағы кылымдарзы раҫлау кылымдарына һораузар ярзамында әйләндереү. Хәзерге заман юклык кылымдарын затта үзгәртеү. Тамыр кылымды таныу һәм уарға һорау куя белеү. Кылымдың грамматик формаларын (һан, заман) күзәтеү, һығымталар яһау. Практик эш: текстан кылымдарзы табып, уларзың өйрәнелгән грамматик формаларын һанап биреү.

			Ижади эш: Кылымдың заманын үзгәртеп, тексттағы вакигалар барышын үзгәртеү. Кылымдарға грамматик анализ.
	<i>Һан.</i> Ябай һәм кушма һандар. Телмәрзә төп һәм рәт һандарын айырыу һәм кулланыу. Һандардың килеш менән үзгәреше. Килеш һораузары. Темалар: Минең тыуған көнөм. Кунакта үзәнде нисек тоторға? Дустар менән күңелле. Халык уйыны «Прятки – Һәпәләк». Өләсәйемә хат язам. Яраткан уйынсыктарым. Минең душым компьютер. Акбай – ысын душ. Минең бесәйем (К. Ушинский буйынса). Илде һаклаусылар байрамы.	4	Ижади эш: һандарҙы кысҡырып укып, һүзҙәр менән яҙыу. Парлап эшләү: һандарҙы кулланып, һораузарға яуап биреү (сәғәт нисә?, күпме?, кәһән?, һиндәй алыслыкта? һ.б.) Исем һәм һан кушылмаһын килештәрҙә үзгәртәргә. Мини-тикшереү: текстан (китаптан, гәзиттән) һандарҙы һүзҙәр менән күсереп яҙыу. Һандар диктаны: укытыусы карточкаһан һандарҙы күрһәтә, укыусылар был һандарҙы һүзҙәр менән дөфтәргә язалар. Һандарҙың төркөмөн билдәләү (ябай һәм кушма).
Синтаксис. Блок: «Минең республикам»	<i>Һөйләм.</i> Һораузар яҙамында һөйләм әсендә һүзҙәр бәйләнешен асыҡлау. Һөйләмдең баш киҫәктәре – әйә һәм хәбәр. Һөйләмдең әйәрсән киҫәктәре (төргөргә бүлмәйенсә). Йыйнаҡ һәм таркау һөйләм. Әйтеүе максаты буйынса һөйләм төргөре. Һөйләмдә өндөш һүз.	10	Һөйләү телмәрен дөрөҫ кабул итеү. Текстта бирелгән төп һәм өҫтәлмә мәғлүмәттә тыңлап аңлау, тексттың төп мәғәнәһен билдәләй белеү, уның йөкмәткеһен һораузар аша һөйләп биреү. Һөйләм менән эш: һүзҙәрҙә бер-береһенән айырыу, уларҙың килеү тәртибен үзгәртеү.

Һөйләмдә *һәм, ләкин* теркәүестәре менән килгән тиң киҫәктәрҙе күҙәтеү.

Темалар:

Башкортостан – мәғжизәле ер. Өфөләге Дуҫлыҡ монументы. Салауат Юлаев – башкорт халкының милли батыры. Өфөлә транспорт. Тирә-якты өйрәнеү музейына экскурсия. Фәрит Иҫәнғолов – балалар язуусыһы. Мәскәү – безҙең илдең башкалаһы. Нисек сәйәхәт ойошторорға?

Кағизәләрҙе дәрәҫ кулланып, текст, һөйләмдәрҙе күсереп һәм, укытыусының әйтеп тороуы буйынса языу.

Бирелгән өлгөләр буйынса **һөйләмдәр төҙөй белеү** (бер йәки ике составлы).

Тауыш ярҙамында хәбәр, һорау һәм өндәү һөйләмдәрҙең интонацияһын **бирә белеү**.

Һөйләмдә һүҙҙәрҙең килеү тәртибен **һиҙемләү**.

Эйә менән хәбәрҙе һөйләмдә **билдәләй белә**.

Һөйләмдәрҙең йыйнаҡ һәм таркау килеүҙәрҙең **аңлата белеү**.

Йыйнаҡ һөйләмдә эйәрсен киҫәктәр менән тулыландырыуға үҙ аллы күнегеүҙәр **үтәй белә**.

Һөйләмдең төҙөлөшөн ябай ғына кимәлдә **анализлай белеү**. Уның баш киҫәктәрен табып, астарына **һыҙа белеү**.

Һөйләм киҫәктәренең бер-береһенә бәйлә килеүен һорауҙар аша билдәләп, күнегеүҙәр **башкарыу**.

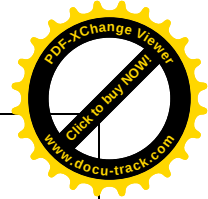
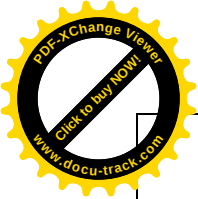
Һөйләм нигеҙен **билдәләү**. Уларҙы **айыра белергә**, йыйнаҡ һөйләмдәрҙе тулыландырырға **өйрәнеү**.

Хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәрҙә тауыш интонацияһы ярҙамында **әйтә белеү**.

Хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәрҙә һөйләм аҙағында нөктә, һорау, өндәү билдәләрен куя **белеүҙе нығытыу**.

			Ябай һәм кушма һөйләмде бер-береһенән айырып белеү. Ябай һөйләмгә бирелгән алгоритм ярзамында синтаксик анализ үткәреүгә өйрәнә башлау.
Орфография һәм пунктуация	Язғанда үз-үзеңде тикшереп, хаталарҙы төҙөтөү. Орфографик һүзлектә кулланыу. Дөрөс языу кағизәләрен кулланыу: - айырыу катылык билдәһе ъ: (Акъяр, кулъяулык); - айырыу йомшаклык билдәһе ь: (көнъяк, төнъяк); - кылымдарҙа –<i>ма</i>, – <i>мә</i> киҫәксәләрен бергә языу; - һүз аҙағында ялғауҙар кушылғанда [к], [к], [п] өндәре [ғ], [г], [б] өндәре менән сиратлаша: <i>калак</i> – <i>калағым</i>; <i>көрәк</i> – <i>көрәгем</i>; <i>китап</i> – <i>китабым</i>; - өндөш һүззән һуң өтөр куйыу.	–	К, к, п өндәренең ялғау кушылғанда яңғырау ғ, г, б өндәренә әйләнеүен языуҙа дөрөс кулланырға тырышыу, орфографик һүзлектән карап, тикшереп. Рус теле менән сағыштырып, рус теленән ингән һүззәрҙә ж, ш, щ, ч, һәм ц тартынкыларынан һуң һузынкыларҙың язылышына иғтибар итеү, язғанда дөрөс язырға тырышыу. Калын айырыу билдәһе ъ калын ижектән һуң, нәзек айырыу билдәһе ь нәзек ижектән һуң язылыуҙы белеү һәм язғанда дөрөс кулланыу: <i>Акъяр, көнъяк</i>. Һүззәрҙә ялғауҙарҙың бер-бер артлы тезелеп кушылыуын белеү һәм языуҙа кулланырға тырышыу: - калын һузынкылы (а, о, у, ы), нәзек һузынкылы һүззәргә (ә, ө, э (е), ү и) һүззәргә нәзек ялғау кушылыуын; - у, ү өндәре һүз башында в хәрефе менән язылыуын: <i>Вәсилә, ватты</i>; - э өнө башҡорт телендә тик һүз башында ғына языла,

Телмәр үстөрөү Блок: «Мине уратып алған донъя»	Аралашыу этикет нормалары: телдән һәм язма сакырыу, үтенес, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү, кире кағыу; Укыу барышында һәм көндәлек аралашыуза телмәр этикетын һаклау; Диалогта һәм дискуссияла үз фекереңде дөрөс итеп еткерергә һәм дәлилләргә күнегеү; Икенсе класта башланған текст менән эште дауам итеү: һөйләмдәрҙең мәғәнә буйынса бер-береһенә бәйлә килеүе һәм тамаланған уй-фекерҙе аңлатыуы. Тексттың темаһы. Төп мәғәнәһе. Тексттың башы (исеме). Бирелгән текска исем уйлау. Текст өлөштәренең (абзац) бер-бер артлы мәғәнәүи яктан тезелеп килеүе. Һөйләмдәрҙә алмаштарҙы, синонимдарҙы, <i>һәм, ләкин</i> теркәүестәрен кулланыу; Текста терәк һүҙҙәр. Һүҙҙең мәғәнәһен аңлатма һүҙлек аша билдәләү. Текст төрҙәрен билдәләү (һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү). Үз-аллы текст төҙөү. Хат, белдереү төҙөү. Текстты тейешле мәғлүмәтте аңлау, төшөнөү өсөн, йәки танышыу өсөн укыу.	8 Ә башка урында е яҙыла: <i>эшсе, әлекке</i>. Бәйләнешле телмәр төрҙәрен үстөрөгә; дөрөс иштетеүгә һәм әйтеүгә практик эш төрҙәрен үтәй белеү: - килеш ялғауҙарын һорауҙарға яуап иттереп, дөрөс куша; - терәк һүҙҙәр ярҙамында үз аллы бер нисә һөйләмдән торған текст төҙә; - бер нисә предметты, күренеште сағыштырып, һығымта яһай; - һөйләмде әйәрсән һәм тиң киҫәктәр менән тулыландыра; - мәғәнәһе бозолған текстты дөрөс итеп үзгәртә; - проект эшен үз аллы башкара; - төрлө сығанаҡтарҙан өстәлмә мәғлүмәт табып, уны үзгәртеп куллана ала; - эшенә баһа бирә; - портфолионы дөрөс тултыра; - кроссвордтарҙы, йомактарҙы, башваткыстарҙы үз аллы сисә, үзе ябай ғына ижади эште уйлап сығара. Укыу эшмәкәрлегенә төп төрҙәрен үзләштерә (тыңлау, һөйләү, укыу, яҙыу). Телдән монологтың төрлө төрҙәрен короға өйрәнә (һүрәтләү, хәбәрләү, фекерләү).
--	--	--

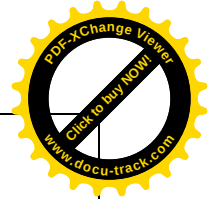
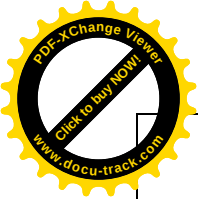

	План буйынса текстың йөкмәткеһен яңғыз, йәки коллектив менән бергәләп һөйләү. Темалар: Тыуған яғым тәбиғәте. Башкортостан тауҙары. “Минең Уралым” – “Урал батыр” эпосынан өзөк. Ағизел – тыуған яктың ынйыһы. Башкортостан – күлдәр иле. Башкорт халыҡ йыры “Түнәрәк күл”. Урман – безҙең байлыҡ. Ниндәй үләндәр беләһең? Йәшәл аптека. Коралай – безҙең тәбиғәттең бизәге. Ат – кешенең дуҫы. Алтын көз килә. Көзгө байлыҡ! Кыш етте. Кышҡы уйындар. Һаумы, яҙ! Еңеү байрамы.		Актив һәм пассив һүз байлығы үҫешә. Практик рәүештә телмәрҙең диалог һәм монолог формаларын кора белә башлай. Һөйләшеүҙә этик нормаларҙы үтәргә күнәгә. Текст менән эш: уны исемләү, план төҙөү. Бирелгән план буйынса үҙе текст төҙөргә өйрәнә. Котлау, саҡырыу, записка, белдереү яҙыу жанрҙары менән танышыу һәм практик башкара белеү. Знакомство с жанрами поздравления, приглашения, записки и др. и практическое умение составлять их. Бергәләп, йәки үз-аллы төҙөлгән план буйынса тексты һөйләп биреү. Тексты ныклап өйрәнеү, йәки танышыу максатында укыу.
Резерв – 2 с.			

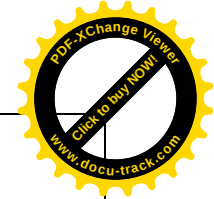
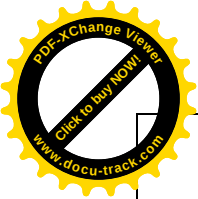
4 класс – 34 с.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәттәр һаһн	Уҡытыу формалары һәм методтары Уҡыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
------------------------	----------------------	---------------	--

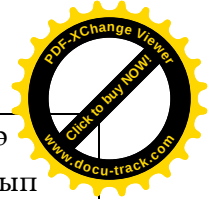
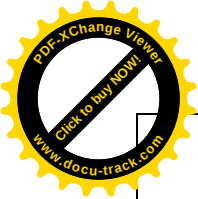
Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт Блок: «Мин башкорт телен өйрәнәм»	Рәсәйҙә төрлө милләт халыктары йәшәйлекте, улар аралашкан телдәрҙең дә, мәҙәниәттәрҙең дә төрлө-төрлө булыуын аңлау. Туған тел халыктарҙың рухи һәм әхлаки байлығы. Башкорт теле – Башкортостан Республикаһының дәүләт теле. Телде өйрәнеү алымдары: күҙәтеү, сағыштырыу, анализлау, лингвистик тикшереп ойоштороу, мини- күҙәтеү, проект эше башкарыу. Интернет аша башкорт телен өйрәнеү (һыланма: https://balalar.org/ выбрать мультфильм «Колыбельная» (серия 4). Яңы һүҙҙәрҙе яҙып алыу.	Ы 2	Өйрәтеүсе диалог :“Ни өсөн һәр халыҡ үҙенең туған телен һаҡларға тырыша?” Рәсәйҙә йәшәгән төрлө милләт халыктары менән нисек итеп аралашыу мөмкин?” – безҙең илдә телдәрҙең күплеге һәм төрлөлөгө, аралашыу өсөн рус дәүләт телен кулланыу кәрәкленә дөйөм һығымта яһала. Мини-проект: «Башкорт телен интернет аша өйрәнәбез”. Проект, мини-тикшереп үткәререп өсөн мәғлүмәттәрҙе эзләүҙә төрлө сығанаҡтарға мөрәжәғәт итеү тураһында һөйләшеү. Предметтың бөтә бүлектәрҙә лә бирелгән өлгөгә һараф, күмәк һәм шәхси проект күнегеүҙәре ойоштороу мотлак һанала.
Фонетика и графика. Блок: Тема: «Танышыу»	Өндәрҙе һүҙҙән айырым һәм һүҙ эсендә куйылған максат буйынса сағыштыра, төркөмләй белеү. Һүҙгә өн-хәрәф анализы эшләү. Темалар: Барығыҙға ла хәйерле көн теләйем! Татлы һүҙҙәр. Факиһа Туғызбаева – Башкортостандың халыҡ шағирәһе. Иң	2	Мини-проект: “Өндәрҙе ниндәй сифаттары менән тикшерә алабыҙ?” Башкорт һәм рус телдәренең һузыңкыларын сағыштырыу һәм һығымта яһау. Парлы эш: башкорт һәм рус телдәренең тартыңкыларын сағыштырып, окшаш һәм айырмаларын табыу. Бер-береһенә һөйләп, кәңәшләшеп, класс алдында сығыш яһау. Төркөмдә эш: өн-хәрәф анализын күрһәтелгән алгоритмды өйрәнеү һәм бирелгән һүҙҙәрҙе тикшереп.

	бәхетле көн!		
Орфоэпия	Һөйләшеү һәм укыу барышында дөрөс интонация һаклау. Өндәрзе дөрөс әйтеү нормалары; Һүзәрзең дөрөс әйтелешен орфоэпик һүзлектән тикшерергә өйрәнөү.	–	Дәреслектә бирелгән һүзәрзең бәсымды күзәтеү һәм аңлатуу. Орфоэпик һүзлектән алынған һүзәр менән һөйләмдәр төзөп, уларзы бәсымды дөрөс куйып, укып ишеттерөү. Парлап эшләү: бирелгән һүзәрзе рифмаға һалып, дүрт юллык шиғыр уйлап сығаруу. Ижади эш: укыу йылы эсендә өйрәнелгән, әйтелеше ауыр булған һүзәрзе орфоэпик һүзлектә карап, сылбыр буйынса кыскырып укыу. Дөрөс укылмаһа, сәпәкәй итеү һәм яңынан дөрөсләп укыу. Ижади эш: укыу йылы эсендә өйрәнелгән һүзәрзең исемлеген орфоэпик журналдан алып, уларзың бөтәһен дә индереп, коллектив хикәйә төзөү. Проект эш: “Ниндәй өндәр башкорт һәм инглиз телендә бер үк төрлө әйтеләләр?” Миһалдар килтереп, өйтеп ишеттерөү.
Лексика. Блок: «Минөң мәктәбем»	Телмәрзә синонимдарзы, антонимдарзы, иһкергән һүзәрзе (ябай осрактарзы) өйрәнөүзе дауам итеү һәм кулланырға өйрәнөү. Телмәрзә фразеологизмдарзы кулланыузы (ябай осрактарзы) күзәтеү. Темалар: Мәктәптә минөң беренсе көнөм. Бына сентябрь етте! Белем – ул хазина. Сәғәт нимә	2	Күнегеүзе аңлатып башкарыу: текста төшөп калған урындарға бирелгән синонимдар араһынан һайлап, тейешлеһен языу. Төркөмдә эш: текста һүзәрзең урынлы кулланылғанмы, юкмы икәнлеген билдәләү, хаталарзы төзәтеү (тура килгән синонимды һайлау). Һүрәттәр менән эшләү: бирелгән һүрәттәрзе тура килгән фразеологизмдар менән исемләү. Фразеологизм һүзлеге менән эш итергә өйрәнөү, 2-3 фразеологизмды һүзлектән күсереп языу, уларға тап килтереп, шаян, көлкөлө һүрәт төшөрөү.

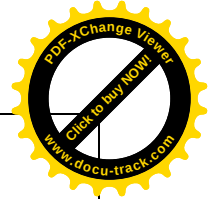
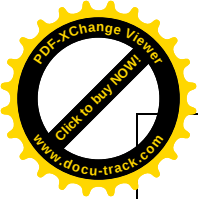

	тураһында һөйләй? Мәктәп урамы. Ялкаулыҡты яратмайбыз!		
Һүз составы (морфемика) Блок: «Мин һәм минең ғаиләм»	Һүзҙең нигеҙе. Һүзҙе үзгәртеүсә ялғауҙар (ауыл-ға). Яңы һүз яһаусы ялғауҙар (ауыл-даш). Һүзҙең сөтавын тикшерепүгә схема. Һүзҙе схема менән сағыштырыу. Темалар: Башкорт исемдәренен сәрзәре. Һау булып үсәм! Минен яраткан шөгөл.	2	Диалог: “Һүз төркөмдәре тураһында без нимә беләбез?” (мәғәнәһе, һорауҙары, нимә аңлаталар). Парлап эшләү: бирелгән алгоритм буйынса һүзҙе составы буйынса тикшереп. Ниндәй хаталар булыуы тураһында алдан һөйләшө. Мини-тикшереп: “Башкорт һәм рус телдәрендә һүзҙең ялғауында ниндәй ыкашлыҡ һәм айырма бар?” «В чем отличие и сходство окончаний в башкирских и русских словах?»
Морфология Үз аллы һәм ярҙамсы һүз төркөмдәре. Блок: «Мин һәм минең душтарым»	Бөтәһе 16 сәғәт, шул исәптән: Үз аллы һәм ярҙамсы һүз төркөмдәре. <i>Исем:</i> исемдәрҙең килеш менән үзгәрөүе. Эйәлек заты ялғауҙары. Исемдең грамматик үзенсәлектәре: һан, килештәрҙә үзгәрөүе (кабатлау). Исемгә грамматик анализ эшләй белөү.	2	Үз аллы һәм ярҙамсы һүз төркөмдәрен бер-береһенән айырыға өйрөнөү. Исемдәрҙең килеш менән үзгәрөүе, рус телендәге килеш һорауҙары менән сағыштырып , уларҙың атамаһын әйтә белергә өйрөнөү. Килеш исемдәрен, уларҙың ниндәй һорауҙарға яуап бирөүе хәтергә төшөрөп, һорауҙарға ярашлы ялғауҙар куя белөү күнекмәләрен башкарыу. -ль, -нь, -рь, -брь, -сь, -чь хәрәфтәренә һәм куш тартынкыларға бөткән исемдәрҙең килеш менән үзгәрөүенә күнегеүҙәр башкарыу. Исемде килеш менән үзгәртеп, “Кемде? Нимәһе? Кемдә? Нимәлә? Кемдән? Нимәнән?” һорауҙарына яуап бирә белергә өйрөнөү. Исемдәрҙе килеш менән үзгәрткәндә, кушма һүзҙәр

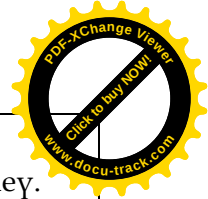
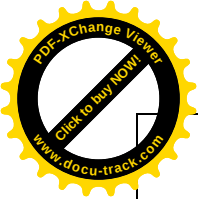

			яһағанда барлыкка килгән орфограммаларҙы хәтерҙә калдырырға тырышып, уларҙы яҙғанда дөрөҫ кулланып эш итеүгә күнегеүҙәрҙе әүҙем башкартыу. Исемгә грамматик анализ эшләй белеү.
	<i>Сифат:</i> Сифат дәрәжәләре (төп, сағыштырыу, артыҡлык, азһытыу). Морфологик анализ эшләүҙе кабатлау.	2	Сифат предметтың төрлө билдәләргә аңлатыуын практик күнегеүҙәр башкарыу аша төшөнөү. Сифатты һөйләмдә һорауҙар аша табырға өйрәнеү. Һүҙҙәрҙән ялғауҙар ярҙамында сифаттар төзгөүгә өйрөтөү. Сифат дәрәжәләре тураһында кыскаса төшөмсәләрҙе үزلәштереү һәм уларҙы айыра белергә күнегеүҙәр башкарыу. Сифатка таблица буйынса морфологик анализ яһарға өйрәнеү. Сифатка морфологик анализ эшләүҙе нығытыу.
	<i>Алмаш:</i> Зат алмаштары, уларҙың һан менән үзгәреше: <i>берлектә – мин, һин, ул; күплектә – без, Һеҙ, улар</i> (кабатлау). Урын һәм ваҡыт алмаштары (таныштырыу).	2	Алмаш, уның төркөмсәләре (зат алмаштары, эйәлек, һорау, күрһөтөү), алмаштың килеш менән үзгәреше тураһында ябай ғына кимәлдә мәғлүмәт алыу. Алмашка таблица ярҙамында морфологик анализ бирергә өйрәнеү. Алмаштың исемдәрҙе, сифаттарҙы алмаштырыуы тураһында мәғлүмәт алыу. Укытыусы ярҙамында уларҙы табырға өйрәнеү. Практик рәүештә эйәлек һәм зат алмаштары төркөмдәрен һөйләмдә кулланыуға күнегеүҙәр башкарыу.

	<i>Кылым: хәбәр һәм бойорок һөйкәләше формалары. кылымдарзың зат, һан һәм заман менән үзгәрәүе. Кылымдың үткән, хәзерге һәм киләсәк заман формаларына һорау куя белеү. Бойорок һөйкәләше кылымы аңлаткан эш-хәрәкәттәр. Кылымдың һөйләмдә тоткан роле. Кылымға морфологик анализ.</i>	4	Кылымдың үз аллы һүз төркөмө булып ни эшләй һорауына яуап биреүен белә, текстан уларзы таба. Кылымдың аңлаткан мәғәнәһен, заман формаларын аңлата ала. Хәзерге заман кылымдарының барлык-юклык формалары һәм уларзың берлектә, күплектә, затта үзгәрәүен, өлгө буйынса эшләй ала. Үткән заман кылымдарының затта үзгәрәү формалары менән танышып, өлгө буйынса үзгәртә. Киләсәк заман кылымдарының һанда, затта үзгәрәүе менән танышып, һөйләмдә уларзы билдәләй ала. <i>Кылымға морфологик анализды бирелгән алгоритм буйынса яһарға өйрәнә башлай.</i>
	<i>Һан. Төп һәм рәт һандары. Кушма һандарзың барлыкка килеүе. һандарзың килеш менән үзгәрәүе. һанға морфологик анализ.</i>	2	Ябай һәм кушма һандарзы рус телендәге һан төркөмдәре менән сағыштырып, аңлатырға тырыша. Рәт һәм төп һандарының айырмаһын билдәләй белеү. Һанға морфологик анализ яһау күнекмәләрен башкарырға өйрәнәү.
	<i>Рәүеш (дөйөм төшөнсә): дөйөм мәғәнәһе, һиндәй һораузарға яуап бирә. Телмәрзә кулланышы.</i>	2	Рәүештәрзә текстан таба белә. Һораузар куйып, уларзың мәғәнәһен аңлата. Телмәрзә кулланыуын миһалдарзә күрһәтә ала. Морфологик анализ эшләүгә өйрәнәү.
	<i>Ярзамсы һүззәр (дөйөм төшөнсә):</i>	2	Һөйләмдә үз-аллы һәм ярзамсы һүззәрзә таба белеү.

	<i>бәйләүестәр (менән, өсөн); теркәүестәр (дөйөм мәғәнәһе, телмәрҙә кулланышы). Һәм, ләкин</i> теркәүестәре ябай һәм кушма һөйләмдәрҙә. Темалар: Яраткан әкиәттәрәм. Театр, музей һәм кино яратабыз.		Өйрәнелгән темаларҙа бәйләүестәрҙе һәм теркәүестәрҙе табып, әйтә белергә өйрәтөү. Уларҙы ябай һәм кушма һөйләмдәрҙә куллана белеү күнекмәләрен үстөрөү.
Синтаксис. Блок: «Минен республикам»	Һүз, һүзбәйләнеш һәм һөйләм. Уларҙың окшашлығы һәм айырмаһы. Әйтеүеү максаты буйынса һөйләм төрҙәре (хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәр). Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре: Аныклаусы – предметтың билдәһен, эйәһен, иҫәбен аңлата һәм “һиндәй?, кайһы?, кемдең?, һисәнсе?” һорауҙарына яуап бирә. Тултырыусы – предметты аңлата һәм төп килештән башка бөтә килеш һорауҙарына яуап бирә. Хәл – эш-хәрәкәттең кайҙа, касан, һисек барғанын белдерә һәм һөйләмдә хәбәрҙе асыҡлап килә. Йыйнаҡ һәм таркау һөйләмдәр. Тиң киҫәкле һөйләмдәр. Ябай һәм кушма һөйләмдәр. Ябай һөйләмгә синтаксик анализ.	4	Һөйләмдә һүзәрҙең килеү тәртибен һиземләү. Әйә менән хәбәрҙе һөйләмдә билдәләй белә. Йыйнаҡ һәм таркау һөйләмдәрҙе айыра, текстарҙа уларҙы табып, аңлата белә. Йыйнаҡ һөйләмдә эйәрсән киҫәктәр менән тулыландырыуға үз аллы күнегеүҙәр үтәргә өйрәнә. Һөйләмдең төзөлөшөн ябай ғына кимәлдә анализларға өйрәнә. Уның баш киҫәктәрен табып, астарына һызып билдәләй. Һөйләм киҫәктәренең бер-береһенә бәйлә килеүен һорауҙар аша билдәләп, күнегеүҙәр башкарыу. Һөйләм һигезен билдәләү. Уларҙы айыра белергә, йыйнаҡ һөйләмдәрҙе тулыландырырға өйрәнөү. Хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәрҙә тауыш интонацияһы ярҙамында әйтә белеү. Хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәрҙә һөйләм аҙағында нөктә, һорау, өндәү билдәләрен куя белеүҙе һығытыу. Һөйләм аҙағында тыныш билдәләрен үз аллы куйып, күнегеүҙәр башкара белеүҙе һығытыу, бер-береһенә

Темалар:

Нимә ул Ватан? Курай тауышы.
“Шүлгәнташ” курсаулығы. “Янған тау”
санаторийы. Республиканың калалары.

башкарган эштәрен тикшереп, баһаларға өйрәтәү.
Ябай һәм кушма һөйләмдә бер-береһенән айыра белеү.
Телмәр төрҙәре тураһында төшөнсәләргә нығытыу.
Уларҙы бер-береһенән айырырға өйрәнеү. Бирелгән
текстарҙа телмәр төрҙәрен билдәләү.

Текстың төзөлөшөн билдәләү: башын, төп
өлөшөн, аҙағын табырға өйрәнеү.
Текстың төп мәғәнәһен һорауҙар ярҙамында
тойомларға өйрәнеү.

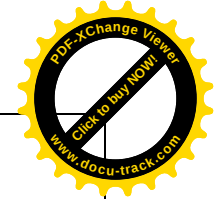
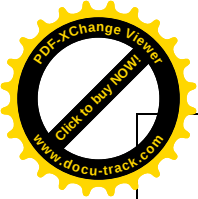
Текска исем бирергә һәм төзөлөшөн тикшерә
белергә өйрәнеү күнекмәләрен үزلәштерәү.
Абзацтың касан куйылыуын, ни өсөн кулланылыуын
аңдата белеү. Тәкдим ителгән план буйынса тексты
исемләй белеү.

Мәғәнәүи яктан һөйләмдәре төрлөсә бозолоп
бирелгән тексты яңынан дөрөҫләп төзөргә өйрәнеү.

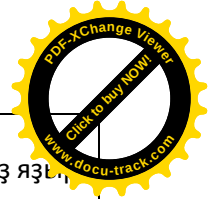
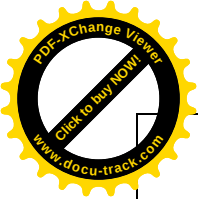
Ябай ғына кимәлдә үزلәштерелгән һүзҙәрҙе
кулланып, тейешле темаға диалог, монолог корорға
өйрәнеү, уларҙы телдән һөйләй йәки язма телмәрҙә
башкара белеү.

Текстан терәк һүзҙәрҙе табырға өйрәнеү, улар
ярҙамында текстың йөкмәткеһен һөйләргә өйрәнеү.
Сюжетлы һүрәттәр кулланып, текст төзөргә өйрәнеү.
Текст буйынса әңгәмәләшкәндә, үз фекерен **әйтә**,
дәлиләй белергә өйрәнеү.

Аралашканда телмәр этикетын һаклап,
әңгәмәселәргә карата ихтирамлы булып һөйләшергә

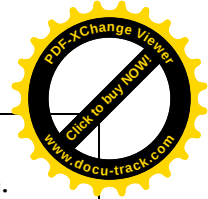
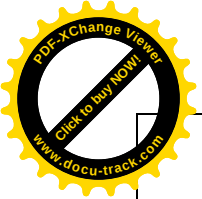

			өйрәнеү. Тексты укып, төп мәғәнәне асыусы һөйләмде табырға өйрәнеү. Укытыусы биргән һорауҙар, йәки терәк һүзҙәр ярҙамында кескәй генә күләмле иңша яҙырға өйрәнеү. Өйрәнеүсе изложение яҙырға, уны бирелгән текст менән сағыштырып, логик яктан һөйләмдәр төп теманы асып биргәнме, юкмы икәнлекте билдәләп, хаталарын төҙөтөп, үзгәртеп яҙырға өйрәнеү. Проект эштәрҙе нисек башкарыу алгоритмын үزلәштереп, уны башкарыуға план кора белер һәм үз эшен ойшторорға өйрәнеү. Һөйләмдә һөйләмдең эйәрсән киҫәксәләрен (аныклаусыны, тултырыусыны, хәлдә) һорауҙар ярҙамында билдәләргә өйрәнеү. Бәйләүестәр, йәки уларҙан башка бирелгән тиң киҫәкле һөйләмдәрҙе текстан табырға өйрәнеү. Ябай һөйләмгә бирелгән алгоритм ярҙамында синтаксик анализ үткәрергә өйрәнә башлау.
Орфография һәм пунктуация	1-се, 2-се, 3-сө кластарҙа өйрәнелгән дәрәҫ яҙу ҡағиҙәләрен ҡабатлау. Һүзҙәрҙең яҙылышын орфографик һүзлектән тикшерә	–	“Нисек орфограммаларҙың дәрәҫ яҙылын тикшерергә?” темаһына диалог. Орфографик ҡағиҙәләргә кулланыу буйынса бергәләп алгоритм

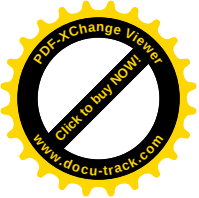

	белеү. Дөрөс языу кағизәләрен кулланыу: - тиң киҗәкле һөйләмдә тыныш билдәләре (<i>һәм, ләкин</i> теркәүестәре менән, йәки теркәүесчез булғанда); - тура телмәр әргәһендә тыныш билдәләре (күзәтеү); - хәрәфтәрзең һызмаһын дөрөс языу.		төзөү һәм уны кулланырға өйрәнеү. Текста ниндәйҙер орфограмма менән бәйлә һүҙҙе хатаһыҙ яҙып, өсөн уны аңлатып, һөйләп башкарырға күнектереү. Хаталар ебәрмәс өсөн тәүҙә үз эшендә ентекләп тикшерергә, азак – күршең менән дәфтәрҙе алмашып, бер-берегеҙҙең эшен тикшерергә күнектереү.
Телмәр үстөрөү Блок: «Мине уратып алған донъя»	1-се, 2-се, 3-сө кластарҙа өйрәнелгәндәрҙе кабатлау һәм нығытыу: телдән һәм язма формала аралашыу (хат, котлау откырыткаһы, белдереү һ.б.); диалог, монолог, тексттың темаһын, төп мәғәнәһен билдәләүҙе нығытыу. Бирелгән һәм үз аллы төзөлгән текстарҙы дөрөсләү, аныҡлау, яңы һүҙҙәр өстәү. Изложение языу: телдән йәки язма рәүештә тексттың эстәлеген тулыһынса асып биреү. Телдән тексттың һайлап алынған өлөшөн һөйләү. Сочинение – язма эш төрө. Өйрәнеү һәм танышыу максатында укыу. Текстта тейешле мәғлүмәттә эзләү. Һүҙҙең мәғәнәһен белешмә сығанактарҙан, шулай ук федераль исемлеккә индерелгән электрон ресурстар аша эзләп	4	Бәйләнешле телмәр төрҙәрҙең үстөрөүгә; дөрөс ишетеүгә һәм әйтеүгә практик эш төрҙәрҙең үтәй белеү: - килеш ялғауҙарын куйылған һорауҙарға тап килтереп, дөрөс кушырға өйрәнеү; - терәк һүҙҙәр ярҙамында үз аллы бер нисә һөйләмдән торған текст төҙә белеү; - бер нисә предметты, күренеште сағыштырып, һығымта яһарға өйрәнеү; - һөйләмдә эйәрсән һәм тиң киҗәктәр менән тулыландыра белеү; - мәғәнәһе бозолған текстты дөрөсләп, хаталарын үзгәртеп, эш итә белә; - проект эште үз аллы, тейешле мәғлүмәттә йыйып, башкара ала; - төрлө сығанактарҙан өстәлмә мәғлүмәт табып, уны үзгәртеп куллана ала;

	кулланыу. Темалар: Тәбиғәт – беззең өй. Йыл мизгелдәре. Ниндәй гәзиттәр укыйһың? Башкортостан телеканалында һәм “Юлдаш” радиоһында ниндәй тапшырыулар окшай?	- эшенә баһа бирергә күнегә; - портфолионы дөрөс тултыра; - кроссвордтарҙы, йомактарҙы, башваткыстарҙы үз аллы сисә, үзе ябай ғына булған төрлө ижади эштәрҙе уйлап сығара. - һүзәрҙе мәғәнә буйынса үзгәртеп, тейешле килештә куйып, һөйләм төзә, шулай ук 3-4 һөйләмдән торған бәйләнешле текст төзә белә; - әҙәби әсәр, сюжетлы һүрәт, терәк һүзәр буйынса хикәйә, йәки әкиәт ижад итә; - телдән бер нисә предметты, йәки күренеште ябай ғына рәүештә сағыштырып һүрәтләй белә; - һөйләмдә әйәрсән киҫәктәр менән тулыландыра, тиң киҫәктәр кулланып, уның мәғәнәһен тәрәнерәк аса белә; - тексттың темаһын, төп мәғәнәһен билдәләй белә, бозолған текстты мәғәнәһенә ярашлы яңынан қора ала; - үзе һайлаған, йәки укытыусы тәқдире буйынса алынған тема буйынса проект эшен үз аллы башқара ала; - интернет селтәренән, гәзит-журналдарҙан тейешле мәғлүмәт эҙләп табып, уны кәрәгенсә максатқа ярашлы үзгәртеп, язма һәм һөйләү телмәрҙә куллана белә; - программаға ярашлы башкарылған эштәрән үз аллы баһалап, тематик яктан төркөмлөп, портфолио төзөп, һаклай белә. Кәрәкле вақытта өҫтәмә материалдар индерә, дәрестәрҙә, дәрестән тыш
--	--	--

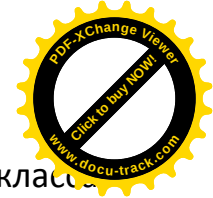
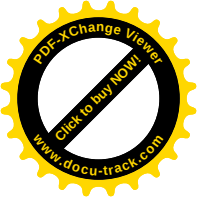
		эшмәкәрлектә куллана белә; - кроссвордтар, ребустар, йомактар сисә белә. Телмәрзең диалог һәм монолог формаларын үзләштереү. Пассив һәм актив һүзлектә эзмә-эзлекле рәүештә байытыу. Бирелгән план буйынса үз-аллы тексттар төзөү; текст йөкмәткеһен тулыһынса йәки кайһы бер өлөштәрөн һайлап алып, изложение языу; изложение элементтарын индереп инша языу; төрлө инша төрҙәрөн үзләштереү (инша-хикәйә, инша-һүрәтләү, инша – фекерләү). Телдән һәм язма текстар төзөү (3–5 һөйләмдән торған): хат, записка, белдереү, баһалама, класс стенгәзите, ижади эштәр йыйылмаһы кеүек язма эштәр ижад итеү. Тәкдим ителгән йәки үз-аллы һайланған тема буйынса инша языу. Һүзәрзең мәғәнәһен белешмә басмалар, шулай ук федераль исемлеккә индерелгән электрон ресурстар аша тикшереү һәм асыклау.
Резерв – 2 с.		

Учебно-методическое и информационно-ресурсное обеспечение

Учебно-методическая и художественная литература

1. Агишева Р. Л. Фольклор и литература Башкортостана: учебная хрестоматия для детей дошкольного и младшего школьного возраста / Р. Л. Агишева. – Уфа: Китап, 2011. – 175 с.
2. Антология детской литературы (на башкирском языке). – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1986. Кн. 2. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1987. – 319 с.
3. Башкирское народное творчество: Том 5. Исторический эпос (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 2000. – 392 с.
4. Башкортостан: Краткая энциклопедия (на башкирском языке). – Уфа: Башкирская энциклопедия, 1997. – 672 с.
5. Вахитова Р. К. Самоучитель башкирского языка: учебное пособие. / Р. К. Вахитова, Ф. С. Искужина, Г. Д. Ибрагимов, Э. Ф. Рахимова, Р. Т. Фазлытдинов. – Уфа: Гилем, 2009. – 159 с.
6. Галлямов А. А. Алифба: учебник для башкирских школ / – 14-ое изд. – Уфа: Китап, 2010. – 144 с.
7. Кучеров Е. В. Природа Башкортостана: (Времена года): Кн. для чтения в 3–4-х кл. / Е. В. Кучеров; Рис. авт. – Уфа: Китап, 1994. – 126 с.
8. Кучеров Е. В. Животный мир Башкортостана. / Е. В. Кучеров. 2-е изд. перераб. и доп. – Уфа: Китап, 1994. – 126 с.
9. Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 1 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.

10. Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 2 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 216 с.

11. Нафикова З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 3 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. 2-е издание – Уфа: Китап, 2017. – 160 с.

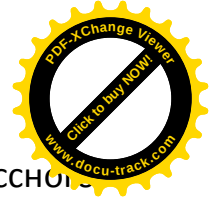
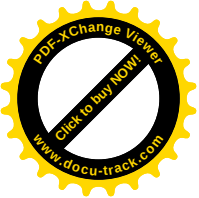
12. Нафикова З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 4 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.

13. Нафикова З. Г. Волшебные звуки: методическое пособие: (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Г. Азнабаева. – Уфа: Китап, 2010. – 136 с.

14. Нафикова З. Г. Шатлык: программа и конспекты занятий для обучения башкирской разговорной речи детей старшего дошкольного возраста / З. Г. Нафикова. – Уфа: Китап, 2021. – 80 с.

15. Радуга: учебное издание: хрестоматия для детских садов: 2 книга / Сост. Ф. Ш. Ягафарова, М. Б. Юлмухаметов (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 1995. – 216 с.

16. Салимов Н. А. Не захотелось куклой стать: Стихи: [Для детей] (на башкирском языке) / Нияз Салимов. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1992. – 46 с.

17. Тулумбаев Х. А. Волшебный подарок: книга для внеклассного чтения в 1 классе русскоязычных школ (на башкирском языке). / Х. А. Тулумбаев, М. С. Давлетшина, Р. А. Абуталипова. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1995. – 248 с.

18. Урал батыр: Башкирский народный эпос (на башкирском языке). / Проект, вступ. ст., подготовка текстов Ф. Надршиной. – 2-е изд., стер. – Уфа: Информреклама, 2005. – 468 с.

19. Усманова М. Г. Башкирский язык: теория, 5–9. / М. Г. Усманова, Ф. Ф. Абдуллина. – Уфа: Китап, 2006. – 128 с.

20. Усманова М. Г. Грамматика башкирского языка для изучающих язык как государственный / М. Г. Усманова. – Уфа: Китап, 2006. – 128 с.

21. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык для малышей (на башкирском языке) / Ф. Г. Хисамитдинова. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2002. – 120 с.

Словари

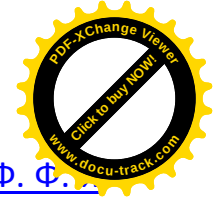
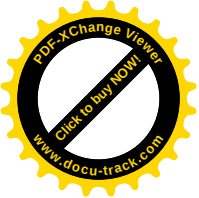
22. Русско-башкирский, башкирско-русский словарь / Сост. Ф. Г. Хисамитдинова, Р. Т. Муратова. — Уфа: «Маленький гений Башкортостана», Учебно-методический центр «Эдвис», 2014. — 192 с.

23. Русско-башкирский и башкирско-русский переводчик слов и текста онлайн / URL: <http://bash-perevod.ru/> (дата обращения: 30.06.2022).

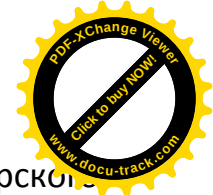
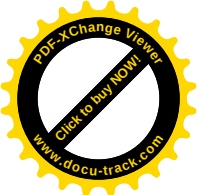
24. Саяхова Л. Г. и др. Русско-башкирский учебный словарь / Л. Г. Саяхова, З. Г. Ураксин, Ф. Ф. Асадуллина, З. Г. Сахипова / Под ред. Л. Г. Саяховой и З. Г. Ураксина. – Уфа: Китап, 2001. – 336 с.

25. Толковый словарь башкирского языка (для школьников начальных классов) / Сост.: Н. Ф. Суфьянова, З. А. Сиразитдинов, З. Г. Ураксин. – Уфа: Китап, 2011. – 336 с.

Информационные ресурсы

26. [Башкирский язык для 1 класса. Учебное пособие. Муртазина Ф. Ф. и др. \(дата обращения: 05.07.2022\).](#)
27. [Башкирский язык для 2 класса. Учебное пособие. Муртазина Ф. Ф. и др. \(дата обращения: 05.07.2022\).](#)
28. [Башкирский язык для 3 класса. Учебное пособие. Нафикова З. Г. и др. \(дата обращения: 05.07.2022\).](#)
29. [Башкирский язык для 4 класса. Учебное пособие. Нафикова З. Г. и др. \(дата обращения: 05.07.2022\).](#)
30. Восемь приложений, помогающих изучить башкирский язык // URL: <https://addnrb.ru/novosti/7-prilozhenij-pomogajushhih-izuchat-bashkirskiy-yazyk/> (дата обращения: 05.07.2022).
31. Кусимова Т. В мире имён. Словарь башкирских имён [PDF] (дата обращения: 05.07.2022).
32. Мультфильмы, обучающее видео, приложения и игры на башкирском языке // URL: <https://balalar.org/> (дата обращения: 05.07.2022).
33. Надршина Ф. А. Башкирские народные песни, песни-предания // URL: https://vk.com/wall-45254497_2121 [PDF] (дата обращения: 05.07.2022).
34. Онлайн-уроки башкирского языка // URL: <https://basic.bashlang.ru/course.php> (дата обращения: 05.07.2022).
35. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык за 25 уроков / Ф. Г. Хисамитдинова, Р. А. Ахмедьянов, И. Р. Ахмедьянова: Серия «Учебная литература» / Электронное издание ДИНИЛ «Интеллектуальный полигон». – Екатеринбург, 2011 // URL: 0391996_696AE_hisamitdinova_f_g_bashkirskiy_yaz. (дата обращения: 05.07.2022).

36. Хисамитдинова Ф. Г. Интенсивный курс изучения башкирского языка // URL: [Intensivny kurs bashkirskogo yazyka.pdf](#) (дата обращения: 05.07.2022).

37. Электронный учебник башкирского языка для русскоязычных школ // URL: http://tel.bashqort.com/files/doc_download/3-----5-11- (дата обращения: 05.07.2022).